

НАУКОВА СПІЛЬНОТА

www.spilnota.net.ua

ДЕВ'ЯНОСТО ПЕРШІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ДИСКУСІЇ

Серія: Соціальні та гуманітарні науки

ISSN 2522-963X

Google Scholar

Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції

AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH
WYŻSZA SZKOŁA ZARZĄDZANIA I ADMINISTRACJI
W OPOLU

21-22 листопада 2024 р.

Тернопіль, Україна – Ополе, Польща
2024

УДК 001 (063)

Дев'яносто перші економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Опольце, Польща, 21-22 листопада 2024 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. 139 с. ISSN 2522-963X.

В збірнику опубліковані доповіді авторів з соціальних та гуманітарних наук, які оприлюднені на сайті www.spilnota.net.ua.

Оргкомітет:

ГО «Наукова спільнота»

Патряк Олександра Тарасівна, кандидат економічних наук, ЗУНУ;

Шевченко Анастасія Юрійвна, кандидат економічних наук, ТОВ «Школа для майбутнього»;

Яремко Оксана Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент, ЗУНУ;

Станько Ірина Ярославівна, кандидат юридичних наук, адвокат;

Назарчук Оксана Михайлівна, доктор філософії (Ph.D.), ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

Гомотюк Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, ЗУНУ;

Біловус Леся Іванівна, доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, професор, ЗУНУ;

Ребуха Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, ЗУНУ;

Недошитко Ірина Романівна, кандидат історичних наук, доцент, ЗУНУ;

Стефанишин Олена Василівна, кандидат історичних наук, доцент, ЗУНУ;

Ухач Василь Зіновійович, кандидат історичних наук, доцент, ЗУНУ;

Яблонська Наталія Мирославівна, кандидат філологічних наук, старший викладач, ЗУНУ;

Савчук Надія Антонівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціогуманітарних технологій ЛНТУ

Рудакевич Оксана Мирославівна, кандидат філософських наук, ЗУНУ;

Русенко Святослав Ярославович, аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Адреса оргкомітету:
79016, м. Львів, а/с 1621
E-mail: spilnota.net.ua@ukr.net

Тексти опубліковано у авторській редакції. Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори, їхні наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищено. У разі будь-якого використання опублікованих матеріалів посилання на джерело є обов'язковим.

ISSN 2522-963X

© ГО “Наукова спільнота” 2024

© Автори статей 2024

*Olena Lytvynenko,
PhD in Economics, Associate Professor
of the Department of Economics and
Business, State Biotechnology University
ORCID: 0000-0002-8360-4461*

*Daria Medkova,
student of the specialty
«International economic relations»*

OPPORTUNITIES FOR THE INTEGRATION OF THE UKRAINE IN THE CONTEXT OF DIGITALISATION

Internet address of the article on web-site:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5050/>

In the context of digitalisation, the success of countries is contingent upon the advancement of a knowledge-based society. The development of digital technologies serves as a pivotal driver for accelerating economic and social growth and integration at the national level. The information sphere of a state exerts a significant influence on the country's economic and innovation potential, which in turn has a substantial impact on other areas, international competitiveness, and the quality of life of citizens.

The necessity and characteristics of the digital transformation of society and Ukraine's integration into the EU digital space have been examined by Ukrainian scientists, including Dankulynets V. V. [4] and Kozar Y. V. [4]. The works of Lytvynenko O. D. [2], Romaniuk S. V. [4], Rosul Y. Y. [4], Todoshchuk A. V. [3], and Schleifer M. B. [3] have also contributed to this field of study.

In its early years of statehood, Ukraine made a formal declaration of its intention to integrate into the European Community. The digital transformation of Ukrainian society was facilitated through the implementation of a plethora of programs. The enactment of legislative initiatives pertaining to the country's digital development, the establishment of entities such as the Committee on Digital Transformation (2018) and the Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2019), and the ratification of the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Approval of the List of Indicators for the Digital Economy and Society Index (DESI)» (2023) and the granting of Ukraine's EU candidate

status represent significant milestones in the country's digital transformation and development, as well as an enhancement of its digital resilience in the post-war period.

The necessity for digital development and the increasing impact of European and global trends are reflected in the growth of financial support for Ukraine's digital transformation. The United24 Recovery Plan for Ukraine will facilitate the digital reconstruction and development of the country through a number of activities and projects funded by Western partners, the implementation of public-private partnership mechanisms, and the utilisation of state budget funds [1]. Ukraine's participation in digital global gateway initiatives will facilitate the establishment of a unified digital market with the EU, thereby opening up new digital and economic opportunities for Ukraine.

The integration of digital technologies in enterprises is a process that is currently underway in EU countries, with varying degrees of implementation depending on the size of the company, sector, and member state [2]. The implementation of an effective EU e-government system has the potential to positively impact the majority of economic sectors, facilitating the simplification and acceleration of various procedures. In order to fully leverage the extensive digital capabilities of EU countries, it is essential for governments to develop a comprehensive strategy for the advancement of the digital economy within the context of national digitalisation initiatives, the formation of an internal IT market, and the cultivation of consumer demand for digital technologies [3].

The Ukrainian IT industry has considerable experience in the development of software products in accordance with the most advanced technological concepts, including the Internet of Things, Big Data, Cloud Computing, Blockchain, and Artificial Intelligence [4]. The exploitation of the IT industry's potential may serve as the foundation for the advancement of a competitive digital economy in Ukraine. This entails the incorporation of digital technologies and competencies into industrial and other sectors. Information technology companies and software developers are pivotal partners and resources for the country's digital transformation, which will facilitate the export of technology to EU and the retention of information technology professionals in Ukraine. However, the ongoing conflict in Ukraine has introduced a number of challenges for domestic IT companies, including difficulties in maintaining a stable operational environment, which has led to concerns among potential customers and slowed the growth of IT exports.

Ukraine has considerable potential in the field of digital technologies and has already made significant progress in the digitalisation of public services. Nevertheless, in order to consolidate its achievements in this domain and bolster the export potential of the IT industry, the country must enhance its digital infrastructure, which is currently experiencing the ramifications of the armed conflict, including power outages and security concerns.

It is therefore evident that the digital transformation of Ukrainian society and the integration of Ukraine's economy into the European digital space are essential to strengthening its economic competitiveness. Despite the European Union's support for Ukraine in this process, the war has had a considerable impact on the development of the IT industry, slowing its growth. It is unlikely that the expected volume of exports of IT services will be able to meet basic economic targets without active integration into the European market. In order to improve Ukraine's export capabilities, it is necessary to accelerate its inclusion in the EU's digital single market and adapt to the new challenges that arise from military and economic conditions.

References:

1. План відновлення України United24. URL : <https://recovery.gov.ua/>.
2. Литвиненко О. Д. Особливості розвитку підприємства в умовах цифрової трансформації. *Вісімдесят другі економіко-правові дискусії. Серія: соціальні та гуманітарні науки* : матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наук. конф., 29-30 січня 2024 р., м. Львів, м. Опале : ГО «Наукова спільнота», WSZIA, Польща. С. 15-17. URL : <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4724>.
3. Шлайфер М. Б., Тодошук А. В. Діджиталізація економіки України в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство*, 2022. № 45. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/45>.
4. Данкулинець В. В., Романюк С. В., Козар Ю. В., Росул Ю. Ю. Світова економіка в умовах впровадження цифрових технологій. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*, 2023. Вип. 2 (35). С. 302-304.

Tonh Le Diana,
1st year master's student, educational
program "Trade management",
STATE UNIVERSITY OF TRADE
AND ECONOMICS / KYIV NATIONAL
UNIVERSITY OF TRADE
AND ECONOMICS

Науковий керівник:
Іванова Олена Миколаївна,
PhD (економічні науки), доцент,
Державний торговельно-економічний
університет

DIGITIZATION OF BUSINESS PROCESSES IN THE TRADE ENTERPRISE

Internet address of the article on web-site:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5066/>

In the digital age, the digitization of business processes has become one of the main trends in the development of trade. In trade enterprises, this process has become a key tool for enhancing competitiveness, optimizing operational activities, and quickly responding to changes in market conditions. Digitization refers to the process of converting physical or analog information into a digital format, which allows businesses to automate processes, improve data accessibility, and facilitate communication. For trade enterprises, digitization involves integrating digital technologies into various aspects of their operations: sales, inventory management, customer service, logistics, and marketing. This includes the use of software solutions, cloud services, e-commerce, digital marketing tools, and data analytics to improve business efficiency and make informed decisions.

One of the main aspects of digitization is the development of e-commerce platforms, which allow trade enterprises to expand their markets by offering products and services online. This provides a convenient shopping experience for customers and also allows businesses to track consumer behavior and optimize marketing strategies. Automating order processing, updating stock levels, and customer communication reduces the need for manual intervention and lowers costs. An important part of digitization is digital inventory management, which allows real-time tracking of stock levels, automating ordering processes, and using predictive analytics to optimize warehouse operations. This enables businesses to respond more effectively to demand changes and reduce storage costs [1, p. 20].

Another key component is Customer Relationship Management (CRM) systems, which help businesses collect, analyze, and utilize customer data. CRM systems allow businesses to better understand consumer preferences, tailor marketing campaigns, and provide personalized services. This enhances customer satisfaction and improves customer retention rates. Digitization also impacts supply chains by increasing transparency and efficiency. Technologies such as the Internet of Things (IoT), blockchain, and artificial intelligence (AI) help automate logistics processes, track the movement of goods in real time, and improve collaboration with suppliers, reducing risks and speeding up delivery times.

One of the most important advantages of digitization is the ability to analyze large volumes of data using business analytics tools. This allows businesses to gain valuable insights, identify trends, and make informed decisions. Predictive analytics helps businesses forecast demand, optimize pricing strategies, and improve product offerings, positively impacting financial performance. The impact of digitization on trade enterprises is evident in increased operational efficiency, improved customer experience, informed decision-making, and optimized supply chain management. Automating routine tasks reduces labor costs and minimizes errors, ensuring faster order fulfillment. Digital tools such as mobile apps and online payment systems provide convenient options for customers, improving their experience and enhancing brand loyalty [2, p. 26].

However, digitization also presents several challenges. Firstly, the high cost of implementing digital technologies is a significant barrier, especially for small and medium-sized enterprises. Investments in software, hardware, and employee training require substantial financial resources. Secondly, cybersecurity threats and data protection issues pose serious risks for trade enterprises operating in the digital space. Companies must implement robust security measures to protect customer data and comply with regulations such as GDPR. A third challenge is organizational resistance to change. Many employees may be reluctant to adopt new technologies due to a lack of digital skills or fear of job displacement. Successful digitization requires the implementation of effective change management strategies, employee training, and fostering a culture of innovation [3, p. 50].

Despite these challenges, digitization offers significant growth opportunities for trade enterprises. Expanding into new markets through e-commerce and digital marketing allows businesses to attract new customers and increase sales. Using CRM tools, loyalty programs, and personalized marketing helps build strong customer relationships and enhance brand loyalty. Furthermore, digitization contributes to sustainable business practices, such as reducing paper use and optimizing logistics to lower carbon emissions, positively impacting a company's reputation.

In conclusion, the digitization of business processes in trade enterprises is a necessary condition for their survival and development in today's competitive environment. The implementation of digital technologies allows businesses to streamline operations, improve customer service, and make informed decisions. However, achieving success requires careful planning, investment in technology, and overcoming challenges such as high costs and organizational resistance. Ultimately, successful digitization leads to greater efficiency, increased profitability, and sustainable development for trade enterprises.

References:

1. Alter. Work system theory: Overview of core concepts, extensions, and challenges for the future. Journal of the Association for Information Systems. 2013. 14 (2). p. 72.
2. Eisenhardt KM, Graebner ME. Theory building from cases: Opportunities and challenges. Academy of Management Journal 2007. 50 (1). P. 25-32.
3. Wolfswinkel JF, Furtmueller E, Wilderom CPM (2013) Using grounded theory as a method for rigorously reviewing literature. European Journal of Information Systems. 2013. 22 (1). P.45-55.

*Богачова Ася Володимирівна,
кандидат економічних наук,
доцент Київський національний
лінгвістичний університет
ORCID: 0009-0004-8487-887X*

*Довбуш Ірина Русланівна,
студентка, Київський національний
лінгвістичний університет*

*Квасневська Аліна Миколаївна,
студентка, Київський національний
лінгвістичний університет*

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІТИКА: У ГОНИТВІ ЗА ЗНАННЯМИ – ЧАС ІЗ CHATGPT ЯК МЕТРИКА ПРОГРЕСУ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5064/>

З моменту запуску ChatGPT у листопаді 2022 року до січня 2024 року середня тривалість відвідувань веб-домену chat.openai.com значно зросла. За даними останнього аналізованого періоду, користувачі з різних країн світу проводили на платформі в середньому 815 секунд, що відповідає 13 хвилинам і 34 секундам. Максимальний показник

тривалості сесій було зафіксовано у жовтні 2023 року, коли середній час перебування на сайті становив 873 секунди, що становить 14 хвилин та 55 секунд [1].

Дослідження «Вплив ChatGPT на успішність студентів у вищих навчальних закладах», що було проведено в Будапешті, в якому взяли участь 304 студенти, показало, що, хоча ChatGPT не покращив успішність з усіх дисциплін, він підвищив ефективність у конкретних галузях, таких як бізнес-інформатика. Студенти в цій галузі повідомили, що при використанні ChatGPT вони виконували тести швидше, що свідчить про те, що час, витрачений на роботу з інструментом, може корелювати з кращими результатами за певних умов [2].

Для проведення власного статистичного дослідження було організовано опитування серед 83 респондентів віком від 12 до 25 років за допомогою анкетування в Google Forms. Метою дослідження є аналіз популяризації платформи ChatGPT серед студентів та школярів та спроба виявити взаємозв'язок між однією сесією з ChatGPT та академічною успішністю.

В процесі анкетування були поставлені наступні питання:

- скільки часу ви витрачаєте на одну сесію із ChatGPT?
- який ваш середній бал?
- як ви оцінюєте загальний вплив ChatGPT на Вашу академічну успішність?

Рис.1 Інфографіка цілей використання ChatGPT українськими студентами та школярами за результатами вибіркового спостереження.

Середній час на одну сесію з ChatGPT за результатами вибіркового спостереження складає 21,6 хвилин. З ймовірністю 99% можна стверджувати, що у генеральній сукупності одна сесія з CHATGPT варіюється від 14 до 30 хвилин. Найчастіше (модальне значення) респонденти витрачають на 1 сесію із ChatGPT 11,6 хвилин. Половина респондентів витрачають менше 14,6 хвилин, а інша половина більше 14,6 хвилин (медіанне значення).

Таблиця 1.

Аналітичне групування дослідження взаємозв'язку між часом на одну сесію із ChatGPT та середнім балом респондентів (по 12-ти бальній шкалі оцінювання)

Групи респондентів за витратою часу, хвилини	Число респондентів	Кількість хвилин		Середній бал	
		разом	середня по групі	разом	середній по групі
1-18	52	446	8,58	507,6	9,8
18-35	21	510	24,29	196	9,3
35-52	2	80	40	18	9
52-69	2	120	60	19	9,5
69-86	1	70	70	12	12
86-103	3	290	96,67	27	9
103-120	2	240	120	21	10,5
Разом	83				

Висновок: незважаючи на те, що більшість респондентів витрачають на сесію з ChatGPT близько 21,6 хвилин, відсутність прямого взаємозв'язку між часом взаємодії та середнім балом свідчить про те, що якість виконання завдань залежить більше від ефективності використання, ніж від тривалості. Таким чином, ChatGPT є корисним, але не визначальним фактором у досягненні академічних результатів.

Література:

1. Statista.com. Time spent per user worldwide per session on ChatGPT from November 2022 to January 2024 – URL: <https://www.statista.com/statistics/1463653/chatgpt-chat-openai-com-time-spent-per-visit/>
2. The impact of ChatGPT on student performance in higher education – URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3737/paper28.pdf>

*Дергалюк Марта Олексіївна,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний
університет України «Київський
політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0002-9244-1625*

*Голосієнко Поліна Юріївна,
студентка, Національний технічний
університет України «Київський
політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0009-0001-7363-611X*

ГРАНТОВІ ПРОГРАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5052/>

Понад два роки повномасштабної війни призвели до втрати робочих місць мільйонами українців. Багато великих компаній змушені були зупинити діяльність, скоротити персонал або зменшити фонд оплати праці. Малий бізнес виявився більш адаптивним до умов турбулентності – навіть під час воєнних дій його власники шукають шляхи для продовження діяльності. За даними Єдиного державного реєстру у першому кварталі 2024 року українці зареєстрували понад 74 тисячі нових ФОПів, що на 33,6% більше порівняно з аналогічним періодом минулого року [1].

Втім, через невеликі масштаби діяльності малі та мікропідприємства часто стикаються з браком фінансування для розвитку. Воєнні дії відкрили нові можливості грантової підтримки, серед яких найбільшою є державна програма "єРобота," спрямована на розвиток малого бізнесу та створення нових робочих місць.

За даними Міністерства економіки України, за два роки функціонування державного проекту понад 21 000 підприємців отримали грантову підтримку. Протягом цього періоду держава вклала близько 10 млрд грн у їхні проекти, що допомогло створити близько 60 тисяч нових робочих місць по всій Україні. Грантова підтримка сприяла заснуванню тисяч нових компаній, а українські малі та середні підприємства отримали

можливість розширити виробничі потужності та освоїти нові ринки збуту. Крім того, понад 4 млрд. грн., інвестованих державою, отримувачі грантів вже повернули до бюджету через сплачені податки та збори, що, в свою чергу, сприяє зміцненню економіки України в умовах воєнного стану [2].

У рамках урядової ініціативи «Робота» в Україні на сьогоднішній день діють наступні програми грантової підтримки бізнесу:

1. «Своя справа». Даний грант відкриває можливості для українців, які бажають започаткувати малий бізнес, забезпечуючи фінансування в розмірі від 50 тис. до 250 тис. грн. Кошти можуть бути використані для закупівлі обладнання, сировини та оренди (до 25% від суми гранту) без необхідності їх повернення. Умовами є створення щонайменше одного нового робочого місця, сплата податків і підтримка діяльності підприємства протягом трьох років. З моменту запуску програми було видано 19 000 мікрогрантів на загальну суму 4,5 млрд. грн.

2. «Грант на сад». Грант на висаджування саду покриває витрати на закладання саду площею від 1 до 25 гектарів, з сумою гранту від 140 до 400 тисяч гривень за гектар. Держава компенсує 70% вартості проекту для перших тисячі гектарів садів, а для наступних – 50%. Учасники повинні працювати не менше п'яти років, дотримуючись вимог щодо кількості працівників і їх офіційного оформлення.

3. «Грант на теплицю». Грант на будівництво теплиці дає можливість підприємцям отримати до 7 мільйонів гривень державного фінансування. Для перших тисячі заявок держава компенсує 70% вартості проекту, а для наступних – 50%. Загалом з липня 2022 року на підтримку садівництва та розвиток тепличних господарств виділено 240 грантів на загальну суму 1,1 млрд. грн.

4. «Грант на розвиток переробних підприємств». Програма надає можливість отримати до 8 млн. грн. для створення або розширення виробництва у сфері переробки. Для перших тисячі заявників держава покриває 70% вартості проекту, а решту фінансує отримувач. Для наступних заявок державна підтримка становить 50% вартості. Станом на сьогодні було видано 779 грантів на загальну суму 3,9 млрд. грн.

5. «Грант для ветеранів та членів їхніх сімей». Даний грант надає фінансування в розмірі від 250 тис. до 1 млн. грн., покриваючи 70% вартості проекту. Важливо, що отримувачі зобов'язані зберігати створені робочі місця з мінімальною заробітною платою протягом 24 місяців. З моменту реалізації програми було видано 1036 грантів, що склало загальну суму 481 млн. грн., демонструючи значний внесок у підтримку соціально-економічної адаптації ветеранів [3].

Державні грантові програми відіграють важливу роль у підтримці бізнесу під час війни, допомагаючи малим і середнім підприємствам

адаптуватися до нових умов та зменшуючи фінансовий тягар. Вони сприяють масштабуванню без збільшення боргів, що особливо важливо для стартапів і молодих підприємств із обмеженим доступом до фінансування. Такі гранти стимулюють появу нових бізнес-моделей, розвиток технологій та наукоємних секторів, залучають таланти та створюють нові робочі місця.

Однак існує проблема недостатньої проінформованості підприємців про доступні програми підтримки. Саме тому критично важливо вдосконалити інформаційну політику. По-перше, необхідно розширити інформаційні кампанії задля підвищення обізнаності про гранти та популяризації успішних бізнес-кейсів. Залучення медіа та соціальних платформ допоможе підприємцям отримати доступ до актуальної інформації щодо можливості фінансування. По-друге, слід забезпечити освітню підтримку для бізнесів, які отримали гранти, через навчальні програми з управління й масштабування, що допоможуть ефективніше використовувати кошти. Крім того, необхідно також провести моніторинг ефективності існуючих програм підтримки, щоб виявити їх сильні та слабкі сторони. Це дозволить вдосконалити механізми реалізації грантів і адаптувати їх до потреб сучасного бізнес-середовища.

Отже, грантові програми виступають потужним інструментом для розвитку підприємництва в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Вони забезпечують фінансову підтримку без зобов'язання повернення коштів, що є особливо важливим у часи кризи. Такі програми сприяють впровадженню нових технологій, створенню робочих місць і розвитку інноваційних бізнес-моделей, тим самим стимулюючи нову підприємницьку активність, що сприятиме економічному зростанню в післявоєнний час.

Література:

1. Оpendatabot. Рекордну кількість фопів відкрили від початку року. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/foconomics-2024-1> (дата звернення: 30.10.2024).
2. Міністерство економіки України. «Робота: 10 млрд грн інвестувала держава в розвиток малого і середнього бізнесу через гранти. Міністерство економіки України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yerobota-10-mlrd-hrn-investovala-derzhava-v-rozvytok-maloho-i-serednoho-biznesu-cherez-hranty> (дата звернення: 30.10.2024).
3. Дія. Грант на власну справу. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-vlasnu-spravu> (дата звернення: 30.10.2024).

*Курадовець Юрій Віталійович,
аспірант, Тернопільський
національний технічний
університет імені І. Пулюя*

*Науковий керівник:
Якимишин Лілія Ярославівна,
доктор економічних наук,
професор, Тернопільський
національний технічний
університет імені І. Пулюя*

РОЛЬ ПАРТНЕРСТВ У ПІДВИЩЕННІ АДАПТИВНОСТІ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАВОК

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5060/>

Сучасні ланцюги поставок працюють у динамічному та нестабільному середовищі, де бізнесу доводиться адаптуватися до змін попиту, логістичних викликів і глобальних криз. Гнучкість у таких умовах стає однією з ключових конкурентних переваг. Одним із способів забезпечення цієї гнучкості є колаборація – партнерства між компаніями, які працюють у єдиній екосистемі. Завдяки колаборації учасники ланцюгів поставок можуть досягти більшої адаптивності, обміну ресурсами, зниження ризиків і підвищення ефективності.

Колаборація у ланцюгах поставок передбачає активну взаємодію між різними учасниками, такими як постачальники, виробники, логістичні компанії, дистриб'ютори та навіть конкуренти [1]. Основними засадами колаборації є:

- обмін даними про попит, пропозицію та запаси. Компанії можуть точніше прогнозувати потреби ринку, що допомагає уникнути дефіциту чи перевиробництва;

- спільне використання інфраструктури, складських приміщень, транспортних засобів та персоналу, що знижує витрати та підвищує швидкість реагування на зміни;

- обмін інформацією в реальному часі. Використання цифрових платформ для обміну даними між учасниками ланцюга поставок, що забезпечує прозорість процесів і дозволяє швидко реагувати на будь-які зміни чи ризики;

- спільне управління ризиками. Колаборація дає змогу спільно виявляти та оцінювати ризики, розробляти стратегії їх мінімізації, а також ділити відповідальність у випадку надзвичайних ситуацій.

Практичні приклади колаборації демонструють її ефективність у різних галузях. Платформа Procter & Gamble та Walmart інтегрувала логістичні й інформаційні системи, що дозволило значно скоротити час поставок і зменшити витрати. В автомобільній галузі виробники, як-от Toyota та GM, створюють єдині логістичні центри разом із постачальниками, що сприяє зниженню транспортних витрат і оперативному постачанню комплектуючих. Під час пандемії авіакомпанії та логістичні оператори об'єднували зусилля для транспортування вакцин, спільно розподіляючи маршрути та вантажні потужності.

Колаборація у ланцюгах поставок має низку переваг: спільне використання ресурсів сприяє оптимізації витрат, обмін інформацією забезпечує єдине джерело правдивих даних, а координація процесів дозволяє компаніям швидко реагувати на зміни попиту чи ринкових умов. Крім того, партнерство підвищує стійкість ланцюгів поставок до кризових ситуацій, дозволяючи ефективніше долати значні навантаження та зберігати безперебійність постачань.

Однак впровадження партнерств може супроводжуватися труднощами, зокрема недостатнім рівнем довіри між учасниками, які побоюються втрати конфіденційності або передачі стратегічної інформації конкурентам, технічною несумісністю систем управління та програмного забезпечення, що ускладнює інтеграцію, а також складністю координації, оскільки узгодження інтересів і стратегій усіх сторін потребує значних зусиль.

Колаборація у ланцюгах поставок є потужним інструментом для забезпечення їх гнучкості та стійкості. Для досягнення успіху необхідно вибудовувати довірчі відносини між партнерами, використовувати сучасні цифрові платформи для обміну даними, а також розробляти спільні стратегії управління ризиками. У світі, де швидкість змін лише зростає, колаборація стає не просто перевагою, а необхідністю.

Література:

1. Якимишин Л. Я. Реконструкція бізнес-процесів в ланцюгу поставок у контексті аутсорсингу / Л. Я. Якимишин // Технологічний аудит і резерви виробництва. – 2015. – № 1/5 (21). – С. 4-9.

*Матвійчук Назар Сергійович,
магістр, Білоцерківський
національний аграрний
університет, м. Біла Церква*

*Шевченко Алла Олексіївна,
кандидат економічних наук,
доцент, Білоцерківський
національний аграрний
університет, м. Біла Церква
ORCID 0000-0003-4615-6433*

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ФАКТОР ЗРОСТАННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5065/>

Ефективне функціонування молочної галузі національної економіки вимагає всебічного впровадження новітніх технологій та принципів інноваційного розвитку. Інноваційна діяльність – це процес, який спрямований на реалізацію результатів закінчених наукових розробок та досліджень або інших науково – технічних досягнень у вдосконалений або новий продукт чи процес, який було використано у практичній діяльності, а також пов'язані з ними додаткові розробки та дослідження [1].

У сучасних умовах розвитку технологій у молокопереробній сфері впровадження інноваційних підходів стає не лише ключовою конкурентною перевагою, але й базовим елементом, який гарантує якість та безпеку харчових продуктів.

Інноваційні рішення у виробництві молочної продукції надають низку переваг, які сприятливо впливають на якість виробів, підвищують ефективність виробничих процесів та допомагають максимально задовольнити потреби споживачів.

Впровадження інноваційних технологій у молочному виробництві стає важливим інструментом для вдосконалення смакових характеристик, консистенції та властивостей продукції, забезпечуючи її безпеку і довготривалий термін зберігання, водночас задовольняючи конкретні вимоги клієнтів. Інноваційні технології вдосконалюють процеси виготовлення молочних виробів. Застосування нових методів в контролі та обробці сприяє високій якості, безпеці та стабільності продуктів. Компанія «Молокія» ПрАТ «Тернопільський молокозавод» стала першою

в Україні та п'ятою в Європі, яка впровадила технологію очищення молока – сировини Fresh Milk. Завдяки цьому продукти під маркою «Молокія» мають унікальний смак та користь, а все молоко, що використовується, має найвищий ґатунок «екстра». На ПрАТ «Тернопільський молокозавод» було встановлено єдині в Україні бактофуги німецького виробництва. Це досить дороге обладнання, яке дало можливість підприємству виробляти молоко європейського стандарту захисту, оскільки бактофуга усуває 99% усіх шкідливих бактерій [2].

Інновації дають змогу створювати продукцію, яка має кращі властивості: підвищена біодоступність корисних компонентів, контрольоване вивільнення речовин та інші функціональні переваги. Так, молочна компанія «Люстдорф» в умовах військового часу вперше в Україні випустила мікрофільтроване пастеризоване молоко. Мікрофільтрація – це інноваційна технологія очищення молока, що є світовим стандартом якості. Варто зазначити, що впровадження такого механізму очищення є дороговартісним і надсучасним рішенням. Провідні виробники з Італії, Канади та Польщі вже активно використовують мікрофільтрацію у своїх виробничих процесах [3].

Прогрес у галузі генної інженерії відкрив можливості забезпечення виробників молочної продукції якісними заквасками, які сприяють створенню продуктів, які здатні задовольнити сучасні вимоги споживача стосовно здорової та функціональної молочної продукції.

Завдяки ретельним науковим дослідженням та співпраці з академічними установами, постійно здійснюється вивчення нових штамів мікроорганізмів, як мають унікальні характеристики, можуть покращувати смакові, текстурні та поживні властивості молочної продукції. Їхній акцент на досконалості та інвестиції в дослідження і розробки забезпечують виробникам молочних продуктів інструменти та ресурси для створення інноваційної продукції, яка відповідає потребам споживачів.

Молочні підприємства сучасності активно впроваджують інновації, зокрема роботизовані системи, що відкривають нові можливості для розвитку галузі. Завдяки їм підвищується ефективність, якість продукції та зменшуються витрати. Роботи забезпечують високу швидкість, точність та гнучкість у роботі з різними пакувальними матеріалами під час процесу пакування та завантаження.

Реалізація інновацій дає підприємствам молочної галузі змогу зберігати конкурентоспроможність, збільшуючи їх привабливість для своїх споживачів та відкривати нові можливості на ринку.

Молочна галузь постійно розвивається, адаптуючись до сучасних технологічних та споживчих трендів. Військові дії не зупиняють українців

у їхньому розвитку та введенні інновацій, і поява нових продуктів світового рівня на полицях магазинів є ще одним доказом цього. Інноваційні технології в молочному виробництві створюють нові перспективи для підвищення безпеки, якості та збільшення різноманітності молочних продуктів.

Таким чином, інтеграція інновацій в молочному виробництві є важливим чинником для задоволення вимог споживачів і зміцнення конкурентоспроможності підприємств.

Література:

1. Коваленко О. В. Проблемні аспекти становлення інноваційної системи України в контексті теорії технологічного розвитку. Ефективна економіка. 2015. № 3. С. 31.
2. Офіційний сайт підприємства ПрАТ «Тернопільський молокозавод». URL: <https://molokija.com>
3. Офіційний сайт підприємства «Люстдорф» URL: <https://www.loostdorf.com/our-products/butter/>

*Федорук Ярослав Григорович,
аспірант, Тернопільський
національний технічний
університет імені І. Пулюя*

*Науковий керівник:
Якимишин Лілія Ярославівна,
доктор економічних наук,
професор, Тернопільський
національний технічний
університет імені І. Пулюя*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В ЛОГІСТИЦІ: ВИКОРИСТАННЯ БЛОКЧЕЙНУ В ЛАНЦЮГАХ ПОСТАВОК

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5059/>

Сучасний розвиток технологій диктує нові підходи до організації логістичних процесів. Зростання складності ланцюгів поставок вимагає більшої прозорості, швидкості та надійності. Однією з інновацій, яка здатна революціонізувати логістику, є технологія блокчейн. Її ключові переваги – децентралізація, прозорість та безпека – відкривають нові можливості для підвищення ефективності відстеження постачань.

У традиційних логістичних системах використовується велика кількість посередників та централізованих баз даних. Це створює такі проблеми:

- через різні рівні доступу до даних учасники ланцюга постачання стикаються із труднощами в перевірці інформації щодо стану або місця знаходження товару [1, с. 130];
- використання паперових документів або неефективних електронних систем призводить до затримок і збоїв;
- фальсифікація документації чи підробка продукції можуть призводити до фінансових втрат або шкоди репутації компаній.

Блокчейн – це розподілена база даних, яка працює за принципом ланцюжка блоків. Усі дані, записані у блоки, захищені криптографічними методами, а їх зміна після внесення стає практично неможливою. Кожен учасник системи має доступ до однієї й тієї ж версії даних, що виключає можливість маніпуляцій. Основні переваги блокчейну для логістики:

- дані зберігаються на великій кількості вузлів мережі, а не у централізованій базі;
- кожна операція фіксується та доступна для перегляду всіма учасниками мережі;
- захищеність даних забезпечується криптографією, що мінімізує ризик несанкціонованого доступу;
- внесені записи неможливо змінити або видалити.

Застосування блокчейну в логістиці відкриває значні можливості для вдосконалення процесів відстеження постачань, зокрема завдяки тому, що:

- уся інформація про переміщення товару – від виробника до кінцевого споживача – зберігається в блокчейні. Це дозволяє отримувати повну історію товару, включаючи місце знаходження, умови зберігання та час транспортування;
- учасники ланцюга постачання можуть взаємодіяти напряму через платформу, засновану на блокчейні. Це знижує витрати та прискорює процеси;
- можливості розрахунків завдяки смарт-контрактам, коли, оплата постачальнику може відбуватися автоматично після отримання товару у пункті призначення.

Попри значні переваги, використання блокчейну стикається з низкою викликів, серед яких значні початкові витрати на впровадження, технічна несумісність блокчейн-систем різних компаній, що ускладнює інтеграцію, а також недостатня готовність або кваліфікація окремих учасників ланцюга постачання до роботи з новими технологіями.

Технологія блокчейн – це революційний крок до цифрової трансформації логістики. Її використання дозволяє створити ефективніші, прозоріші та надійніші ланцюги постачання. У сучасному світі, де швидкість і довіра є ключовими чинниками успіху, блокчейн відкриває нові горизонти для логістичних компаній і глобальної економіки в цілому.

Література:

1. Якимишин Л. Я. Інноваційність як засіб забезпечення розвитку емерджентних якостей в ланцюгах поставок інвестиційних товарів / Л. Я. Якимишин, В. А. Фалович // Науковий журнал «Інтелект XXI». – 2018. – № 3. – С. 129-132.

*Чудовець Віталій Васильович,
кандидат економічних наук,
Луцький національний
технічний університет
ORCID 0000-0001-6043-479X*

ЗМІСТ ТА ВИДИ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5073/>

Звітність як елемент методу бухгалтерського обліку – завершальний етап фінансового, податкового, виробничого та статистичного обліку. Вона призначена для використання як зовнішніми, так і внутрішніми користувачами і є джерелом інформації для прийняття рішень на різних рівнях. В загальному значенні, звітність – це система показників, що характеризують діяльність підприємства за певний період. Сукупність різнопланової, змістовно та хронологічно згрупованої інформації, що міститься у звітності робить її невід’ємною складовою управління будь-яким економічним суб’єктом.

Показники фінансової звітності використовують для аналізу господарської діяльності підприємств з метою прийняття рішень на мікрорівні: власники та керівники підприємств при прийнятті управлінських рішень, інвестори при вкладанні інвестицій, банки та фінансово-кредитні установи при наданні кредитів, державні установи та організації при прийнятті рішення щодо участі в тендерах, особи, відповідальні за ведення бухгалтерського обліку та складання податкової звітності – при розрахунку податку на прибуток та складанні податкової звітності, нарахуванні дивідендів та інше.

Податкові органи використовують податкову звітність для контролю за правильністю та своєчасністю розрахунків за податками, внесками та зборами.

Статистичні органи на основі даних статистичної звітності групують показники діяльності підприємств різних галузей, формуючи загальнодержавну статистику, визнають макроекономічні показники (валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт, національний дохід та інші), показники, що входять в систему національних рахунків. Це дозволяє аналізувати стан розвитку економіки країни, окремих галузей, стимулювати інвестування в ті чи інші види господарської діяльності, змінювати податкову політику та ін.

Управлінська звітність використовується управлінським персоналом, керівниками та власниками підприємств для прийняття як короткострокових, так і довгострокових управлінських рішень щодо господарської діяльності.

Порядок створення та подання звітності зумовлюють її класифікацію за наступними ознаками:

1) залежно від користувачів – внутрішня (управлінська) та зовнішня (фінансова, податкова та статистична).

Внутрішня (управлінська) звітність складається для передачі керівництву з метою прийняття на її основі управлінських рішень. Обсяг, показники, періодичність та форма надання внутрішньої звітності регламентуються внутрішніми нормативними документами з урахуванням оперативних, тактичних і стратегічних потреб окремого підприємства. Основним завданням при побудові управлінської звітності є врахування реальних інформаційних потреб управління підприємством, уникнення зайвого перенавантаження показниками, раціональне використання праці облікових працівників та ін.

Зовнішня звітність передається органам управління підприємством, податковим, статистичним та іншим користувачам, визначеним законодавством.

Фінансова звітність – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [1]. Методологічне керівництво фінансовою звітністю підприємств здійснює Міністерство фінансів України, щодо звітності бюджетних установ – Державна казначейська служба України, а щодо банків – Національний банк України.

Податкова звітність – це встановлені законодавством уніфіковані декларації, розрахунки та звіти, на основі яких здійснюється нарахування платниками податків податків, внесків та зборів, визначених законодавством України. Регламентування податкової звітності здійснює Державна фіскальна служба України. Форма податкової декларації

встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику – Державною податковою службою України.

Статистична звітність – це форма звітності державного статистичного спостереження, за якою респонденти подають інформацію органам державної статистики під час збирання державної статистичної звітності у вигляді звіту затвердженого зразка та за підписом посадових осіб, які відповідають за достовірність наданої інформації. Статистична інформація – документована інформація, що дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства [2]. Нормативні документи зі звітності, що використовуються в державній статистиці, приймаються Державною службою статистики України.

2) за часовим фактором – оперативна (переважна це управлінська звітність), періодична (наприклад, декларація з податку на додану вартість), річна (наприклад, баланс (звіт про фінансовий стан), разова.

3) за ступенем узагальнення – первинна, яка подається окремим підприємством, та зведена за даними первинної звітності (корпорація, регіон, міністерство тощо).

4) за обсягом – повна (річна фінансова звітність) та коротка (фінансова звітність малого підприємства).

5) за способом відправки – за належністю, електронна, поштова.

Зміна економічних умов ведення бізнесу, джерел та способів отримання, накопичення та передачі інформації, нормативних вимог та запитів користувачів визначають динамічність та варіативність звітності. За таких умов важливим є подальше дослідження та удосконалення теоретичних, організаційних, методологічних та методичних основ звітності підприємства.

Література:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. №996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#n9> (дата звернення: 15.11.2024 р.).
2. Про державну статистику: Закон України від 17.09.1992 р. №2614-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12#Text> (дата звернення: 15.11.2024 р.).

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

*Андросович Любов Григорівна,
науковий співробітник Міжвідомчого
науково-дослідного центру
проблем боротьби з організованою
злочинністю при Раді національної
безпеки і оборони України,
м. Київ, Україна*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД АРЕШТУ МАЙНА КРАЇНИ-АГРЕСОРА

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5041/>

Понад два роки триває повномасштабна війна росії проти України. Протягом цього часу росія проти українців вчинила жорстокі кримінальні правопорушення, свідками яких стала і міжнародна спільнота.

У зв'язку із завданою шкодою західні країни активно вивчають шляхи використання заморожених російських активів на користь України. Слід наголосити, що наполегливішу позицію щодо цього питання займають Сполучені Штати. 24 січня комітет Сенату США з міжнародних відносин (верхня палата Конгресу США) схвалив законопроект «Про відновлення економічного процвітання та можливостей українців» (Rebuilding Economic Prosperity and Opportunity for Ukrainians – REPO) [1]. Це рішення стало практичним кроком для створення правового механізму передачі на користь України російських активів за кордоном. Йдеться про приблизно \$300 млрд активів російського Центрального банку, заморожених ЄС, США, Японією та Канадою у 2022 році у відповідь на вторгнення рф в Україну (зокрема, у США заморожено російських активів на суму від \$5 до 6 млрд) [2].

Зокрема, у вказаному законі позначена необхідність створення у співпраці з Україною так званого міжнародного механізму компенсації збитків від дій росії. Для цього в рекомендаціях прописане створення міжнародного реєстру збитків, який служитиме доказовою базою для правового обґрунтування конфіскації російських коштів. І ще одне важливе положення: «Будь-які зусилля Сполучених Штатів щодо конфіскації та перепрофілювання російських суверенних активів мають здійснюватися разом із міжнародними союзниками та партнерами в рамках скоординованих багатосторонніх зусиль». Тут вказуються країни

G7, ЄС, Австралія та інші країни, де розміщені російські гроші. Тобто фактично йдеться про створення міжнародного механізму, націленого не лише на російські кошти в американських банках. Далі закон передбачає, що конфісковані суверенні активи РФ могли бути перераховані до так званого Фонду підтримки України, який потім може бути використаний для «надання допомоги Україні з метою відшкодування збитків» від війни. Важливо розуміти, що закон не забезпечує негайного арешту російських активів – навіть тих 2%, які перебувають на території США. Ці активи поки що залишаються замороженими. Крім того, визначені положення не вимагають, а лише надають право президентові США вилучити кошти з російських рахунків.

Необхідно відмітити, що заморожування активів не є ефективним засобом фінансової допомоги Україні, оскільки може бути призупинено, а майно повернуто власнику. В даному випадку переваги набуває арешт майна країни-агресора. Оскільки арешт є постійним – як тільки майно переходить до іншого власника, шляху назад немає.

Арешт, управління та конфіскація активів мають свою специфіку та стосуються різних процесів їх застосування. Тому, враховуючи можливе неправильне їх використання, важливо дати визначення деяким загальнозживаним термінам.

Актив – це частина власності, предмет або інша річ, яка має внутрішню або зовнішню цінність. Активи країни агресора включають готівку, нерухомість, землю, будівлі, автомобілі, різноманітні ліцензії, твори мистецтва та інше [4, с. 310].

Арешт активів країни-агресора передбачає обмеження правомочностей власника активу за рішенням суду, шляхом передачі на зберігання, або до відповідного органу для здійснення заходів з управління ним [4, с. 310].

Конфіскація активів – це юридичний процес, який дозволяє за рішенням суду позбавити (без компенсації для особи) права власності на майно, пов'язане зі злочином. Це може статися в рамках кримінального процесу, цивільного процесу, при наявності позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави [4, с. 311].

Конфіскація активів являє собою експропріацію, яка заборонена наявними міжнародними інвестиційними договорами. Масова конфіскація російських активів відрізняється від арешту майна, які здійснюються час від часу, зокрема в Італії та інших країнах, стосовно осіб (наприклад, представників мафії), які отримали ці активи злочинним шляхом.

В американській асоціації юристів (American Bar Association, АВА) (ААЮ) з цього приводу наголошують, що, наприклад, конституційні

гарантії США захищають активи від експропріації без компенсації та без дотримання належної правової процедури. Крім того, у випадку з російськими державними підприємствами відповідно до Конституції США вимагатиметься, щоб власник конфіскованих активів мав можливість постфактум оскаржити конфіскацію в суді [5].

Аналізуючи міжнародний досвід арешту майна країни-агресора, лідером з арешту майна російських олігархів сьогодні вважається Італія, компетентні органи якої використовують механізми конфіскації коштів, що існували раніше, зокрема механізм конфіскації майна за рішенням суду в рамках кримінального переслідування порушників санкційного законодавства.

Арешт майна країни-агресора із метою подальшого їх використання для відновлення зруйнованої економіки як для України, є основною метою. Кожна країна детермінує особливості процесуального порядку накладання арешту на майно країни агресора, процесуальний режим такого арештованого майна та обсяг повноважень посадових осіб, котрі ведуть кримінальний процес.

У зв'язку із складнощами, які долає міжнародна спільнота для того, щоб нарешті вилучити арештоване майно та заморожені російські кошти, підписаний у США закон і положення акту REPO постійно працюють над удосконаленням цього питання. І хоча документ не вирішує більшості проблемних питань разом, він усе ж стає основою для міжнародних домовленостей, а також для закладення правового базису, щоб згодом компенсувати збитки нашій країні за рахунок країни-агресора.

Список літератури:

1. REPO for Ukrainians Act. URL: <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/4175>
2. Що означає схвалення сенатом США законопроєкту про конфіскацію російських активів. URL: <https://cpd.gov.ua/articles/shho-oznachaye-shvalen-pya-senatom-ssha-zakonoprojektu-pro-konfiskacziyu-rosijskyh-aktyviv/>
3. Довгопол Я. Закон США про конфіскацію активів росії: Якого розвитку чекати далі? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3861301-zakon-ssa-pro-konfiskaciu-aktiviv-rosii-akogo-rozvitku-cekati-dali.html>
4. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько ; за ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Х. : Право. 2001. 560 с.
5. The American Bar Association. URL: <https://www.americanbar.org/en/>

*Дутова Світлана Дмитрівна,
студентка 3 курсу групи ПБ-22-6,
Навчально-науковий інститут
права Державного податкового
університету*

*Науковий керівник:
Дяченко Сергій Вікторович,
кандидат юридичних наук,
Державний податковий
університет, адвокат*

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ. СУДОВА ПРАКТИКА

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5044/>

У сучасній правовій доктрині немає єдиного та універсального визначення поняття «зловживання правом». Водночас, дослідники та практики здебільшого сходяться на думці, що подібне зловживання у процесуальному праві може проявлятися у двох основних формах: зловживання правом на подання позову та зловживання окремими процесуальними правами. Зловживання правом на позов охоплює такі дії, як використання процесу виключно з метою затягування судового розгляду, зловживання правом на захист у суді або подання позовів з метою навмисного створення перешкод для іншої сторони. У свою чергу, зловживання окремими процесуальними правами може проявлятися у маніпуляціях з подачею клопотань, скарг, апеляцій, використанні прав у спосіб, що суперечить основним принципам чесного судочинства та порушує права іншої сторони на справедливий процес.

Дане питання стало предметом детального аналізу в Постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03 червня 2020 року у справі №318/89/18 [1]. Суд розмежував зловживання процесуальними правами від зловживання матеріальними (цивільними) правами, підкресливши відмінності в правових наслідках обох явищ. При зловживанні процесуальними правами, зокрема, суд має право залишити скаргу, заяву чи клопотання без розгляду або навіть застосувати інші примусові заходи, що дозволяє уникнути навантаження судової системи штучними, безпідставними позовами та захищає права всіх учасників процесу від недобросовісних дій. Натомість, у разі зловживання

матеріальними правами (як-от цивільними), наслідки можуть бути іншими: суд може відмовити у захисті прав або у задоволенні позову.

Уперше дефініцію «зловживання процесуальними правами» було введено в процесуальний закон завдяки статті 44 Цивільного процесуального кодексу України. Але важливо також, що Верховний Суд надає розширене тлумачення цьому поняттю. У своїх постановках він розглядає зловживання процесуальними правами як особливий вид процесуального порушення, яке відбувається через надмірне або неналежне використання своїх суб'єктивних процесуальних прав. Таке порушення охоплює дії, що виходять за межі розумного здійснення права та стають інструментом для затягування процесу, створення штучних перешкод у розгляді справи, що може шкодити інтересам інших учасників процесу або ускладнювати роботу суду. Зокрема, у своїй ухвалі від 6 вересня 2018 року (справа № 552/2378/17) Верховний Суд зазначає, що така поведінка порушує умови реалізації суб'єктивних прав і фактично є перевищенням процесуальних повноважень, які надаються сторонам [2].

У рішенні Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 199/6713/14-ц було висловлено позицію щодо неприпустимості зловживання процесуальними правами з боку учасників судового процесу [3]. Велика Палата Верховного Суду зауважила, що у своїй скарзі заявник не лише використовував нецензурну лексику, але й різко критикував діяльність державного виконавця. Заявник мотивував своє звернення до суду саме недоліками в роботі виконавця, вважаючи їх причиною своїх дій. Велика Палата визнала такі дії проявом неповаги до суду та інших учасників процесу, а саму скаргу – зловживанням процесуальними правами, оскільки вона не відповідала завданням цивільного судочинства. Відповідно до частини третьої статті 44 Цивільного процесуального кодексу України, якщо скарга визнана зловживанням процесуальними правами, суд має право залишити її без розгляду.

У подібній справі від 26 червня 2019 року (№ 587/430/16-ц) Велика Палата Верховного Суду також визнала клопотання заявника зловживанням процесуальними правами. Суд звернув увагу, що в повторно поданому клопотанні не містилося нових обставин або підстав, які би виправдовували його повторне розглядання. Відтак, з метою уникнення затягування судового розгляду, суд залишив це клопотання без розгляду [4].

У сучасному правосудді також актуальним є питання зловживання процесуальними правами, що може здійснюватися навіть через одноразову дію особи в судовому процесі. Одним із прикладів цього явища є справа № 757/22314/17-ц, у якій Велика Палата Верховного Суду ухвалою від 11 березня 2019 року повернула справу на розгляд колегії Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Позиція Великої Палати полягала в тому, що позивачка звернулася до суду у порядку цивільного судочинства, не викликавши заперечень щодо юрисдикції з боку учасників справи. Судді розглянули спір за правилами цивільного процесуального законодавства, не порушуючи питання про перенаправлення справи до іншої юрисдикції. Однак у касаційній скарзі позивачка представила висновки судів попередніх інстанцій у спотвореній формі, щоб довести порушення правил юрисдикції. Така дія була розцінена Великою Палатою як зловживання процесуальним правом, спрямоване на передання справи на її розгляд, що, на думку суду, є неприпустимим [5].

Такий випадок ілюструє досить поширену проблему, коли сторони використовують процесуальні права не з метою досягнення справедливості, а для впливу на хід судового розгляду або створення перешкод іншим учасникам процесу. Зловживання може проявлятися у подачі скарг або заяв, які свідомо не відповідають нормам права, а інколи у свідомому затягуванні процесу. Такі дії створюють додаткове навантаження на судову систему, порушують права інших учасників процесу та часто ставлять під сумнів справедливість судового рішення. Принцип правової визначеності, один із ключових у правовій системі, закликає до уникнення таких зловживань, адже відмова від маніпуляцій правами є основою забезпечення об'єктивного і безстороннього судочинства [6, с. 98].

Таким чином, на основі судової практики можна зробити висновок, що однією з форм зловживання процесуальними правами є подання скарг або клопотань, які не мають обґрунтованих підстав, часто містять образливі висловлювання або ж використовуються виключно з метою затягування строків розгляду справи. Подібні дії порушують принцип добросовісного здійснення правосуддя та суперечать основним завданням судочинства. Законодавство України у свою чергу дозволяє судам вживати необхідних заходів, таких як залишення скарги чи клопотання без розгляду, щоб забезпечити швидке та справедливе вирішення спорів.

Список використаних джерел:

1. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03.06.2020 у справі № 318/89/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89675396>.
2. Ухвала Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 06.09.2018 у справі № 552/2378/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76350143>.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.03.2019 у справі № 199/6713/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854817>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 у справі № 587/430/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84573553>.
5. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 11.03.2019 у справі № 757/22314/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80522395>.
6. Андрієнко І. С. Зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві: окремі питання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 96-99.

*Зубач Василь Леонідович,
аспірант Інституту держави
і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5051/>

Питання методології в структурі вивчення теоретико-прикладних проблем верховенства права в цивільному судочинстві становлять особливий інтерес. З огляду на сучасні законодавчі підходи, можна констатувати, що вітчизняна правова система перебуває лише на етапі сприйняття розглядуваних ідей, що лише актуалізує подальше всебічне осмислення цього нового правового явища, його цінності для національного права, зокрема з позиції прискорення й оптимізації процесів уніфікації та гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу. Вважаємо, що для юридичної науки сьогодні, мабуть, ключове завдання – обґрунтування сутності та можливих елементів такої концепції.

Чималу користь у світлі проблем, що розглядаються може принести звернення до методологічних засад дослідження верховенства права в цивільному судочинстві.

Методологія передусє проведенєм змін. Реформування правосуддя має завжди ґрунтуватися на незадовільних оцінках його сучасного стану, розумінні реальних причин такого становища, а відтак – на визначенні послідовності дій, що сприятимуть усуненню наявних помилок і недоліків. Значення теорії правосуддя у цивільних справах у цьому сенсі складно переоцінити. Методологія як частина розглядуваної доктрини визначає наукові прийоми, способи, методи вивчення явищ правової дійсності. Від того, наскільки глибоко та точно буде пізнано природу правових феноменів, виявлено закономірності та суперечності в розвитку суспільних відносин, які регулюються правом, багато в чому залежить успішність заявлених перетворень.

Спробуємо в цих обґрунтувати авторське бачення методології пізнання проблеми верховенства права в цивільному судочинстві.

Вихідною тезою авторської позиції є розгляд методології як галузі наукового знання, на формування якої значний вплив справляє філософська наука і, зокрема філософія права.

Наступна теза, покладена в основу пропонованої точки зору з питань методології, – методи дослідження – об'єктивні за своєю природою.

Ще одне положення, на яке б хотілося звернути увагу – роль методології. Варто виділяти її роль у формуванні нового знання щодо предметів, які досліджуються. Однак значення методології цим не вичерпується. Йдеться про такі її функції, як: систематизація і перевірка отриманих теоретичних знань.

Наступна теза стосується значення діалектики як загальнонаукового методу дослідження. Діалектика не втрачає своєї значимості. Актуальним є осмислення цивільного судочинства з точки зору доктрини прав людини, системи його принципів, а також виходячи з пріоритету верховенства права у повсякденній правозастосовчій діяльності, тенденцій розвитку та важливості досягнення значного ступеню спільності національного права з правом Європейського Союзу, необхідності вирішення проблем правозастосування та формування усталеної судової практики тощо.

Ще одна теза може бути сформульована наступним чином – вплив праворозуміння на з'ясування сутності верховенства права в цивільному судочинстві. Позитивізм, довгий час, пануючи у вітчизняній юридичній науці, чинить і сьогодні значний методологічний вплив

на аналіз цивільного процесуального права як системи формально визначених правил поведінки, санкціонованих державою.

Однією з характерних особливостей методології дослідження проблем верховенства права слід вважати використання загальноправових прийомів і способів. Зокрема, особливе місце у структурі методологічного інструментарію вивчення цивільного судочинства посідає діяльнісний підхід. Йдеться про погляд на цивільний процес з позиції динаміки розгляду і вирішення цивільної справи. Використовуючи цей метод, дослідник зосереджує свою увагу не тільки на окремих вузлових елементах цивільної процесуальної діяльності, а й аналізує таку діяльність в цілому.

Крім того, треба враховувати, що проблеми процесуального характеру багато в чому подібні, особливо в країнах, які не мають тривалих правових і судових традицій. Це відкриває широкі можливості для осмислення зарубіжного досвіду організації та здійснення правосуддя у цивільних справах, застосування порівняльно-правового методу в дослідженнях. Тільки глибоке розуміння спільного і відмінного в національній і зарубіжній теорії та практиці здатне призвести до обдуманих кроків щодо вдосконалення законодавства.

Не може залишитися поза дослідницькою увагою й історико-правовий метод дослідження. Вітчизняні правові пам'ятки є не лише віддзеркаленням непростой історії України та самобутніх рис національного характеру українців, вони дають змогу прослідкувати за інституціональним і процедурним розвитком судової влади та цивільного судочинства. Часом зміни мали кардинальний характер. Тому знання своєї історії – ключ на шляху до успішних сучасних реформ.

Виправданим вбачається також використання методу аналізу та узагальнення судової практики для дослідження прикладних проблем верховенства права в цивільному судочинстві. Судова практика вказує на прогалини та інші недоліки чинного законодавства, що, зрештою, дає змогу оцінювати ефективність матеріальних і процесуальних норм, висловлювати пропозиції та рекомендації щодо підвищення його якості.

Такими є стислі підсумки авторських міркувань, що стосуються методологічних проблем дослідження верховенства права в цивільному судочинстві.

*Ісагова Наталія Магомед кизи,
аспірантка кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту
права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

*Науковий керівник:
Сергєєва Діана Борисівна,
доктор юридичних наук, професор,
Навчально-наукового інституту
права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ, ТА АЛГОРИТМ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5047/>

Сучасна криміналістична методика розслідування будь-якого виду злочину містить у собі такий елемент, як типові слідчі ситуації початкового і подальшого етапів розслідування. Це обумовлюється, в першу чергу тим, що у будь-якому кримінальному провадженні хід і результати початкового етапу розслідування пов'язані з аналізом слідчої ситуації, яка складається. Саме визначення слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, майже завжди є підставою для висунення основних слідчих версій, планування алгоритму їх перевірки та використання організаційно-тактичного арсеналу проведення конкретних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та непроцесуальних заходів.

Теорія слідчої ситуації є достатньо розробленою в криміналістичній науці, насамперед, завдяки науковим пошукам таких відомих вчених-криміналістів, як В. П. Бахіна, С. В. Веліканова, В. К. Весельського, В. А. Журавля, І. В. Калініної, В. В. Кікінчука, В. С. Кузьмічова, Є. Д. Лук'янчикова, О. В. Пчеліної, Р. Л. Степанюка, С. С. Чернявського, Є. С. Хижняка, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька та інших фахівців.

Слідча ситуація у криміналістичній науці визначається як: своєрідна інформаційна модель, що склалася у суб'єкта розслідування на основі пізнання реальних умов розслідування [1, с. 192]; сукупність умов, даних та інших факторів, що безпосередньо чи опосередковано впливають на особу, яка наділена правовим статусом, у певний момент розслідування

нею окремого виду злочину й диктують чітку послідовність інтелектуальної діяльності як закономірного й властивого кожному розумового процесу (інколи на підсвідомому рівні), котрий знаходить своє відбиття в прийнятті відповідних процесуально обґрунтованих рішень [2, с. 135]; наукова абстракція, яка сформована на підставі апріорних знань, є результатом узагальнення та аналізу значного емпіричного матеріалу й в якій відбиті найзагальніші риси, що характеризують перебіг і стан розслідування на певному етапі (вихідному, початковому, наступному) [3, с. 106]; сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів, абстрагована штучна модель, що відбиває стан наявної в слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склалися на певному етапі розслідування [4, с. 111]; інформаційна модель із найважливішими властивостями й ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [5, с. 405]; сукупність об'єктивних положень, що виникають передусім на початковому етапі розслідування в разі незначного обсягу інформації та часто дублюються в практиці розслідування. Інформація про типові слідчі ситуації є результатом узагальнення практики розслідування певного виду злочинів [5, с. 215] тощо.

Системний аналіз криміналістичної літератури дозволяє дійти висновку, що слідчу ситуацію визначають як уявну, абстрактну, штучну інформаційну модель, яка є результатом узагальнення практики розслідування кримінальних правопорушень окремого виду, так і реальну сукупність умов, даних факторів, що існують на певному етапі розслідування.

Її значення полягає у тому, що вона зумовлює тактику конкретних слідчих дій [6, с. 195], є одним із визначальних інструментів слідчого, що надає можливість максимально збільшити ефективність розслідування злочинів, а володіння типовими слідчими ситуаціями дозволяє слідчому виявити коло пріоритетних завдань, мінімізувати вплив чи уникнути не цільової витрати часу й сил. На основі порівняння типової слідчої ситуації та ситуації, що сталася під час розслідування конкретного злочину, використовуючи взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики цієї групи злочинів, слідчий зможе оптимально спланувати процес розслідування та найефективніше розв'язати завдання встановлення особи, яка вчинила злочин [7, с. 197].

Виокремлюючи типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, варто погодитися з думкою В. М. Шевчука про те, що слідчі ситуації насамперед виокремлюються в залежності від повноти вихідних даних про злочин, а також суттєво відрізняються від того, за яких умов вчинено злочин –

очевидності чи неочевидності. Виокремлення типових слідчих ситуацій можливе за умови, якщо в основі типізації закладено ставлення підозрюваного до повідомлення про підозру [8, с. 126].

Таким чином, на підставі системного аналізу наукових криміналістичних джерел, присвячених теорії слідчої ситуації та вивчених нами матеріалів судово-слідчої практики щодо розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, пропонуємо наступні види типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю:

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, злочинець затриманий на місці вчинення злочину,

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, є установчі (вихідні) дані про злочинця, який втік з місця вчинення злочину,

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, установчі дані про злочинця відсутні або вкрай обмежені, злочинець втік з місця вчинення злочину,

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є дані про подію кримінального правопорушення, що мають високий рівень ймовірності, злочинець затриманий на місці події,

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є дані про подію кримінального правопорушення та особу злочинця, що мають високий рівень ймовірності,

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є лише ймовірні дані (припущення) про подію та спосіб вчинення злочину, дані про злочинця відсутні.

Розслідування вбивств з особливою жорстокістю в переважній більшості (близько 98 % вивчених нами матеріалів кримінальних проваджень) розпочинаються проведенням невідкладної слідчої (розшукової) дії, що може проводитися до внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), а саме оглядом місця події. Тому вважаємо доцільним визначати слідчу ситуацію як реальну сукупність умов, даних факторів, що існують на початковому етапі розслідування, враховуючи його результати, проміжні та кінцеві.

Призначення судово-медичної експертизи трупа з метою встановлення причин смерті є обов'язком слідчого, прокурора, передбаченим п. 1 ч. 2 ст. 242 КПК України, цей вид судово-медичної експертизи проводиться у 100 % кримінальних проваджень, що були нами

вивчені, тому ми не будемо включати цю процесуальну дію до алгоритму дій слідчого в кожній слідчій ситуації.

У слідчій ситуації, коли вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, злочинець затриманий ще до приїзду слідчо-оперативної групи на місці вчинення злочину, одночасно з проведенням огляду місця події здійснюються процесуальні заходи із затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

За умов негайного внесення відповідних відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування, доцільним є проведення допитів свідків, кожного окремо, використовуючи організаційно-тактичний комплекс допиту свідків. При цьому свідків доцільно допитувати за можливості, якнайшвидше, у зручному для цього місці. Це не може бути безпосередньо місце події, оскільки там здійснюється його огляд і може статися привнесення сторонніх слідів на місце вчинення злочину. Більш того, допит особи на місці події має власні тактичні завдання, як правило, притаманні подальшому етапу розслідування. Але й не варто відкладати допит свідків – очевидців злочину, які володіють цінною для слідчого інформацією з тим, щоб викликати їх на допит за місцем проведення досудового розслідування, оскільки важлива для слідства інформація внаслідок такого відкладення може бути викривлена (змінена) свідком з об'єктивних і суб'єктивних причин. У разі неможливості внесення відповідних відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР проводиться опитування свідків.

За результатами огляду місця події щодо об'єктів, вилучених в ході його проведення, необхідно призначити всі необхідні судові експертизи (дактилоскопічні, трасологічні, холодної зброї, ботанічні, наркотичних речовин і засобів, криміналістичні експертизи матеріалів, речовин і засобів тощо). Особливу увагу слід приділити об'єктам біологічного походження – крові, спермі, слині, часткам тіла (мозкової речовини, тканин органів) та іншим, які внаслідок можливих погрішностей у правилах вилучення та упакування, з часом можуть бути втраченими для дослідження.

Слід зауважити, що за чинним КПК України, на відміну від осіб, що мають інший процесуальний статус (свідка, потерпілого), затримана особа, підозрювана у вчиненні злочину, може бути допитана негайно після затримання у процесуальному статусі підозрюваного. Системний аналіз ст. ст. 208, 209, 210 КПК України переконливо свідчить, що особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці

події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, то уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати цю особу (п.п. 1-3 ч. 1 ст. 208 КПК України). При цьому затримана особа може бути обшукана дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223, ст. 236 КПК України.

Під час затримання особи, яку застали під час вчинення вбивства з особливою жорстокістю, безпосередньо після його вчинення, якщо очевидець або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, уповноважена службова особа, що здійснює затримання, слідчий, прокурор може здійснити обшук цієї особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223, ст. 236 КПК України.

Зауважимо, що на практиці такий обшук затриманої особи перед її транспортуванням (доставленням) до найближчого органу досудового розслідування здійснюється обов'язково, оскільки затримана особа може мати при собі зброю, вибухонебезпечні предмети, інші знаряддя, якими може спричинити фізичну шкоду як собі, так і працівникам правоохоронних органів та іншим особам. З метою безпеки доставлення, а також зважаючи на те, що особа може мати при собі на момент затримання знаряддя й засоби вчинення вбивства з особливою жорстокістю (ніж, мотузка тощо), інші речові докази (наприклад, предмети, цінності, викрадені з місця вчинення вбивства або у потерпілої особи), проводиться обшук в порядку ч. 3 ст. 208 КПК України з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223, ст. 236 КПК України.

З метою виявлення та вилучення на одязі, в якому був затриманий підозрюваний, на його тілі слідів кримінального правопорушення, а також виявлення особливих прикмет, за якими підозрюваний був впізнаний та описаний (наприклад, методом «словесного портрету») свідками, потерпілими, проводиться його освідування, у відповідності до положень, закріплених у ст. 241 КПК України. Під час освідування особи, яка підозрюється у вчиненні вбивства з особливою жорстокістю, можуть бути виявлені сліди боротьби або опору потерпілої на тілі підозрюваного, сліди боротьби, сліди біологічних речовин та інші сліди на його одязі. Ст. 241 КПК України, що встановлює процесуальний порядок освідування, передбачає можливість вилучення таких слідів. Оскільки одяг, на якому виявлені сліди, є предметом-носієм таких слідів, або, так званим, предметом-підложкою, то за можливості вилучається увесь елемент одягу зі слідом, на в подальшому направляється на відповідне експертне дослідження (трасологічну експертизу, біологічну, ґрунтознавчу, експертизу волокон тощо).

З метою встановлення наявності чи відсутності обтяжуючих покарання обставин, а саме вчинення вбивства з особливою жорстокістю

у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння, слід призначити щодо підозрюваного судово-медичну експертизу алкогольного та наркотичного сп'яніння. На наш погляд, цей захід є обов'язковим та невідкладним в силу наступних обставин.

Вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів (п.п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України) є обставиною, що визнається обтяжуючою та підлягає доказуванню у кримінальному провадженні. Ця обставина може бути доведена, у тому числі, показаннями свідків, які підтверджують факт вживання підозрюваним алкоголю, наркотичних речовин безпосередньо перед вчиненням вбивства з особливою жорстокістю, або придбання ним відповідних напоїв або речовин. Важливими є й показання самого підозрюваного, надані ним в ході допиту або опитування під час затримання на місці події. Про запах алкоголю (часто «різкий запах алкоголю», порушення координації рухів, уповільнення мовлення тощо) зазначається також в рапорті уповноваженої особи, яка здійснила затримання. Проте, як свідчить судово-слідча практика, саме судово-медична експертиза алкогольного та наркотичного сп'яніння, як об'єктивне, незалежне і неупереджене дослідження, за результатами якого складається висновок експерта, є більш важливою процесуальною дією, ніж вищезазначені, з огляду на її результат – прямий доказ обставини, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні.

Призначення щодо підозрюваного судово-медичної експертизи алкогольного та наркотичного сп'яніння є невідкладним заходом зважаючи на природні процеси резорбції та елімінації, тобто всмоктування, поширення та встановлення дифузної рівноваги речовини в тканинах організму, та подальшого її видалення з організму.

Іноді помилково за наркотичне чи алкогольне сп'яніння приймають винятковий стан, який являє собою групу тимчасових розладів психічної діяльності, що характеризуються раптовим початком, нетривалим паморочним затьмаренням свідомості (протягом хвилин чи годин), амнезією і розвиваються у людей без ознак психічної хвороби. До виняткових станів належать: патологічний афект, патологічне сп'яніння, патологічне «просоння», реакція «короткого замикання» [9, с. 443].

На наш погляд, призначення і проведення судово-психіатричної експертизи є необхідною процесуальною дією на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, що проводиться з метою встановлення або виключення наявності у підозрюваного психічних станів чи психічних хвороб, що обмежують або виключають його осудність.

Висновок про неадекватність поведінки підозрюваного під час вчинення вбивства з особливою жорстокістю робиться шляхом оцінки і системного аналізу обстановки місця події, показань очевидців та самого підозрюваного, інших даних. Разом з тим, встановлюючи випадки обов'язкового призначення судово-психіатричної експертизи, кримінальний процесуальний закон не обмежує слідчого у такому праві, встановлюючи застереження у ч. 2 ст. 509 КПК України, а саме, у разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Згідно ч. 2 ст. 503 КПК України, якщо під час досудового розслідування, у тому числі й за результатами судово-психіатричної експертизи, будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими Главою 39 «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» КПК України.

Отже, сформульований нами перелік типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, та запропоновані алгоритми дії слідчого спрямовані на підвищення ефективності розслідування, дозволить слідчому виявити коло пріоритетних завдань, мінімізувати вплив чи уникнути нецільової витрати часу й сил. На основі порівняння типової слідчої ситуації та ситуації, що сталася під час розслідування конкретного злочину, використовуючи взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики цієї групи злочинів, слідчий зможе оптимально спланувати процес розслідування та найефективніше розв'язати завдання початкового етапу розслідування.

Література:

1. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навч. посіб. за заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсеєва. К. : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
2. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. Право і безпека. 2013. № 2 (49). С. 131-135.
3. Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. 2008. Вип. 8. С. 102-108.
4. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. Право і безпека. 2013. № 3 (50). С. 110-115.

5. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.
6. Калініна І. В. Ситуаційна обумовленість розслідування господарських злочинів, пов'язаних із підробленням документів. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. 2013. Том 26 (65). С. 212-217.
7. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 25. С. 193-199.
8. Хижняк Є. С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів. Південноукраїнський правничий часопис. 2012. №4. С. 197-199.
9. Шевчук В. М. Слідчі ситуації та їх вплив на розробку тактичних операцій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2013. № 6-3. Т. 2. С. 125-129.
10. Герасименко О. І. Судова медицина: підручник для ВНЗ / О. І. Герасименко, А. Г. Антонов, К. О. Герасименко, Н. О. Комісарова, М. Л. Комісаров. Вид. третє, переробл. і допов. – К.: КНТ, 2016. – 630 с.

*Конончук Богданна Ростиславівна,
здобувачка освітнього ступеня
бакалавра юридичного факультету
Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ ЧЕРЕЗ ДОДАТОК «ДІЯ»

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5074/>

Укладення договорів є фундаментальною частиною цивільно-правових відносин і відіграє важливу роль у регулюванні взаємозобов'язань між суб'єктами господарювання, а також між фізичними особами. Відповідно до статті 626 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), договором є домовленість між сторонами, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків [1]. Правильне укладення договору гарантує правову захищеність сторін, забезпечує виконання зобов'язань, а також допомагає уникнути конфліктів і непорозумінь. В умовах сучасного цифрового світу процес укладення договорів постійно вдосконалюється, адаптуючись до

нових вимог зручності, швидкості та надійності. Так, за ч. 2 ст. 14 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» використання електронного документа у цивільних відносинах здійснюється згідно із загальними вимогами вчинення правочинів, встановлених цивільним законодавством [2].

Україна активно підтримує сучасні технології та зосереджується на цифровізації державних послуг, що зменшує бюрократичні перешкоди та робить процеси більш доступними для громадян. Завдяки мобільному додатку «Дія» громадяни можуть здійснювати безліч правових операцій онлайн, включаючи укладення електронних договорів. Цей сервіс дозволяє укласти безліч договорів, зокрема купівлі-продажу об'єктів, таких як автомобілі та нерухомість, в онлайн-режимі.

Система надає можливість швидко та надійно оформляти угоди, забезпечуючи юридичну силу документів завдяки використанню кваліфікованого електронного підпису (далі-КЕП). Кваліфікований електронний підпис (КЕП) – це вид електронного підпису, який має юридичну силу та є рівноцінним до особистого підпису на папері. КЕП забезпечує ідентифікацію підписанта, підтверджує цілісність та незмінність даних у документі, а також гарантує захист прав і обов'язків сторін угоди. Законодавство визначає КЕП як удосконалений електронний підпис, що створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису (п. 27 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги») [3].

Для укладення електронного договору через портал «Дія» користувач повинен мати зареєстрований профіль у додатку, а також електронний підпис, який підтверджує його особу та надає юридичну силу підписаному документу. Електронний підпис є обов'язковим елементом, оскільки він гарантує ідентифікацію підписанта та забезпечує цілісність даних.

Додаток «Дія» пропонує функціональний інтерфейс, який полегшує процес укладення договорів купівлі-продажу. Особливу увагу варто звернути на можливість «Дія» при оформленні договорів купівлі-продажу таких значущих об'єктів, як автомобілі та нерухомість. Завдяки інтеграції з державними реєстрами, що зберігають дані про нерухомість та транспортні засоби, система автоматично перевіряє документи та спрощує процес укладення угоди. Портал «Дія» дозволяє власнику і покупцю дистанційно здійснювати всі необхідні операції, мінімізуючи необхідність у фізичній присутності або втручанні посередників.

Процедура укладення договору купівлі-продажу через «Дія» має ряд особливостей, які значно підвищують її зручність і надійність. Перш за все, процес включає автоматичну перевірку документів, що зменшує

ризик шахрайства та помилок, забезпечуючи захист інтересів усіх сторін. Наприклад, при укладенні договору на продаж автомобіля чи нерухомості «Дія» автоматично звіряє документи з відповідними державними реєстрами, гарантуючи, що інформація є актуальною та відповідає правовим нормам. Це значно полегшує процес і дозволяє сторонам швидко завершити угоду.

З правової точки зору електронні договори через «Дія» відповідають чинному законодавству, зокрема Цивільному кодексу України. Електронний договір – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі, який при використанні сучасних інформаційних технологій повинні відповідати встановленому законом порядку [4, с. 299]. Важливою умовою для дійсності електронного договору є дотримання положень Кодексу, особливо тих, що регулюють загальні положення про договори та спеціально – договори купівлі-продажу. Наприклад, стаття 628 ЦК України розкриває зміст договору, що складається із умов, погоджених сторонам, тобто йдеться про права та обов'язки сторін, які мають бути передбачені у договорі. Крім того, стаття 639 ЦК України встановлює вимоги до форми договору, що є обов'язковими, навіть при укладенні договорів в електронному вигляді [1]. Це підкреслює важливість дотримання всіх вимог та норм законодавства для забезпечення правової захищеності підписантів, що особливо актуально у випадку електронних угод, укладених через додаток «Дія».

Крім того, важливо зазначити кілька унікальних особливостей електронних договорів через «Дія». Наприклад, додаток автоматизує перевірку документів, що суттєво знижує ризики помилок, а також підвищує оперативність і зручність процесу. Завдяки інноваційній інтеграції з державними системами, «Дія» забезпечує високу швидкість укладення договорів та підвищує рівень надійності операцій. Таким чином, додаток є потужним інструментом для укладення електронних договорів, забезпечуючи прозорість, швидкість і безпеку процесу.

Цей підхід до укладення договорів є показником сучасної цифрової держави, що дбає про забезпечення зручності для своїх громадян, мінімізує бюрократію та сприяє безпечному та надійному проведенню операцій.

Також в Україні є можливість купівлі-продажу автомобіля повністю онлайн через додаток Дія, що значно спрощує цей процес і дозволяє виконати всі необхідні дії за кілька кліків, без відвідування сервісних центрів МВС, без черг та посередників. Тепер українці можуть за 15 хвилин заповнити договір, подати заяву та вже через годину отримати підтвердження перереєстрації. Ця послуга доступна для легкових автомобілів, мотоциклів та мопедів і має на меті зробити процес купівлі-продажу авто швидшим, прозорішим та безпечнішим.

Для початку, продавець автомобіля повинен у додатку «Дія» вибрати опцію «Продати транспортний засіб» або ж обрати функцію «Продати автомобіль» у меню технічного паспорта авто. Далі йому потрібно погодитися з умовами продажу, надати гарантії, що автомобіль не знаходиться в розшуку, і підтвердити, що це перший продаж авто в поточному році. Наступним кроком продавець вказує договірну вартість автомобіля, заповнює свої персональні дані та ознайомлюється з проектом договору. Після цього додаток «Дія» надає можливість поділитися цим проектом з покупцем через QR-код або посилання.

Зі свого боку, покупець сканує QR-код або переходить за посиланням, яке отримує від продавця, і ознайомлюється з умовами договору. Після цього він обирає номерний знак, який хоче залишити або замінити, а також зазначає, що погоджується з умовами продажу та ознайомлений із технічним станом автомобіля та його ціною. Покупець також вибирає, яку версію техпаспорта бажає отримати – електронну або пластикову. У разі вибору пластикового техпаспорта чи нового номерного знака, він вказує дані для доставки через Укрпошту і здійснює оплату.

На завершення обидві сторони переглядають проект договору та відправляють його на перевірку. Після автоматичної перевірки Єдиним державним реєстром транспортних засобів, договір підписується за допомогою електронного підпису в «Дії». Тільки після цього сторони обмінюються оплатою та автомобілем. Підписаний договір надходить до адміністратора сервісного центру МВС, який закріплює вибрані номерні знаки та виготовляє свідоцтво про реєстрацію авто. Готовий пакет документів доставляється новому власнику у відділення Укрпошти, а електронні документи автоматично з'являються у додатку «Дія» [5].

Отже, укладення договорів відіграє ключову роль у забезпеченні прав та обов'язків сторін, надаючи правову захищеність у процесі виконання домовленостей. Дотримання вимог законодавства є обов'язковою умовою для дійсності договору, що знижує ризик конфліктів і покращує регулювання правовідносин. Сучасні цифрові інструменти, як-от додаток «Дія», значно спрощують цей процес, дозволяючи громадянам швидко та зручно укласти юридично значущі угоди. Використання кваліфікованого електронного підпису в «Дії» забезпечує достовірність документів і гарантує їхню юридичну силу. Завдяки інтеграції з державними реєстрами, додаток зменшує ризики помилок і шахрайства, сприяючи прозорості операцій. Таким чином, цифровізація процесу укладення договорів є важливим кроком, що сприяє зручності громадян, ефективності та безпеці юридичних операцій в Україні.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.
3. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 91. Ст. 2764.
4. Білоусов О. І. Особливості укладення електронного договору. *Проблеми цивільного права та процесу: матеріали практ. конф. (м. Вінниця, 24 трав. 2024 р.)*. Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 298-301.
5. Змінюємо підхід до купівлі-продажу авто: у Дії можна перереєструвати авто онлайн. URL: <https://diia.gov.ua/news/zminuyuyemo-pidhid-do-kupivli-prodazhu-avto-u-diyi-mozhna-perereyestruvati-avto-onlajn>

*Малецька Ірина Василівна,
здобувачка третього
освітньо-наукового рівня,
Донецький національний
університет імені Василя Стуса
ORCID: 0009-0001-7276-3002*

*Науковий керівник:
Дорошенко Ліна Миколаївна,
доктор юридичних наук, доцент,
Донецький національний
університет імені Василя Стуса*

ГОСПОДАРСЬКА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ КОНТРАГЕНТІВ ЯК КРИТЕРІЙ РЕАЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5062/>

Наявність господарської правосуб'єктності є основною умовою здійснення господарської діяльності та участі у господарських правовідносинах. Також господарська правосуб'єктність створює можливості участі суб'єкта господарювання в багатьох інших правовідносинах, зокрема у відносинах щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, податкових та інших відносинах. Аналіз практики підтверджує, що господарська правосуб'єктність

виступає одним з критеріїв при оцінці реальності або нереальності господарської операції та настання для суб'єкта господарювання пов'язаних із цим наслідків. Потрібно звернути увагу на те, що певні норми щодо господарської правосуб'єктності та господарських операцій містяться в актах чинного законодавства, проте, чітких критеріїв реальності господарської операції не закріплено.

Питання господарської правосуб'єктності розроблено у науці на досить високому рівні, зокрема у роботах таких авторів, як: О. В. Гарагонич, С. М. Грудницька, Р. А. Джабраїлов, Н. Ф. Ментух та інших. Однак, зв'язок господарської правосуб'єктності для реальності господарської операції є новим та недостатньо дослідженим у науці питанням. Викладене вказує на актуальність обраної теми дослідження, спрямованого на конкретизацію значення господарської правосуб'єктності як критерія реальності господарської операції.

Господарську правосуб'єктність потрібно розглядати складовою та певним видом правосуб'єктності загалом. На загальнотеоретичному рівні поняття правосуб'єктності визначають як здатність особи бути суб'єктом права, називають обов'язковою юридичною передумовою участі у правовідносинах, яка складається з право- та дієздатності [1, 2].

Загальні положення щодо право- і дієздатності фізичних та юридичних осіб містяться у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), зокрема, спираючись на положення статей 91 і 92 названого Кодексу, правосуб'єктність юридичної особи можна розглядати як здатність мати і набувати прав та обов'язків від моменту створення через діяльність своїх органів та у визначених законом випадках через своїх учасників.

В науці господарського права висловлювалися різні погляди на поняття правосуб'єктності, наприклад щодо того, що правосуб'єктність господарської організації складається з компетенції та правоздатності [1, с. 40; 3, с. 125]. Також за одним з запропонованих науковцями визначень під господарською правосуб'єктністю розуміється абстрактна властивість суб'єкта господарського права, конкретизація якої відбувається в правах та обов'язках, що формуються в складно організованому процесі збалансування приватних та публічних інтересів і встановлення меж приватної та публічної влади, які гарантують їх реалізацію [2].

Теоретичні напрацювання щодо господарської правосуб'єктності мають важливе значення для залученості суб'єкта господарювання у практичну сферу господарювання. Зокрема, мова йде про те, що господарська правосуб'єктність визначається метою та видом діяльності,

ґрунтується на майновій основі суб'єкта господарювання, означає, яке коло прав та обов'язків може набувати суб'єкт господарювання у динамічних та різноманітних правовідносинах сфери господарювання, реалізується фізичною особою-підприємцем від власного імені, а господарської організації – через діяльність відповідних органів управління.

Аналіз численної практики щодо перевірок контролюючими органами суб'єктів господарювання з подальшим прийняттям рішення щодо нереальності господарської операції та застосуванням санкцій, передбачених Податковим кодексом України дозволяє дійти такого висновку. Контролюючі органи розглядають господарську правосуб'єктність не як абстрактну можливість фізичної особи-підприємця або юридичної особи бути учасником господарських відносин, а як реальну наявність правових передумов та економічної основи, зокрема достатньої майнової бази, для здійснення діяльності, тобто укладання договорів і виконання зобов'язань за ними [4-6].

Значною мірою, такий висновок пов'язаний з визначенням господарської операції. Так, згідно з ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» її визначено як дію або подію, що викликає зміни в структурі активів та зобов'язань, власному капіталі підприємства.

Зв'язок господарської правосуб'єктності та реальності господарської операції будується на тому, що реальною може бути тільки така операція, яка впливає з дійсного господарського договору, умовою якого є господарська правосуб'єктність його контрагентів. Також реальність господарської операції підтверджується наявністю економічного змісту і дійсним виконанням зобов'язань (рух товарів, коштів). Наведене відповідає положенням ст. 203 ЦК України щодо обов'язкової наявності в особи, яка вчиняє правочин, необхідного обсягу цивільної дієздатності, та спрямованості правочину на реальне настання правових наслідків, обумовлених ним.

В судовій практиці при розгляді справ за позовами суб'єктів господарювання до органів державної податкової служби про скасування податкових повідомлень-рішень, суди приділяють увагу аналізу господарської правосуб'єктності платників податків з метою перевірки на наявність в ній так званих юридичних або економічних недоліків. Зокрема, суди оцінюють факти нездійснення суб'єктом господарювання діяльності за місцем реєстрації, анулювання свідоцтва платника податку на додану вартість, відсутність необхідних дозвільних документів (ліцензій тощо), наявність відкритого кримінального провадження

щодо директора та/або учасника господарської організації. Також суди оцінюють наявність у суб'єкта господарювання основних фондів, які необхідні для виконання взятого за договором зобов'язання, зокрема наявність незалежно від правового титулу майна виробничих та/або складських приміщень, транспортних засобів, виробничого обладнання, трудових та інших ресурсів. Залежно від результатів такої оцінки робиться висновок про реальність або нереальність господарської операції [4].

Здебільшого, за результатами оцінки господарської правосуб'єктності, суди доходять висновку щодо відсутності в ній недоліків, оскільки законодавством не заборонено здійснювати господарську діяльність не за місцем реєстрації, не встановлено конкретних вимог до наявності, складу і кількості основних фондів, кількості працівників тощо. Такий підхід судів відповідає положенням розділу II Господарського кодексу України (далі – ГК України), якими визначається правовий статус суб'єктів господарювання.

Окремої уваги заслуговує судова практика щодо наявності господарської правосуб'єктності у суб'єкта господарювання з ознаками фіктивного підприємництва. Тривалий час, розглядаючи спори між суб'єктами господарювання та органами державної податкової служби, суди дотримувалися підходу, що статус фіктивного підприємства не є сумісним з легальною господарською діяльністю, а набуття цивільних прав та обов'язків фіктивного суб'єкта господарювання і здійснення їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону, об'єктивно неможливе, а тому немає одного з обов'язкових критеріїв визнання такої юридичної особи учасником податкових правовідносин [5].

Однак, у 2022 році Велика Палата Верховного Суду відступила від такої правової позиції. Заслуговує на увагу висновок щодо того, що «формулювання Верховного Суду України – «статус фіктивного, нелегального підприємства несумісний з легальною підприємницькою діяльністю» - не ґрунтується на чинних нормах матеріального права, оскільки статус у юридичному розумінні – це перелік прав та обов'язків певного суб'єкта. Водночас жоден нормативно-правовий акт в Україні не містив визначення статусу фіктивного підприємства» [6, п. 124]. З посиланням на положення ст. 55-1 ГК України, що з поміж ознак фіктивності є провадження фінансово-господарської діяльності без відома та згоди засновників суб'єкта господарювання та призначених у законному порядку його керівників, Великою Палатою сформульовано іншу правову позицію, згідно з якою суб'єкт господарювання з ознаками

фіктивності є правосуб'єктним, не зважаючи на дефекти при його створенні чи мету діяльності, тому не всі господарські операції такого суб'єкта господарювання з його контрагентами мають ознаки фіктивності [6, пункти 127, 133].

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок про підставність визначення господарської правосуб'єктності критерієм реальності господарської операції, оскільки відсутність недоліків в ній свідчить про здатність суб'єкта господарювання набувати і здійснювати права та обов'язки, виконати взятє на себе зобов'язання. Також, можна виснувати, що при оцінці господарської правосуб'єктності як критерія реальності господарської операції береться до уваги її ширший зміст, ніж класичне поняття правосуб'єктності, оскільки оцінці підлягає наявність правової та економічної спроможності реально виконати взятє господарське зобов'язання. Водночас наявність ознак фіктивності не завжди приводить до висновку про відсутність господарської правосуб'єктності.

Література:

1. Ментух Н. Ф. Поняття господарської правосуб'єктності. *Адвокат*. 2011. № 2. С. 39-41. URL: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2011_2_6.
2. Грудницька С. Господарська правосуб'єктність: проблеми визначення сутності та поняття. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 9. С. 65-69. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13192/1/Grudnytska_65-69.pdf.
3. Починок К. Б., Сировець М. О. Аналіз поняття «господарська компетенція» в правовому вимірі. *Молодий вчений*. 2021. № 5. С. 124-127.
4. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 12 жовтня 2022 року по справі № 520/2388/2020. URL: <http://surl.li/udeerm>.
5. Постанова Верховного Суду України від 22 березня 2016 по справі № 810/6201/14. URL: <http://surl.li/lfojws>.
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 7 липня 2022 року по справі № 160/3364/19. URL: <http://surl.li/xzgnll>.

*Маммадов Анар Ільяз огли,
аспірант Інституту держави
і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

ОСНОВНІ РИСИ ПОЗОВНОЇ ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5049/>

Позов визначає основоположні характеристики позовного провадження, якому властиві широке коло процесуальних гарантій забезпечення прав учасників судового процесу.

Говорячи про основні риси позовної форми захисту права, необхідно зупинитися на участі сторін у судовому процесі. Очевидно, що сторони мають різну матеріально-правову та процесуальну заінтересованість у результаті справи. Проте вони не тільки наділені цивільними процесуальними правами, а й несуть певні процесуальні обов'язки. Це обумовлено необхідністю забезпечити реальну змагальність цивільного судочинства. Змагальність на генетичному рівні притаманна судовому порядку розгляду вирішення правових спорів. Найповніше пізнання цього принципу можливе саме в порядку позовного провадження. Змагання є методом встановлення обставин цивільної справи, виконання цивільних процесуальних обов'язків, формування в суду внутрішнього переконання в правильності правової кваліфікації спірних матеріально-правових відносин тощо.

При цьому, головна роль у змаганні відводиться сторонам як основним учасникам судового процесу, які мають заінтересованість в отриманні сприятливого для себе судового рішення. Активність сторін у сфері розпорядження правом і доказування – головна характеристика позовного провадження. Для позовної форми захисту права, яка передбачає обов'язки сторін щодо доказування своєї правоти, глибина доказування пов'язана з важливістю створення в суду переконання в достатньому здійсненні однією зі сторін доказової діяльності. Активні повноваження суду – це винятки із загального правила, вони суперечать природі позовної форми захисту права і мають застосовуватися законодавцем виключно для захисту публічного інтересу, наприклад, у непозовних провадженнях.

Традиційно змагання відбувається під час судового розгляду спірної цивільної справи, що має процесуальну форму судового засідання. Ця форма найбільш пристосована для реалізації тих завдань, зокрема й усного змагання сторін, які стоять перед стадією судового розгляду. Щодо непозовних судових проваджень, то ідеї змагальності реалізовано в них специфічним чином. Не йдеться про метод розгляду і вирішення цивільної справи. Швидше, це необхідний елемент забезпечення правильного і точного застосування норм права.

Досліджуючи основні риси позовної форми захисту права варто звернути увагу на структуру позовного провадження. Позовне провадження є системоутворюючим фактором побудови структури ЦПК України. Пред'явлення позову, підготовка справи до судового розгляду, судовий розгляд цивільної справи – етапи судової діяльності, необхідні для вирішення спірної (конфліктної) ситуації. Етапи судової діяльності формуються з урахуванням необхідності забезпечення процесуальних гарантій учасникам судового процесу, і передусім, змагального характеру судового процесу.

Таким чином, з огляду на вищевикладене, ми можемо визначити такі основоположні риси позовної форми захисту права як: активна участь сторін у судовому процесі, яка передбачає виконання обов'язку щодо доказування своєї правової позиції; принципи змагальності та рівності процесуальних можливостей покладено в основу процедур розгляду та вирішення цивільної справи; хід розвитку цивільних процесуальних правовідносин визначено спірною природою вимоги, що підлягає вирішенню в порядку цивільного судочинства; підсумки судової діяльності оформляються у вигляді судового рішення як акта правосуддя.

*Сірець Олександр Олександрович,
аспірант відділу кримінологічних
досліджень, Науково-дослідний
інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка
В.В. Сташиса Національної
академії правових наук України,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-4066-5950*

*Науковий керівник: Пивоваров
Володимир Володимирович,
кандидат юридичних наук,
доцент, Науково-дослідний
інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка
В.В. Сташиса Національної
академії правових наук України,
м. Харків, Україна*

ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД КИТАЮ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5042/>

Дуже цінним щодо запобігання та протидії злочинності у сфері житлового будівництва видається досвід Китаю. Із проаналізованих робіт очевидним постає висновок про те, що китайські дослідники першопроблемою у галузі будівництва (зокрема й житлового будівництва) вважають корупцію, що є особливо актуальним у контексті модифікації соціалістичної системи під ринкові умови та фактично повної трансформації економічної системи, що, безпосередньо, супроводжувалось створенням та активним використанням «сірих зон», які активно використовувалися зловмисниками у власних інтересах [1, с. 16-17]. Тож, у сучасних умовах запобігання та протидії корупції у сфері житлового будівництва китайські дослідники ставлять три ключові групи питань: (1) пов'язані із практичним застосуванням законодавства; (2) пов'язані із регулюванням робочого процесу; (3) пов'язані із людською психологією. На переконання науковців Китаю, відповівши на комплекс із трьох груп питань є можливою принаймні мінімізація корупційних

ризиків у галузі житлового будівництва. У якості «відповідей» на вище згадані групи запитань китайські респонденти зазначили наступне:

1) у контексті практичного застосування законодавства у галузі житлового будівництва ними зазначено, що китайський уряд вдався, по-перше, до якомога більш всеосяжного правового регулювання галузі із чітким виконанням вимог законодавства, по-друге, до створення, за словами респондентів, ефективної наглядової організації;

2) у контексті регулювання робочого процесу у галузі житлового будівництва респондентами акцентовано на особливій увазі до тендерного процесу у контексті, по-перше, його змін у напрямку більшої прозорості, по-друге, руху у напрямку посилення управління та контролю за проведенням тендерів;

3) у контексті людської психології зазначено, що реалізується, по-перше, суворий контроль за профільними посадовими / службовими особами, по-друге, реалізуються заходи з етичного професійного виховання профільних спеціалістів із запобігання корупції [1, с. 19-20].

Звісно, існують дискусії у профільних наукових та професійних колах стосовно того, чи є належним антикорупційне законодавство. І хоча більшість вказує на необхідності його покращення, все ж лунають також думки щодо того, що проблема запобігання корупції у галузі будівництва (зокрема й житлового будівництва) стосується меншою мірою антикорупційного законодавства, тоді як більшою мірою стосується, по-перше, необхідності скорочення забюрократизованості управлінської системи, по-друге, створення ефективної системи контролю та нагляду за провадженням господарської діяльності, з одного боку, та виконанням посадових / службових обов'язків, з іншого, у галузі житлового будівництва [1, с. 20-21].

Що стосується заходів із ефективних запобігання та протидії корупції у галузі житлового будівництва, то одним із китайських дослідників пропонуються наступні:

1) акцент на формуванні екосистеми етичного та культурного будівництва, що включає в себе такі заходи: а) формування позитивного політичного лідерства; б) оцінка корупційних ризиків у галузі, їх детермінант, а також навчання співробітників щодо запобіжної діяльності по відношенню до таких; в) підвищення рівня обізнаності про природу корупції серед працівників, формування культури неприйняття такої, зокрема й через заохочення серед працівників системи повідомлень про корупцію, що, у свою чергу, потребує від керівництва компаній-забудовників створення безпечних умов для викривачів корупції; г) прив'язка норм укладання контрактів із передовими практиками;

2) впровадження та дотримання практики регулярних та вибіркового перевірок;

3) створення та реалізації ефективної системи нагляду та контролю за виробничими процесами всередині компанії-забудовника протягом усього часу існування конкретного проекту [1, с. 22-24].

Іншими китайськими дослідниками було названо ось такі заходи із запобігання та протидії корупції у сфері будівництва, зокрема й житлового: (1) ефективне лідерство керівництва; (2) ефективність законодавства, зокрема й застосовних у галузі житлового будівництва правил та норм; (3) ефективна та сувора санкційна політика по відношенню до правопорушників; (4) навчання (етичні, антикорупційні тощо) персоналу компаній-забудовників. При цьому науковцями було проведено опитування респондентів стосовно ефективності застосування тих чи інших антикорупційних заходів, у результаті якого визнано, що кожен із чотирьох вище вказаних заходів досягнув лише прийнятного рівня визнання, тобто, жоден із заходів не визнається у достатній мірі ефективним. У той самий час, жодних інших заходів запобігання корупції у галузі житлового будівництва запропоновано не було, тому пропонуємо при вивченні досвіду Китаю спиратись саме на них.

Проте із числа чотирьох заходів було проведено градацію за визнаним рівнем ефективності, внаслідок чого отримано наступний результат:

1) найефективнішим заходом визнано ефективне лідерство керівництва, зокрема, поданням правильного особистого прикладу та формуванням позитивних трендів щодо неприйняття корупції у компанії-забудовнику. Самі ж автори дослідження зазначають, що культура лідерства в Китаї є значно важливішою, ніж у західних демократіях, що, цілком вірогідно, пов'язано з традицією правління та підкорення. На нашу думку, це підтверджує наше припущення, висловлене раніше, стосовно того, що у подальших наукових розробках у даній галузі та не тільки слід значно більшу увагу приділяти питанням ментальності тієї чи іншої нації, про що говорив зокрема й Гюстав Лебон;

2) ефективність законодавства поміщено на друге місце, дослідниками визнається як мало підтримуваний респондентами захід, хоча й наголошується на важливості спроб китайського уряду до всеосяжного законодавчого урегулювання галузі будівництва (зокрема й житлового);

3) ефективна та сувора санкційна політика по відношенню до правопорушників поміщена на третє місце серед розглядуваних заходів (хоча в теорії вважається одним із найефективніших антикорупційних заходів), перш за все, через зневіру респондентів у невідворотності покарання для більшості правопорушників через корумпованість судової та правоохоронної систем. Однак, варто визнати (і автори дослідження

теж стоять на цьому), що починаючи приблизно з 2009 року урядом вживаються найактивніші заходи щодо впровадження реальної невідворотності покарань внаслідок винесення відповідних судових рішень;

4) навчанню (етичні, антикорупційні тощо) персоналу компаній-забудовників було віддано четверте місце, однак жодним чином не через невизнання як антикорупційного заходу загалом, а через вказівку на недостатню ефективність наявної системи навчань із акцентуванням на необхідності її покращення [2, с. 99-101].

Література:

1. Zou, Patrick X. W. Strategies for Minimizing Corruption in the Construction Industry in China. *Journal of Construction in Developing Countries*. 2006. Vol. 11, No. 2. P. 15-29.
2. Shan, Ming, Le, Yun, Chan, Albert P. C., Hu, Yi. *Corruption in the Public Construction Sector. A Holistic View*. Springer. 185 p. DOI: 10.1007/978-981-13-9550-5

*Таволжанська Юлія Сергіївна,
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВА ЛЮДИНИ І ПРИНЦИП ULTIMA RATIO У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ (ЗА ПРАВОВИМ ВИСНОВКОМ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ЗВОРотної ДІї В ЧАСІ ЗАКОНУ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДРІБНЕ ВИКРАДЕННЯ ЧУЖОГО МАЙНА)

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5063/>

Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» від 18.07.2024 № 3886-IX (далі – Закон № 3886-IX) статтю 51 «Дрібне викрадення чужого майна» КУпАП викладено в новій редакції. Для цілей кримінально-правового регулювання значимими стали новели з визначення порогових максимумів дрібного викрадення чужого майна – 0,5 н.м.д.г. (абз. 1 ст. 51 КУпАП) та 2 н.м.д.г. (абз. 3 ст. 51 КУпАП).

Зважаючи на те, що до набрання чинності цими законодавчими змінами, межа між адміністративною та кримінальною відповідальністю за крадіжку, шахрайство, привласнення та розтрату була на рівні 0,2 н.м.д.г., з набранням чинності цими змінами постало питання щодо зворотної дії у часі закону про кримінальну відповідальність.

Зазначене питання Перша судова палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду з посиланням у Постанові від 22.08.2024 по справі 567/507/23 на ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК вирішила на користь зворотної дії в часі змін, внесених Законом № 3886-ІХ [4].

Проте Ухвалою від 29.08.2024 по справі 278/1566/21 Третя судова палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду резюмувала, що правова позиція Конституційного Суду України, викладена в його рішенні № 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 року по справі № 1-3/2000 (справа про зворотню дію кримінального закону в часі), є незмінною, дотепер суттєвих новацій у нормативному регулюванні питання поняття та підстав застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність не відбулося і об'єктивних основ до зміни цієї правової позиції немає. Третя судова палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду не знайшла підстав вважати Закон № 3886-ІХ законом про кримінальну відповідальність і, відповідно, застосувати ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК, відступила від правозастосовної позиції в подібних правовідносинах, викладеної Першою судовою палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду у Постанові від 22 серпня 2024 року по справі № 567/507/23, та з метою формування єдиної правозастосовної практики передала кримінальне провадження на розгляд Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду [5].

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у Постанові від 07.10.2024 по справі 278/1566/21 зазначила, що питання, чи мають зміни, яких зазнали ст.ст. 185, 190, 191 КК внаслідок зміни редакції ст. 51 КУпАП, зворотню дію в часі, залежить від відповіді на питання, чи є Закон № 3886-ІХ «законом про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи» у значенні ст. 5 КК. Верховний Суд вирішив, що для діянь, які на час їх вчинення становили кримінальне правопорушення за ст.ст. 185, 190 або 191 КК, але в яких вартість предмета кримінального правопорушення не перевищувала 2 н.м.д.г., законодавча новела «скасовує кримінальну протиправність діяння» у значенні ст. 5 КК. При цьому рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 року Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду визнала нерелевантним цій справі, адже з пояснювальної записки до законодавчих змін випливало, що їх мета

пов'язана з досягненням домірності при застосуванні кримінальної відповідальності за вчинення певних суспільно-небезпечних діянь. На думку Верховного Суду, законодавець прагнув змінити диспозиції норм про відповідальність за кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 185, 190, 191 КК, тому підвищення в ст. 51 КУпАП розміру до 2 н.м.д.г., який розмежовує адміністративну та кримінальну відповідальності за відповідні діяння, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду визначила як зміну до кримінального закону [3].

При вирішенні поставленого питання, слід зважати, наскільки змінилася правова дійсність з часу постановлення Конституційним Судом України рішення № 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 року. Концепція автономного тлумачення ЄСПЛ понять «кримінальне правопорушення» та «кримінальне покарання», розроблені Судом так звані «Енгель-критерії», застосовувані для встановлення того, чи є обвинувачення «кримінальним» у значенні ст. 6 «Право на справедливий суд» Європейської конвенції з прав людини, розширили коло джерел кримінального права.

Враховання «Енгель-критеріїв» (кваліфікація за національним законодавством, враховання характеру правопорушення та суворості покарання, яке може бути застосоване до особи [1]) визначає переслідування за дрібне викрадення чужого майна, як «кримінальне» у розумінні ст. 6 Європейської конвенції з прав людини. При цьому головного значення набуває робота з третім критерієм – оцінкою максимально суворого покарання, передбаченого законом (за ст. 51 КУпАП – адміністративного арешту), та враховання того, що позбавлення волі віднесено правовим суспільством до «кримінальної сфери». За такої логіки Закон № 3886-ІХ виглядає «кримінально-правовим», а підставою зворотної дії в часі внесених ним змін стає пом'якшення кримінальної відповідальності.

З міркувань відмінних від тих, що пов'язані з концепцією автономного тлумачення ЄСПЛ понять «кримінальне правопорушення» та «кримінальне покарання», суддя Г.М. Анісімов в Окремій думці по справі 278/1566/21, не погоджуючись з правовою позицією щодо можливості зворотної дії в часі змін, внесених Законом № 3886-ІХ, пише: «якщо ст. 51 КУпАП розглядати як припис кримінального законодавства... ОП ККС ВС мала дійти висновку, що вилучення з обсягу кримінально-правової норми, передбаченої ст. 185 КК, вказівки на викрадення чужого майна в розмірі від 0,2 до 2 НМДГ та одночасне відображення «кримінальної» протиправності таких дій в тексті ст. 51 КУпАП, не є скасуванням «відповідальності», адже протиправність і караність таких дій передбачена будь-якою редакцією «кримінального законодавства». Відповідно, Закон № 3886-ІХ не скасовує протиправності

діяння, а лише пом'якшує «кримінальну відповідальність», отже, має зворотну дію в часі лише щодо виду і розміру «покарання», яке передбачено санкцією норми, якою встановлено відповідальність за викрадення чужого майна в розмірі, що не перевищує 2 НМДГ – ст. 51 КУпАП» [2].

Концепція ЄСПЛ щодо можливості визнання адміністративних, адміністративно-фінансових, дисциплінарних, кримінально-процесуальних та інших практик кримінально-правовими покликана підвищити стандарти захисту прав людини, коли на національному рівні на застосування сили немає правової відповіді рівнозначної тій, що передбачена для випадків кримінального переслідування. Поширення на квазі-кримінальні практики підвищених гарантій захисту сприяє утвердженню поваги до прав людини, проте зворотною стороною цього процесу стає фактичне розмиття меж кримінального права. Адже відкриття кримінального поза КК призводить до втрачання кримінальним сенсу *ultima ratio* (останнього аргументу).

Зважаючи на це, правова позиція з визнання Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду законодавчої зміни такою, що «скасовує кримінальну протиправність діяння» у значенні ст. 5 КК, виглядала б правовою еквілібристикою, продиктованою бажанням гарантувати повагу до прав людини і одночасно зберігати за кримінальним власне кримінального (до слова, не виключено, що серед іншого й концепція автономного тлумачення ЄСПЛ надихала Верховний Суд до формулювання відповідної позиції). Проте і за того обґрунтування, що наведене Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду у Постанові від 07.10.2024 по справі 278/1566/21, правова позиція щодо зворотної дії в часі змін, внесених Законом № 3886-IX, залишає за собою балансування, продиктоване ймовірно прагненням утверджувати права людини. Такий людиноцентризм на тлі ланцюга законодавчої плутанини, сплетеної безумовно за кращими намірами (маємо на увазі Закон від 03.03.2022 № 2117-IX та Закон від 18.07.2024 № 3886-IX), не викликає заперечень з огляду на те, що йдеться про захист прав людини, зрештою долі осіб, які до набрання чинності Законом № 3886-IX вчинили кримінальні правопорушення у формі крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати (ст.ст. 185, 190, 191 КК) і відбувають покарання або мають не погашену чи не зняту судимість. Водночас з позиції гарантування прав потерпілих реалізація розглядуваної правової позиції Верховного Суду відкриває низку питань.

Література:

1. Engel and Others v. The Netherlands, App nos. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, ECtHR, 8 June 1976. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Engel%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57479%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Engel%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57479%22]})
2. Окрема думка судді Г.М. Анісімова по справі 278/1566/21 Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28 березня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302653>.
3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07.10.2024 по справі 278/1566/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302589>.
4. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.08.2024 по справі 567/507/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121159033>.
5. Ухвала Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.08.2024 по справі 278/1566/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121295777>.

*Фесик Марія Олексіївна,
аспірант Інституту держави
і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИВІЛЬНУ ПРОЦЕСУАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5053/>

В українській державі та суспільстві поступово приходять усвідомлення призначення і цінності судової влади та правосуддя, що забезпечує реальний захист прав і свобод суб'єктів правовідносин. У цьому сенсі всі законодавчі реформи мають бути спрямовані на посилення самостійності та незалежності судової системи, оптимізацію судової діяльності, протидію можливим негативним факторам, що можуть впливати та впливають сьогодні на досягнення цілей і завдань цивільного судочинства.

Розширення диспозитивних і змагальних прав сторін, формування загалом ліберальної, по відношенню до учасників правового спору, моделі цивільного правосуддя спричинило появу таких явищ, що безпосередньо пов'язані з використанням процесуальних прав і виконанням

процесуальних обов'язків і нерідко всупереч їх правомірним законним цілям. Йдеться про зловживання цивільними процесуальними правами, порушення порядку судового засідання, неналежне виконання цивільних процесуальних обов'язків, інші численні прояви недобросовісної процесуальної поведінки. Безсумнівно, що важливою є адекватна реакція з боку держави на цивільні процесуальні правопорушення, тобто необхідна підготовка, незважаючи навіть на охоронну природу процесуальних правовідносин, системи заходів державного примусу і процесуальної відповідальності за їх вчинення.

З огляду на царину застосування, якою є цивільне судочинство, та особливості сутності можливого додаткового обтяження у вигляді позбавлень усякого роду та інших негативних наслідків для учасників судової справи, вважаємо, що концепція цивільної процесуальної відповідальності потребує свого нового наукового обґрунтування та реалізації. Положення глави ЦПК України в редакції 2017 року щодо заходів процесуального примусу, відображаючи певною мірою і наявні теоретичні напрацювання цієї проблематики, навряд чи можуть бути визнані достатніми чи логічно завершеними. Ці обставини знову актуалізують продовження обговорення дискусійних питань щодо нових видів юридичної відповідальності та самостійності цивільної процесуальної відповідальності, сутності та проявів державного примусу в цивільному судочинстві, підстав та умов його застосування, конкретних заходів, які б забезпечували виконання передбачених законом процесуальних обов'язків та нормальний перебіг провадження у цивільних справах.

Сьогодні варто констатувати очевидний факт – триваючі дискусії про цивільну процесуальну відповідальність поки що не призводять до поліпшення судових правил і процедур. Теорія в цьому плані не встигає за практикою. Вважаємо, що необхідна розробка більшої кількості способів впливу на порушників у сфері цивільного судочинства, які пов'язані із заборонаю або із вчиненням процесуальних дій відповідно до строго встановленого порядку. Це актуалізує новітні дослідження категорій «державний примус», «цивільне процесуальне правопорушення», «заходи захисту», «заходи відповідальності», «санкція і несприятливі наслідки», механізму реалізації цивільної процесуальної відповідальності, що, зрештою, сприятиме не тільки логічно завершеному правовому регулюванню цивільних процесуальних правовідносин, а й досягненню загалом мети і завдань цивільного судочинства.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

*Бугрим Валентин Володимирович,
академік, доктор філософії,
інноваційний суспільний мислитель,
історик, посол миру
ORCID: 0000-0003-2148-1272*

ФІЛОСОФІЯ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ: СУТНІСТЬ І РЕАЛІЗАЦІЯ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5078/>

*ПРЕВЕНТИВ: Щоб людям не було бар'єрів,
щоб відчинялись всюди двері
в демократичній Україні – для кожної людини і родини!
Тут безбар'єрність всім потрібна, яка стає вже людям рідна. В.Б.*

Філософія – це сфера знань і мислення, яка досліджує фундаментальні проблеми буття, свідомості, пізнання, істини, моралі, суспільства, держави, вибору, свободи і демократії, ксикимчні та моральні категорії, інші аспекти людського існування і спрямована на осмислення світу, місця людини в ньому та її мети, смислу і змісту життя через раціональне осмислення і логічні роздуми та висновки, взаємодію з різними онтолічними проявами. Філософія – це основа для критичного і раціонального продуктивного осягнення дійсності, інтелектуального розвитку і духовного самовдосконалення, яка допомагає людині не лише шукати істину, вивчати матеріальність і духовність, особистість, але й ставити важливі проблема про реальність, її аспекти, запитання про світ та її місце в ньому.

БАЗОВІ характеристики філософії:

1. **Фундаментальність**, оскільки філософія зосереджена на найглибших і універсальних проблемах, що стосуються всього наявного у світі. 2. **Рефлексивність**, яка аналізує не лише явища, але й сам процес мислення та пізнання. 3. **Критичність** піддає сумніву усталені істини від давнини до сьогодення, шукаючи нові перспективи і відповіді на виклики сучасного світу і нових наук. 4. **Універсальність** охоплює різні аспекти реальності – від природи (фауни і флори) – до суспільства, держави, усіх аспектів життя і діяльності людини та людського духу.

ОСНОВНІ розділи філософії:

1. **Онтологія** – вивчає природу буття, що таке реальність/дійсність, матерія, чим вони своєрідні і як вони існують. 2. **Гносеологія** – досліджує природу пізнання, істини та знання. 3. **Етика** – аналізує природу добра, зла, моральних цінностей і принципів. 4. **Естетика** – вивчає природу краси, мистецтва і творчості. 5. **Логіка** – досліджує правила і закони мислення. 6. **Філософія мови** – аналізує, як мова впливає на людське мислення і сприйняття світу. 7. **Соціальна філософія** – розглядає питання суспільства, держави, свободи та справедливості. 8. **Філософія психології** досліджує фундаментальні аспекти, пов'язані з психологією як наукою про людську свідомість, мислення, емоції та поведінку, розглядаючи основи, концепції та методиї, аналізує її теоретичні та практичні прояви, співвіднесення свідомості з мозком і тіло, а також її зв'язок із філософськими проблемами. 9. **Філософія постнауки** – це напрямок думки, що досліджує етап розвитку науки після класичної (модерної) та постмодерної епохи. У цьому контексті постнаука розглядається як відповідь на обмеження традиційного наукового методу, його надмірну раціоналізацію та прагнення до абсолютної об'єктивності, ніби істини в останній інстанції. Академічна наука не визнає багатьох наявних у Природі явищ, навіть не вивчаючи їх? Постнаука прагне вийти за рамки жорстких наукових класичних парадигм, інтегруючи багатовимірний, цілісний підхід до пізнання проблем і явищ, дійсності світу, що включає елементи суб'єктивності, підсвідомості, інтуїції та духовності, а також співвіднесення з неонауками: біоінженерією, нейробиологією, нейромедициною, іншими.

Безбар'єрність – це принципи створення середовища, в якому кожна людина має рівний доступ до всіх сфер життя і діяльності без перешкод чи обмежень, незалежно від її фізичних, соціальних, економічних чи інших особливостей, посади, статків тощо. Концепція безбар'єрності спрямована на усунення перешкод, що заважають людям брати участь у житті суспільства і держави, органів управління на рівних умовах.

ФІЛОСОФІЯ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ – це філософія демократичного суспільства без обмежень, тобто наявності внутрішньої готовності держави і громадянської сфери, органів влади і громадських організацій створювати середовище, у якому буде комфортно всім громадянам.

Ще у 2021 р. Кабінет Міністрів України затвердив Постанову «Про утворення Ради безбар'єрності» (04.04.2021 р., № 443. м.Київ), до Плану заходів якої залучена потужна команда, куди увійшли: Прем'єр-міністр, міністри, представники влади і громадськості.

3. Основними завданнями Ради є:

сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань створення безбар'єрного простору;

підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері створення безбар'єрного простору;

визначення шляхів, механізму і способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації державної політики у створенні безбар'єрного простору;

підготовка пропозицій щодо удосконалення нормативно-правової бази та підвищення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань створення безбар'єрного простору.

4. Рада відповідно до покладених на неї завдань:

проводить аналіз стану справ та причин виникнення питань у процесі реалізації державної політики у сфері створення безбар'єрного простору;

вивчає результати діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з питань створення безбар'єрного простору;

проводить моніторинг стану виконання органами виконавчої влади покладених на них завдань щодо створення безбар'єрного простору;

бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань створення безбар'єрного простору;

подає Кабінетові Міністрів України розроблені за результатами своєї роботи

пропозиції та рекомендації.

5. Рада має право:

отримувати в установленому порядку від центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для виконання покладених на неї завдань;

залучати до участі у своїй роботі представників центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (за погодженнями з їх керівниками), а також представників Офісу Президента України (за згодою), Секретаріату Кабінету Міністрів України та фахівців і незалежних експертів (за згодою);

утворювати в разі потреби для виконання покладених на неї завдань постійні або тимчасові факультативні, експертні та робочі групи;

організовувати проведення конференцій, семінарів, нарад та інших заходів.

6. Рада під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та незалежними експертами.

7. Раду очолює голова, яким за посадою є Прем'єр-міністр України.

Рада утворюється у складі голови, заступників голови, секретаря та членів Ради.

Персональний склад Ради затверджує Кабінет Міністрів України.

Члени Ради виконують свої обов'язки на громадських засадах.

8. Формою роботи Ради є засідання, що проводяться за рішенням її голови не рідше ніж один раз на квартал.

Засідання Ради веде голова, а в разі його відсутності – заступник голови.

Засідання Ради вважається правоможним, якщо на ньому присутні більш як половина її членів.

Підготовку матеріалів для розгляду на засіданнях Ради забезпечує її секретар.

9. За результатами засідань Рада готує пропозиції та рекомендації з питань, що належать до її компетенції.

Пропозиції та рекомендації вважаються схваленими, якщо за них проголосувало більш як половина присутніх на засіданні членів Ради.

У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос головуючого на засіданні.

Пропозиції та рекомендації фіксуються у протоколі засідання, який підписується головуючим на засіданні та секретарем і надсилається усім членам Ради та Кабінету Міністрів України.

Член Ради, який не підтримує пропозиції (рекомендації), може викласти у письмовій формі свою окрему думку, що додається до протоколу засідання. Пропозиції (рекомендації) до протоколу засідання можуть подавати у письмовій формі лише члени Ради, які брали участь у відповідному засіданні, протягом трьох робочих днів з дати його проведення.

10. Пропозиції та рекомендації Ради можуть бути реалізовані шляхом прийняття Кабінетом Міністрів України рішення, проект якого вносить орган виконавчої влади відповідно до своїх повноважень.

11. Організаційне, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності Ради здійснює Мінінфраструктури.

ДЖЕРЕЛО: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2021-%D0%BF#Text>

У різні періоди життя кожна людина може стикнутися з **бар'єрами** – фізичними (незручна інфраструктура), психологічними (упередження та стереотипи, ейджизм), економічними (несправедлива оплата чи відмова у праці), інформаційними (незрозуміла відповідь на запит), цифровими (відсутність інтернету в сільській місцевості) та іншими.

Повномасштабна війна, якій 19 листопада 2024 року було 1000 днів – звитяги і мужності героїзму, незламності та стійкості українських захисників і захисниць, всього народу – загострила важливість

доступності у галузях суспільства і держави, збільшила запит на безбар'єрні рішення у всіх сферах життя і діяльності українців й українок, їхніх дітей. Зокрема – це стосується умов евакуації, доступу до укриттів, економічної та соціальної підтримки, зручних і доступних послуг, адаптації ветеранів та ветеранок до цивільного життя та праці.

Безбар'єрність передбачає створення умов, коли всі люди країни, незалежно від посад, їхніх фізичних, інтелектуальних, сенсорних та інших особливостей мають юридично рівні й доступ до всіх аспектів життя і діяльності в суспільстві та державі.

МОЖНА ЗАЗНАЧИТИ ТАКІ ВИДИ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ:

1. **Фізична** – доступність будівель, транспорту, громадського простору та інших об'єктів для всіх соціальних груп і громадян.

2. **Інформаційна** – доступність інформації у різних форматах і контентах та з використанням технологій, що враховують потреби людей з порушеннями зору, слуху, іншої інклюзивності.

3. **Цифрова** – доступність швидкісного Інтернету, можливість отримувати онлайн-послуги, навчання цифрових навичок, особливо у сільській місцевості.

4. **Суспільна та громадянська** – рівні можливості участі всіх людей, їхніх об'єднань та окремих суспільних груп у житті громад і держави.

5. **Освітня** – рівні можливості та вільний доступ до освіти, зокрема освіти протягом життя, навчання для дорослих, створення інклюзивного освітнього середовища у містах, селищах, селах країни.

6. **Економічна** – умови та можливості для працевлаштування, заняття підприємництвом чи самозайнятстю для всіх груп населення та окремих громадян. Джерело: <https://uplan.org.ua/news/shcho-take-bezbar-iernist-ta-chomu-se-stosuietsia-kozhnoho/> Автор вважає за необхідне також додати:

7. **Політична** – доступність до участі у різних рівнях виборів та відповідно обрання до державних органів та громад.

8. **Культурна** – умови для творчості та репрезентації своїх творів для всіх громадян, хто цим займається.

ЯК МОЖНА ВПРОВАДЖУВАТИ БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ?

Кожна людина може зробити свій внесок у створення безбар'єрного середовища у суспільстві та державі. Для цього необхідно:

- *використовувати* безбар'єрну мову, уникаючи слів та фраз, що демонструють упереджене, стереотипне чи дискримінаційне ставлення;
- *звертатися* до місцевих органів влади з пропозиціями щодо пліпшення доступності інфраструктури та послуг для маломобільних груп населення;

- *допомагати* іншим (особливим людям старшого віку) освоювати цифрові технології, що можуть пліпшити їхній доступ до різної інформації та послуг;

- *ініціювати* створення інклюзивного середовища на робочому місці, забезпечуючи доступність приміщень та адаптуючи місця праці;

- *бути* уважним до інших вікових груп людей і допомагати тим, хто цього потребує постійно. Джерело: <https://uplan.org.ua/news/shcho-take-bezbar-iernist-ta-chomu-tse-stosuietsia-kozhnoho/>

Можливих кроків у напрямку створення безбар'єрності дуже багато, і кожен із них робить українське суспільство і держааву демократичнішими справедливішими і комфортнішим для всіх життя і діяльності людей.

19 листопада 2024 року Президент України В.О. ЗЕЛЕНСЬКИЙ у Верховній Раді України представив План внутрішньої стійкості України із 10-ти пунктів, в одному з них йдеться: Людський капітал. Національний стандарт безбар'єрності. Потрібен інститут множинного громадянства та перезапуск дипломатичної служби. Також буде створено Міністерство об'єднання України.

ОТЖЕ, можна зробити висновки про актуальність теми, що розглядається, і сутність філософії безбар'єрності та її практичність:

1. **Рівність**, щоб кожна людина має однакові права та можливості для самореалізації, участі в суспільному і державному житті та діяльності, виборності до органів влади і самоврядування.

2. **Інклюзія** означає створення умов для залучення всіх груп людей, включно з тими, хто має особливі потреби або стикається з дискримінацією.

3. **Усвідомлення та повага до різноманітності** – це визнання унікальності кожної особистості та підтримка її самобутності і поступу у всіх сферах діяльності та життя.

4. **Системний підхід** безбар'єрності передбачає врахування потреб усіх людей уже на етапах проектування інфраструктури, особливо житлової, освітньої, прийняття законів чи планування політики.

ВИДИ безбар'єрності:

1. **Фізична:** Усунення фізичних перешкод, таких як сходи без пандусів, вузькі двері чи відсутність ліфтів, спеціально обладнані місця у транспорті, інше.

- Розробка універсального дизайну будівель, адаптація транспорту, встановлення звукових сигналів на переходах.

2. **Інформаційна:** Забезпечення доступу до медіа, інформації для всіх, включаючи людей з вадами зору, слуху чи іншими когнітивними порушеннями.

- Використання шрифтів Брайля, аудіогідів, субтитрування та програм озвучування тексту.

3. **Освітня:** Надання рівного доступу до якісної освіти незалежно від фізичних чи соціальних особливостей, навчання дорослого аселення.

Досягнення: Інклюзивні школи, дистанційна освіта, стипендії для незахищених категорій.

4. **Цифрова:** Забезпечення доступу до цифрових технологій і сервісів.

- Створення сайтів з адаптивним дизайном, навчальні програми для літніх людей.

5. **Соціальна:** Подолання стигматизації та дискримінації в суспільстві та державі, у виробничих колективах.

Проведення кампаній з підвищення обізнаності, правові норми проти дискримінації.

6. **Економічна:** Зниження економічних бар'єрів, що обмежують доступ до ресурсів і можливостей.

- Програми підтримки малого бізнесу, субсидії для незахищених верств населення.

- Програми підтримки реабілітації ветеранів війни.

- Програми підтримки надання їм житла.

- Програми підтримки родин ветеранів війни, їхній дітей, здобуття освіти.

Окрім вже зазначених, автор доповнює філософію безбар'єрності такими позиціями:

1. Міжнародні ініціативи:

- Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю.

- Програми інклюзивного розвитку від ЮНЕСКО.

2. Національні програми:

- Як зазначалося, в Україні вже діє Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору до 2030 року, яка охоплює всі сфери життя, зокрема:

3. Технологічні інновації:

- Смарт-пристрої для людей з особливими потребами (наприклад, слухові апарати, системи управління для людей з обмеженою мобільністю, сучасні візки, інше).

4. Освітні проєкти:

- Університети та інститути запроваджують інклюзивну освіту, створюючи умови для навчання студентів із різними потребами.

- Організуються курси для дорослих з медіаграмотності.

Міністерства цифрової трансформації України створило Освітній серіал з проблем безбар'єрності, у програмі якого такі теми: Головні стереотипи, упередження різноманіття до прав людини та судження. Від

прийняття людського; Чому держава має створювати безбар'єрне середовище? Складники нового світогляду безбар'єрності – Суспільство можливостей. Перевантаження мозку та інше.

5. **Залучення ветеранів/ветеранок війни** до участі в державній і суспільно-соціальній, трудовій діяльності.

ЯК і ДЕ можна ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ? Для цього необхідно визначити ключові проблеми та сформулювати рішення. Для їхнього розв'язання покликана Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні **на період до 2030 року, реалізація якої триває попри багаторічну війну.**

Багато корисної інформації містить *«Довідник безбар'єрності»* – це гід з коректного спілкування, у якому зафіксовані нові норми безбар'єрної мови. У ньому можна дізнатися зокрема про складові безбар'єрності; правила мови; етику взаємодії з різними людьми; поради та інструкції, актуальні під час війни; толерантну взаємодію з людьми, які мають бойовий досвід; організацію безбар'єрних подій. З ними, звісно, варто ознайомитися самостійно. Зокрема, в ньому добре подавно Цифрову безбар'єрність, яка має декілька складових:

- *доступ та підключення до цифрової інфраструктури* – комп'ютеризація державних та соціальних закладів;
- *доступ до знань та компетентностей* – йдеться про адаптованість сайтів та застосунків для всіх груп людей;
- *доступ до сервісів*, тобто доступ до навчання цифровим навичкам та володіння базовими цифровими навичками;
- *захищені цифрові права* – це універсальні цифрові права всіх людей, а також аналогові відповідники цифрових сервісів.

Стратегічна мета цифрової безбар'єрності полягає в якісній цифровій інфраструктурі та високому рівні цифрових навичок громадян. Адже це спрощує доступ до державних та соціальних послуг онлайн для всіх суспільних груп, включаючи літніх людей, людей з інвалідністю, людей, які проживають у сільській місцевості.

Також можна переглянути освітні проекти і серіали про безбар'єрність та підтримку ветеранів і їхню реінтеграцію.

Зі статтями та інструкціями, які допоможуть розібратися в державних послугах, зокрема ЦНАПів у важливі моменти нині складного воєнного життя і праці, можна ознайомитися в розділі **«Дія. Безбар'єрність»** на одойменному багатосервісному порталі, який популярний часопис «ТІМЕ» у листопаді визнав світовим досягненням 2024 року.

У рамках Плану внутрішньої стійкості набуває нового поліаспектного та гендерного розвитку людина.

Яка Людина є багатогранна, хто в іпостасях прояву – забарвна, щоб безбар'єрність утвердити, її гуртом – боготворити!

Яка Людина є, була і буде, потрібно знати всьому люду, щоби майбутнє своє бачить, бо це для неї вельми значить !? В.Б.

Будучи в сьогодні як Homo Sapiens Sapiens, перебуваючи в оточенні та використанні різних неотехнологій і пристроїв, і, особливо, всілякими проявами та взаємодіями зі Штучним інтелектом, Інтернет-простором сучасна людина стає HOMO SAPIENS INTELLECTUS. Отже, перший етап – це становлення Людини як Homo Sapiens, тобто Людини розумної; другий – розвиток її у Homo Sapiens Sapiens – Людини розумної розумової, хто досягла вищого розвитку як біоістота на планеті «Земля»! І третій етап – це вже трансформація Homo Sapiens Sapiens(a) у Homo Sapiens Intellectus, тобто в Людину розумну інтелектуальну – вже найвищу в зазначений проміжок часу розвитку, зумовлену наявними неонауками і неотехнологіями, медициною, економікою, бізнесом, культурою – їхнім поступом!

ЩО Ж ХАРАКТЕРНО ДЛЯ HOMO SAPIENS INTELLECTUS?

Homo Sapiens Intellectus – це розумно-інтелектувальна людина в оптимальній дії. Тобто поняття "Homo Sapiens Intellectus" розширює традиційне усвідомлення Людини розумної розумової (Homo Sapiens Sapiens). Якщо Homo Sapiens Sapiens підкреслює здатність мислити, то Homo Sapiens Intellectus *фокусується на тому, як цей інтелект застосовується продуктивніше в реальному житті та діяльності.*

ДОМІНАНТНІ характеристики Homo Sapiens Intellectus:

Активне впровадження знань – на відміну від простого накопичення інформації, Homo Sapiens Intellectus прагне використовувати знання і компетентності для вирішення проблем, розвитку наявного і створення нового у своїй діяльності. **Креативність та інноваційність**, оскільки ця людина не просто повторює відоме, а генерує нові ідеї, підходи та рішення у праці, спілкуванні тощо. **Метаспрямованість і прагнення до результату:** Дії Homo Sapiens Intellectus завжди спрямовані на досягнення конкретної поставленої мети і завдань. **Гнучкість мислення** – це здатність адаптуватися до змін, переосмислювати ситуації, проблеми та шукати нестандартні ефективні рішення в постійно мінливому світі. **Соціальна відповідальність** означає розуміння своєї ролі в суспільстві та державі, у виробничому колективі, праці, прагнення зробити їх і світ кращими. **Постійний розвиток** – Homo Sapiens Intellectus

ніколи не зупиняється на досягнутому, а постійно шукає нові знання та вдосконалює свої набуті навички.

Чим відрізняється Homo Sapiens Intellectus від Homo Sapiens Sapiens? Якщо Homo Sapiens Sapiens – це потенціал, *то Homo Sapiens Intellectus – це його реалізація*. Він – людина, яка не просто мислить, а – інтелектуально оптимально-ефективно діє, продукує виробництва і твори та розвивається сам.

ПРИКЛАДИ прояву Homo Sapiens Intellectus:

Науковець/науковиця, хто розробляє нові технології, ліки чи теорії і практики, інше. **Практик/практичнина**, хто ефективно працює у певній сфері виробництва матеріальних або культурних благ суспільства. **Військовий/військова** – особа, яка добре володіє необхідною майстерністю і проходить військову службу в Збройних Силах держави. Військові відповідають за організацію оборони, безпеки та захисту своєї країни від зовнішніх і внутрішніх загроз. Їхня діяльність може охоплювати бойові операції, охорону територій, участь у миротворчих місіях, підготовку новобранців, а також виконання гуманітарних чи рятувальних завдань у кризових ситуаціях.

Митець/мисткиня, хто створює чудові твори мистецтва, які надихають інших. **Літератор/літераторка**, хто пише художні та документальні твори про людей, війну, минуле і сьогодення – із яскравими подіями і персонажами, особливо захисників і захисниць України. **Кінематографіст/кінематографістка**, хто створює хороші фільми, відображаючи складність людських характерів і часу.

Підприємець/підприємця, хто розвиває виробництво ринкових товарів і послуг, засновує нові компанії та створює робочі місця. **Соціальний і громадський діяч/діячка**, хто бореться за справедливість і захищає права людини, займається волонтерством і донатунням.

ОТЖЕ: Homo Sapiens Intellectus – це певний ідеал сучасної людини. Це – той, хто не просто існує, а мешкає й діє повноцінним життям, ефективно працює і робить свій максимальний внесок у розвиток суспільства і держави. **Будь-яка людина**, як найвища суспільна інтелектуальна біоістота, прагне до саморозвитку і реалізації, використовує свої знання та навички, досвід і компетентності для досягнення поставленої мети і покращення життя свого, родини та інших людей і – суспільства загалом.

Безбар'єрність – це вже нова суспільна моральна і дієва норма, що потребує змін у людській свідомості, зокрема відмови від стереотипних суджень і узагальнень, які були раніше. Тому для її утвердження важливо проводити постійні інформаційні (поки що – не спостерігаються),

просвітницькі та заохочувальні заходи, які допоможуть покращити існуючу комунікативну етику.

Громадська організація «Безбар'єрність» – виконавчий партнер ініціативи першої леді Олени Зеленської «Без бар'єрів», спрямованої на створення рівних можливостей для всіх українців і українок. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну ще одним фокусом діяльності організації стала адвокація змін у сфері ментального здоров'я як на рівні держави, так і суспільної свідомості. ГО «Безбар'єрність» є імплементаційним партнером Всеукраїнської програми ментального здоров'я.

Безбар'єрність – це мозаїка у масштабі всього суспільства. Вона складається з багатьох речей: великих і маленьких. Це і зручність наших міст, і коректне спілкування з людиною незалежно від її особистих рис, і турбота про психічне здоров'я. Це доступна освіта, культура та працевлаштування для людей будь-якого віку.

Та усі ці напрями об'єднує головна ідея – людина у центрі.*

Проект першої леді Олени Зеленської
БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ – ЦЕ ...

...ГЛЯТИ
МІСТОМ
УСІЄГО
РАДИОГО

Дізнайтесь більше
у Довіднику безбар'єрності
на сайті bf.in.ua

Проект першої леді Олени Зеленської
БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ – ЦЕ ...

...КОЛИ СХОДИНКИ
НЕ СТАЮТЬ НА ЗАВАДІ

Дізнайтесь більше
у Довіднику безбар'єрності
на сайті bf.in.ua

Проект першої леді Олени Зеленської
БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ – ЦЕ ...

...ХОДИТИ НА ТАНЦІ
В БУДЬ-ЯКОМУ ВІЦІ

Дізнайтесь більше
у Довіднику безбар'єрності
на сайті bf.in.ua

Проект першої леді Олени Зеленської
БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ – ЦЕ ...

...КОЛИ НЕ БАЙДУЖИЙ
ДО ПРОБЛЕМ ІНШИХ

Дізнайтесь більше
у Довіднику безбар'єрності
на сайті bf.in.ua

Проект першої леді Олени Зеленської
БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ – ЦЕ ...

...ВЕЛОСИПЕДНІ ДОРІЖКИ
ПО ВСЬОМУ МІСТУ

Дізнайтесь більше
у Довіднику безбар'єрності
на сайті bf.in.ua

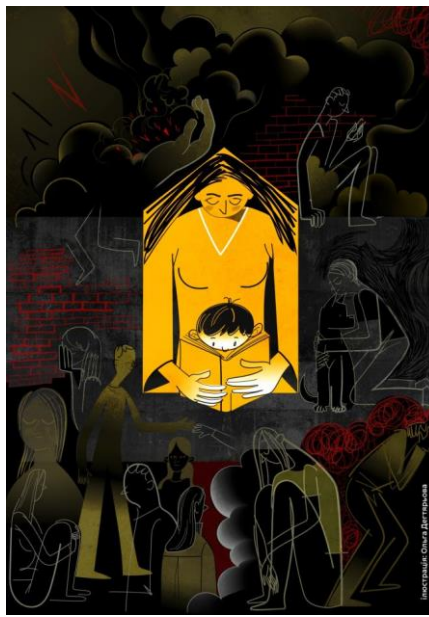
Проект першої леді Олени Зеленської
БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ – ЦЕ ...

...ЗРУЧНО ЗАЙТИ В ТРОЛЕЙБУС
З ДИТЯЧИМ ВІЗКОМ

Дізнайтесь більше
у Довіднику безбар'єрності
на сайті bf.in.ua

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я – ЦЕ...

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я – ЦЕ...

...РОЗУМІТИ ВЛАСНІ ЕМОЦІЇ

...ПІКАЛУВАТИСЯ ПРО СЕБЕ

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я – ЦЕ...

*...ЦІНУВАТИ ТА БЕРЕГТИ
МОМЕНТИ ЩАСТЯ*

* Матеріали ГО "Безбар'єрність". Джерело: <https://chdtu.edu.ua/info/bezbarer>

ОТЖЕ, практична філософія безбар'єрності і ментального здоров'я є фундаментом побудови і розвитку демократичного, вільного, справедливого, інклюзивного суспільства та держави, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал.

*Ємельяненко Анастасія Сергіївна,
магістр, Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
ORCID 0009-0000-2894-5469*

*Науковий керівник:
Кошель Анна Павлівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної
та початкової освіти,
Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка*

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МЕДІАОСВІТИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5048/>

Дошкільний вік є критичним періодом для розвитку особливості дитини, коли формуються фундаментальні пізнавальні навички та інтереси, що впливають на подальше навчання [1. с. 147]. У цей час закладається основи здатності дитини до самостійного дослідження, розвитку уяви та глибокого сприйняття світу. Особливо важливим для вихователів є розуміння того, що пізнавальний інтерес відіграє роль рушійної сили в освітньому процесі [2. с. 26]. Він характеризується позитивним емоційним ставленням до навчання і стає важливим фактором для закріплення активного ставлення дитини до пізнання. Як зазначають дослідники, пізнавальний інтерес має кілька компонентів, зокрема емоційний, когнітивна і регулятивний, що дозволяє дитині орієнтуватися на досягнення конкретної мети навіть у складних завданнях.

В умовах дошкільної освіти надзвичайно важливо правильно підтримувати пізнавальний інтерес дітей, забезпечуючи їх природній розвиток через ігрові та навчальні методики. Наразі проблема активізації пізнавальної діяльності дошкільників є актуальною, скільки сучасна освіта іноді надто зосереджується на інтелектуальному аспекті, обмежуючи можливості для гри і експериментів. Водночас дошкільники потребують

саме різноманітних активностей, що включають експерименти та дослідження. Це дозволяє дітям не лише опоглиблювати розуміння навколишнього світу, а й знаходити нові аспекти для самовираження. Створення середовища, що заохочує досліджування та відкриття, яка стане основою для подальшого шкільного розвитку.

Медіаосвіта є інноваційним підходом, що підтримує процес розвитку пізнавальних інтересів у дітей, надаючи їм доступу до різноманітних джерел інформації [6. с. 7]. Вона не лише допомагає дітям здобувати нові знання, а й розвиває здатність критично мислити та адекватно сприймати медіаосвіти в Україні, де медіаграмотність розглядається як один з основних елементів для успішної соціалізації у сучасному інформаційному суспільстві. Інтеграція елементів медіаосвіти у виховний процес допомагає дітям здобувати базові навички критичного сприйняття, що сприяє свідомій взаємодії з інформаційним середовищем.

Інтерактивні медіа – такі як мультимедійні презентації, відеоуроки, комп'ютерні ігри та інтерактивні книги – є надзвичайно ефективними інструментами для стимулювання пізнавальних інтересів дошкільнят [8. с. 137]. Вони створюють ситуації, в яких дитина занурюється в нові знання через інтерактивність і захоплення. Наприклад, інтерактивні відеосюжети про природу або наукові явища не лише приваблюють увагу, а і викликають у дітей прагнення розібратися в деталях, поставити нові питання та знайти відповіді. Це особливо важливо в період активного формування когнітивних здібностей, коли діти ще вразливі до різних видів медіа і много контенту, проте готові до його освоєння. Такі форми роботи дозволяють залучати дітей до навчання безпосередньо, стимулюючи їх мислення та спонукання до аналізу.

Роль педагога є ключовою у створенні оптимального середовища для медіана навчання. Вихователь повинен враховувати особливості кожної дитини, індивідуальні потреби та можливості. Тільки так можна забезпечити органічне залучення дитини до процесу навчання, уникаючи перевантаження або емоційного виснаження. Педагогічна підтримка допомагає дітям орієнтуватися у світі медіа, формує критичне мислення і позитивне ставлення до процесу навчання [10. с. 168]. Використання інтерактивних програм сприяє тому, що навчання стає захопливим і результативним. Медіаосвіти допомагає дітям краще розуміти структуру інформації та її значення, сприяючи розвитку емоційного інтелекту та усвідомленого ставлення до інформаційного середовища.

Отже, медіаосвіта в дошкільному віці є важливим інструментом для розвитку пізнавальних інтересів і формування активної пізнавальної позиції дитини. Вона надає можливість вивчати світ через інтерактивні та

захоплюючі форми роботи з медіаконтентом, забезпечуючи розширення кругозору та розвиток навичок аналізу. Інтерактивні технології, збагачені медійним контентом, допомагають дитині сприймати та досліджувати світ у комфортному для неї форматі, що відповідає віковим особливостям таке навчання стає основою для шкільного процесу, оскільки формує вміння активно сприймати інформацію, ставити запитання та шукати відповіді. У контексті сучасного інформаційного суспільства такі навички є незамінними, А ти ще медіаосвіта сприяє розвитку пізнавальних інтересів, а й допомагає дітям адаптуватися до інформаційного простору, формуючи медіаграмотність, що є необхідною для успішної соціалізації та навчання в школі.

Література:

1. Гончаренко С. І. Педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. С. 147.
2. Запаліть В. І. Пізнавальний інтерес як педагогічна проблема // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2009. № 2 (179). С. 26.
3. Долинська Л. М. Психологія розвитку пізнавальних інтересів дошкільників. Київ: Освіта, 2010. С. 305.
4. Карук І. І. Особливості формування пізнавального інтересу в дошкільному віці // Дошкільна освіта. 2014. № 6. С. 90.
5. Маноха І. М. Вікові особливості розвитку пізнавальних інтересів у дітей дошкільного віку. Харків: Ранок, 2011. С. 259.
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2016. С. 7.
7. Семчук Т. В. Медіаосвіта як засіб соціалізації дошкільників // Науковий вісник Чернівецького університету. 2015. № 733. С. 189.
8. Гнетецька О. С. Розвиток пізнавальних інтересів у дітей засобами медіа. – Одеса: Педагогічна думка, 2013. С. 137.
9. Семеняко Ю. Л. Використання інтерактивних медіазасобів у навчанні дошкільників // Психологія і педагогіка. 2018. № 3. С. 607.
10. Городецька О. В. Роль педагога у формуванні медіаграмотності у дітей дошкільного віку. Київ: Академія, 2019. С. 168.
11. Черешнюк І. П. Педагогічні засади медіаосвіти у закладах дошкільної освіти // Дошкільна освіта і виховання. 2017. № 2. С. 9.
12. Кіндрат І. І. Медіаосвіта як фактор розвитку критичного мислення у дітей // Педагогічні науки. 2020. № 5. С. 97.

*Ищенко Тетяна Валеріївна,
старший викладач кафедри мовної
підготовки, Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-3103-978X*

*Нікітіна Ірина Петрівна,
старший викладач кафедри мовної
підготовки, Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0003-3767-7034*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5043/>

Штучний інтелект (ШІ) відкриває нові можливості для підвищення якості освіти в Україні. Завдяки технологіям ШІ можна створювати персоналізовані навчальні програми, які адаптуються до потреб кожного студента, враховуючи його рівень знань, темп навчання і специфічні потреби. Наприклад, навчальні платформи з ШІ можуть рекомендувати завдання, теми або ресурси для більш глибокого розуміння матеріалу, що особливо корисно для учнів, які навчаються дистанційно або самостійно.

Традиційні методи навчання характеризувалися уніфікованим підходом до всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних потреб та темпу навчання. Учні в середній школі проходили стандартний набір дисциплін, а студентам пропонували уніфікований навчальний матеріал згідно вимогам міністерства освіти щодо їх спеціалізації. В свою чергу і вчителі мали обмежені можливості адаптувати програми під кожного окремого учня. Оцінювання також проводилось за загальними критеріями. Через це в класах або групах часто виникали розриви між учнями різних рівнів підготовки: одні потребували додаткової підтримки, а інші – мали випереджальний потенціал.

Сучасні методи навчання з використанням ШІ пропонують принципово інший підхід, орієнтуючись на персоналізацію навчання. ШІ-алгоритми можуть оцінювати рівень знань кожного учня, визначати сильні та слабкі сторони, і, відповідно, коригувати навчальний процес. Наприклад, система може пропонувати додаткові вправи для глибшого розуміння складних тем або, навпаки, прискорювати вивчення вже

відомих тем. Також ШІ здатен автоматизувати рутинні завдання, як-от перевірку тестів або складання звітів, що дозволяє вчителям більше зосередитися на творчому і педагогічному аспекті. Це сприяє більш гнучкому і результативному навчанню, яке підлаштовується під конкретні потреби кожного студента, а також дозволяє підтримувати мотивацію та інтерес до навчання.

Розвиток штучного інтелекту в освіті може привести до ще більш інноваційних змін, таких як:

Інтерактивні віртуальні наставники і репетитори. ШІ-асистенти зможуть виконувати роль віртуальних наставників, доступних учням у будь-який час. Вони відповідатимуть на запитання, пояснюватимуть складні теми в зручному для учня темпі, а також допомагатимуть зі складними задачами. Такі інструменти вже починають впроваджуватись у великих навчальних платформах, як-от Coursera чи Duolingo, де чат-боти і помічники на базі ШІ допомагають студентам швидше опанувати матеріал. Незамінним помічником для учня та вчителя є чат-GPT який відкриває доволі безмежні можливості, але в той же час створює і атмосферу ліності, адже учні із задоволенням користуються ним для створення творів, тез доповіді, пошуку відповідей на завдання не вдаючись до аналітичної самостійної роботи. В різних країнах по-різному відносяться до використання чату-GPT в освіті: з обережністю, з побоюванням, із зацікавленням тощо, враховуючи його сильні та слабкі сторони [1]

Розширення можливостей дистанційного навчання. ШІ робить дистанційне навчання більш інтерактивним і структурованим. Платформи можуть відстежувати прогрес студентів, оцінювати їхню зацікавленість і навіть підтримувати зв'язок між студентами та викладачами. Такі системи здатні створювати більш реалістичні і насичені онлайн-курси з використанням доповненої реальності, ігор та інтерактивних симуляцій. Це особливо актуально для спеціальностей, де потрібні практичні навички, як медицина, інженерія чи мистецтво.

Аналіз і прогнозування результатів навчання. Збір великих обсягів даних (Big Data) і аналітика дозволяють передбачити, як учень може розвиватись в майбутньому, на основі його нинішніх досягнень і стилю навчання. Вчителі та батьки отримують інструменти, які допомагають зрозуміти сильні та слабкі сторони учня, розпізнати ранні ознаки труднощів або перспективи, що допомагає краще підтримувати його розвиток.

Проте, постають перед учасниками навчального процесу і виклики, залишаються суперечливими деякі етичні та соціальні питання. Зі зростанням ролі ШІ в освіті дуже болючим залишається питання конфіденційності даних, безпеки, а також ризик того, що надмірна

автоматизація може позбавити навчання «людського» аспекту. У майбутньому важливо зберегти баланс між автоматизацією і живою взаємодією, щоб освіта залишалась не лише ефективною, але й гуманною.

Розвиток штучного інтелекту в освіті ще тільки набирає обертів, і потенціал для нових рішень залишається величезним. Поступово ШІ зможе зробити освіту доступнішою, цікавішою та ефективнішою, особливо для тих, кому традиційна система не завжди підходить.

Для покращення ситуації з використання штучного інтелекту в освіті важливо зробити процес більш гнучким і прозорим, забезпечити підтримку для вчителів та інтегрувати сучасні технології, що дозволить адаптувати зміст освіти до сучасних вимог і підвищить якість підготовки учнів.

Література:

1. Nikitina, I., & Ishchenko, T. (2024). CHAT GPT IN THE PARADIGM OF MODERN EDUCATION. Scientific Journal of Polonia University, 61(6), 100-106. <https://doi.org/10.23856/6112>

*Нікітіна Ірина Петрівна,
старший викладач кафедри мовної
підготовки, Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0003-3767-7034*

*Іщенко Тетяна Валеріївна,
старший викладач кафедри мовної
підготовки, Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-3103-978X*

THE ROLE OF AI IN SHAPING THE FUTURE OF STEAM DISCIPLINES

Internet address of the article on web-site:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5067/>

STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) has long been a cornerstone of education, focusing on critical thinking, problem-solving, and innovation. However, in recent years, there has been a growing movement to incorporate Arts into this framework, transforming it into STEAM.

By embracing STEAM, educators can create more engaging, relevant, and effective learning experiences that prepare students for the future. The addition of "Arts" to STEM offers several significant benefits.

Arts education fosters creativity and imagination, essential skills for innovation. Engaging in artistic activities can help students approach problems from different angles, leading to more innovative solutions. Arts can be used to visualize and represent complex scientific and mathematical concepts, making them more accessible to learners. Incorporating arts into STEM projects can make learning more enjoyable and motivating for students. STEAM education helps students develop essential skills like collaboration, communication, and critical thinking [1].

Artificial Intelligence (AI) is reshaping education by revolutionizing traditional teaching and learning methods. Its integration into educational systems offers unprecedented opportunities to personalize learning, enhance administrative efficiency, and prepare students for a rapidly evolving future. Artificial Intelligence (AI) is transforming industries worldwide, and its impact on education is profound. Within the context of STEAM—an integrated approach to learning that combines Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics—AI offers unparalleled opportunities to innovate, personalize, and enhance the learning experience.

Incorporating AI into STEAM disciplines drives innovation by enabling new methods of inquiry, problem-solving, and creation. AI-powered tools, such as machine learning algorithms and data analytics platforms, allow researchers and students to process complex datasets efficiently. This capability is particularly transformative in STEM fields, where large-scale experiments and simulations often rely on computational power.

For example, AI enables scientists to predict climate patterns, engineers to optimize designs, and biologists to identify genetic markers for diseases. In the arts, AI facilitates the creation of new visual and auditory experiences, inspiring collaborations between technology and creativity that redefine artistic boundaries.

AI's ability to adapt to individual learning needs is revolutionizing STEAM education. Through intelligent tutoring systems, AI analyzes students' strengths and weaknesses, delivering customized lessons and feedback. Virtual labs and simulation platforms provide hands-on learning experiences, allowing students to experiment and innovate in safe, controlled environments.

This personalization fosters inclusivity by accommodating diverse learning styles and enabling students from varied backgrounds to access quality education. AI also supports educators by automating administrative tasks and offering insights into students' progress, freeing teachers to focus on guiding and inspiring learners. AI empowers educators to tailor lessons to individual

students' needs. Intelligent tutoring systems use data to assess a student's strengths, weaknesses, and learning pace, delivering customized content and real-time feedback. This personalized approach supports diverse learning styles and helps students master complex concepts more effectively.

STEAM thrives on interdisciplinary collaboration, and AI plays a pivotal role in bridging gaps between its components. For instance, computational creativity tools integrate artistic expression with data science, while AI-driven robotics merge engineering with the arts. These intersections encourage students to think critically and approach challenges from multiple perspectives.

Additionally, AI fosters collaboration beyond the classroom by connecting students and educators across the globe. Virtual exchange programs and collaborative platforms break geographical barriers, creating a global network of STEAM learners and practitioners.

The rapid evolution of AI demands a workforce equipped with both technical expertise and creative thinking. Integrating AI into STEAM education prepares students for emerging careers by emphasizing skills such as coding, data literacy, ethical decision-making, and design thinking.

Moreover, exposing students to AI technologies early encourages them to consider ethical implications and societal impacts, fostering responsible innovation. This holistic approach ensures that future leaders can harness AI for societal good while navigating its challenges.

Despite its promise, AI integration into STEAM faces challenges, including access disparities, potential biases in AI systems, and concerns over data privacy. Addressing these issues requires collaboration among educators, technologists, policymakers, and communities to develop equitable, transparent, and secure AI applications.

AI is not merely a tool but a transformative force reshaping the STEAM landscape. By driving innovation, personalizing education, fostering collaboration, and preparing students for the future, AI equips individuals with the skills and mindset to thrive in a dynamic, interconnected world. As we embrace AI in STEAM, we unlock its potential to create a future where technology and humanity advance together, inspiring creativity and solving the challenges of tomorrow.

Література:

1. Nikitina, I. P., & Ishchenko, T. V. (2022). Transforming STEM into STEAM. Publishing House "Baltija Publishing".

*Пушкар Ірина Іванівна,
методист Комунального закладу
«Харківська обласна станція юних
туристів» Харківської обласної ради*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5068/>

В умовах війни зростаючою проблемою стає формування в учнівської молоді національної ідентичності як консолідуючої характеристики індивіда та соціальної групи загалом. Національна ідентичність стає ядром формування нації та протидії пропаганді та впливу на масову свідомість громадян ворожих інформаційних ресурсів. В усі часи вплив пропаганди на національну свідомість особливо посилювався у періоди війни, політичних конфліктів або соціокультурних змін. В умовах сучасної повномасштабної російсько-української війни ворог намагається сформувати у українського суспільства комплекс групової безпорадності у протистоянні агресору, сформувати уявлення про безглуздість цього протистояння та можливі катастрофічні наслідки. Пропагандистські засоби знецінюють національні досягнення українців, їх героїчні подвиги, традиції та культурні цінності для підсилення почуття меншовартості. Отже, говорити про нашу національну ідентичність і пізнавати її в умовах війни, яка спрямована на знищення нації, сьогодні як ніколи на часі – бо це знання робить нас сильнішими.

Формування національної ідентичності учнівської молоді є проблемою державної ваги і національної безпеки з огляду на війну РФ проти України, наслідком якої є геноцид українського народу, окупація частини території, значні руйнування міст і сіл, депортація дітей до РФ та ін. Актуальність порушеного питання обумовлена необхідністю осягнення й засвоєння молоддю національно-культурних цінностей українського народу, історичної пам'яті на основі автентичності та традицій. Питання формування національної ідентичності молоді України вирішується різними соціальними інституціями, особливо системою освіти, на яку покладають виконання цього завдання національної ваги.

Національна ідентичність – це ототожнення особистості з національною спільнотою, що базується на стійкому емоційному зв'язку та являє собою відчуття належності до певної держави чи нації. Цей зв'язок формується в результаті усвідомлення та прийняття традицій, культури, мови, політичних поглядів, а також групових норм і цінностей

спільноти, яка оточує особистість. Національна ідентичність не є вродженою рисою, за своєю суттю це соціальний конструкт, який формується безпосередньо з присутності елементів із «спільних точок» у повсякденному житті людей: національних символів, кольорів, історії нації, кровних зв'язків, культури, музики, кухні, радіо, телебачення тощо.

В своїй книзі «Національна ідентичність» професор Лондонської школи економіки Е. Сміт сформулював такі найголовніші риси національної ідентичності: історична територія, або рідний край; спільні міфи та історична пам'ять; спільна масова громадська культура та економіка; єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів [1].

На сучасному етапі успішне формування національної ідентичності неможливе без переосмислення традиційних теоретико-методичних засад форм та методів діяльності закладу освіти. Ефективність формування національної ідентичності учнівської молоді в позаурочній роботі закладів освіти значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, методів та форм його організації. Вже давно доведено, що музейна педагогіка відіграє вагомую роль в освітньому процесі, використання її методів є дієвим засобом національного і патріотичного виховання у закладі освіти.

Музеї, що створені й діють у закладах освіти, сприяють не лише пропаганді минулого краю, але й залученню широких кіл педагогічних працівників, учнівської та студентської молоді до пошукової, краєзнавчої, науково-дослідницької, проектної діяльності, яка сприяє формуванню національної ідентичності через музейну справу.

На початок повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну в Департаменті науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації було зареєстровано близько 350 музеїв різних профілів: широкого історичного, військово-історичного, історії закладу освіти, етнографічного, літературного, музеї хліба та голодомору, краєзнавчого, художнього, меморіального та інші. В експозиціях музеїв зберігалась безцінна історико-культурна та етнографічна спадщина українського народу, яка має колосальний потенціал для освітньої діяльності. Засобами музейної педагогіки виховували дітей в усіх типах закладів освіти – дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних. Після 24 лютого 2022 року майже третина цих музеїв опинилась в зоні окупації.

На вересень 2024 року достеменно відомо про повне руйнування 29 закладів освіти і знищення в них музеїв. Доля ще 54 музеїв невідома. З деокупованих територій інформація надходить найповільніше – відсутній зв'язок, зруйнована інфраструктура. Деякі заклади освіти все

ще знаходяться в зоні активних бойових дій, отже можемо припустити, що музеї в них знищені.

Але більшість музеїв закладів освіти, незважаючи на безпекові умови у Харківській області і дистанційну форму навчання, продовжують свою роботу. Отже, розглянемо детально, на які риси національної ідентичності впливає діяльність музеїв закладів освіти.

Серед найбільш дієвих напрямів виховання національної ідентичності слід виділити краєзнавчу роботу. Вивчення краєзнавства сприяє глибокому усвідомленню історичних процесів. Показ історичних подій через призму місцевих матеріалів дозволяє найбільш наочно і переконливо розповісти про багато фактів, полегшити дітям сприйняття історії. Знайомство зі знаменитими земляками виховує гордість за рідний край, розвиває почуття приналежності до народу, відповідальності за продовження та честь свого роду.

Найчастіше у закладах освіти Харківської області працюють історико-краєзнавчі музеї, які, опираючись на локальну історичну пам'ять, проводять науково-пізнавальну та просвітницьку діяльність. Шкільний історико-краєзнавчий музей є тематичним систематизованим зібранням справжніх пам'яток історії, культури, природи рідного краю. Цікаві і змістовні матеріали представлені в експозиції зразкового історико-краєзнавчого музею Комунального закладу «Новомажарівський ліцей» Зачепилівської селищної ради. Джерелами надходження документальних матеріалів протягом усіх років роботи музею стали Красноградський краєзнавчий музей, Державні архіви Харківської та Полтавської областей, спогади односельців та учасників різних історичних подій.

На сьогодні важливим бачиться об'єктивне висвітлення історії України та її популяризація, дотримання принципу історичної правди. Усі спроби прикрасити історію свого народу, навіть з найкращих патріотичних міркувань, як показує світовий досвід, мають зворотний ефект. Врешті-решт історична неправда стає очевидною, що болісно б'є по престижу країни.

Багато зібраних в музеях матеріалів повертають нам історичну правду про страшні події часів Голодомору та радянських репресій. Так, у Волохово-Ярському ліцеї Балаклійської міської ради працював перший в Харківській області музей Голодомору (нажаль, у березні 2022 року окупанти знищили експонати музею, а приміщення ліцею спалили). В історичному музеї Балаклійської станції юних натуралістів зібрані значні матеріали про долі жителів Балаклійщини, які були репресовані у 30-х роках ХХ століття.

У Харківському ліцеї № 170 працює музей «Біль та надія». В музеї можна познайомитись з подіями харківського Голокосту, історіями людей, які рятували євреїв в роки Другої Світової війни, євреїв-антифашистів, про життя єврейської громади до війни, і, навіть, до революції.

Чільне місце в музеях закладів освіти Харківщини належить періоду козаччини. Українське козацтво, як історична спільнота українського народу, є уособленням національного характеру, сили й мужності, традиційного вираження його способу життя, діяльності та поведінки, символом невмирущості української нації, її демократичного й вільного існування в колі європейських держав [2].

Експозиції музеїв закладів освіти розповідають про славні сторінки історії українського козацтва. Так, в експозиції музею «Місто Барвінкове» Барвінківської філії Барвінківського ліцею №1 зібрані матеріали про історію заснування ще у 17 столітті рідного міста козаком Барвінком, про заселення козаками родючих земель Слобожанщини, їх побут та військові походи.

Унікальним для сухопутного Харкова є Музей флоту Комунального закладу «Харківський дитячо-юнацький клуб моряків Харківської міської ради». Музейні зали розповідають про історію закладу, визначні події історії морського флоту та військово-морських сил України, про значення харків'ян в цих подіях. А яка історія морського флоту без історії козацьких походів. В експозиції музею є розповідь про морські походи козаків під проводом Ісачка, Карпа Масла та Івана Держка під Очаків, похід козаків на Кафу в 1616 р. під проводом гетьмана Війська Запорізького Петра Конашевича-Сагайдачного.

На жаль, довгий час термін «національний» сприймали винятково в етнопольовому вимірі, але саме під впливом системи народознавчих заходів учні проходять шлях від підсвідомого розуміння своєї етнічної належності у молодшому віці до національної зрілості. І саме цю роботу проводять в музеях народознавчого профілю. Мета таких музеїв – не консервування культурної спадщини, а наближення її до дітей. В музеях закладів освіти Харківщини етнографічні матеріали зберігаються як в профільних етнографічних музеях, так і в музеях історико-краєзнавчого та військово-патріотичного профілю. Створення етнографічних колекцій в непрофільних музеях зумовлене затребуваністю таких експозицій при святкуванні державних свят, проведенні народознавчих уроків, майстер-класів з декоративно-прикладного мистецтва, проведення тематичних народознавчих заходів, вивчення історії нашого народу, тощо.

Інформаційна війна, яку веде Росія, обумовила необхідність відсічі ворогу на інформаційному рівні, боротьби з російською пропагандою, яка, використовуючи зарубіжні мас-медіа, широко розповсюджує неправдиву чи напівправдиву інформацію з метою нав'язування світові ідей «русского міра». Протистояти їм повинна пропаганда української культури і мистецтва. В окремих закладах освіти Харківщини створені літературні та художні музеї, які спрямовані на знайомство учнів із життям та творчістю українських письменників, народною художньою творчістю. Прикладом такої роботи можна назвати роботу музею Т. Г. Шевченка Харківської гімназії № 96, літературного музею Б. О. Чичибабіна Чугуївського ліцею № 1 імені І. Ю. Рєпіна та художнього музею Дергачівського ліцею №2. Педагогічні колективи цих закладів прагнуть, щоб глибока ідейна переконаність, безмежна віра у правоту українського мистецтва служили невичерпним джерелом духовних сил сучасного юнацтва, його морально-політичної згуртованості.

З початком збройного конфлікту на Сході України у 2014 році виникла нагальна необхідність поширення воєнно-історичних знань про Україну та її військові формування, звернення до матеріальних пам'яток, пов'язаних зі збройним конфліктом у новітній історії держави, вжиття заходів по увічненню пам'яті учасників бойових дій тощо. Важливим засобом військово-патріотичного виховання залишаються військово-історичні музеї, історичні пам'ятки та предмети.

В музеях військово-історичного профілю проведена велика робота щодо виготовлення тематичних експозиційних виставок, присвячених історії розвитку українського війська, приведення експозицій музеїв у відповідність до вимог Закону України «Про декомунізацію» з обов'язковим відображенням подій, пов'язаних із відбиттям російської збройної агресії [3]. Щодо періоду Другої світової війни, то визначальним в екскурсійній тематиці, в експозиціях музеїв, проведенні виховних заходів на їхній базі є акцент на українському вимірі перемоги, здобутків і втрат України на тлі світової історії.

Таким чином, оновлення експозицій музеїв зосереджується на необхідності посилення військово-патріотичного виховання молоді, а також протидії негативним інформаційним впливам противника при фальсифікації воєнно-історичних подій. Героїчний спротив українців військовій агресії спонукає педагогів створювати нові музеї. Так, у Харківській гімназії №117 у грудні 2023 року було створено музей «Герої не вмирають» з метою вшанування пам'яті Героїв Небесної сотні – учасників Революції Гідності (2013-2014 рр.), а також випускників гімназії, що захищали і захищають Україну від російської агресії.

Отже, національна ідентичність – це суб'єктивні переживання належності до українського народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей, яка втілюється у почуттях-цінностях: «Я – Українець» – «Ми – українці». Це виявляється у власній самоповазі, національній гідності, умінні користуватись правами і свободами, справедливості, відповідальності, любові до України та бажанні пов'язати свою долю з долею України. Усі ці якості формуються в музеях закладів освіти з використанням широкого спектру форм і методів музейної педагогіки.

Список літератури:

1. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Е. Д. Сміт; пер. з англ. П. Таращука. Київ: Основи, 1994. 224 с. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/smith/smi02.htm>
2. Руденко Ю., Д. Губко О. Т. Українська козацька педагогіка : витоки, духовні цінності, сучасність : навч. посіб. Київ : МАУП, 2007. – 342 с. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudenko_Yurii_Dmytrovych/Ukrainska_kozatska_pedagogika_vytoky_dukhovni_tsinnosti_suchasnist.pdf
3. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 16.07.2019 р. № 9-р/2019. Відомості Верховної Ради України. 2015, № 26, ст. 219.

*Соколовська Галина Миколаївна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії
і гуманітарних дисциплін,
Одеська національна музична
академія ім. А.В. Нежданової*

УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКІ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ЗВ'ЯЗКИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5056/>

Актуальність теми даної роботи полягає в тому, що вивчення історичного досвіду українсько-французьких культурних відносин може допомогти визначити перспективи сучасного міжкультурного діалогу. Метою даної роботи є аналіз основних форм українсько-французького культурного співробітництва як в минулому, так і в наш час.

Питання українсько-французького співробітництва, зокрема у галузі культури, привертало увагу багатьох науковців в різні історичні періоди. Але більшість з них висвітлювали окремі види культурної взаємодії і різні історичні періоди. Найбільш узагальнюючим є дослідження О. Іваненко [4]. Тим не менш, ця проблема потребує подальшого глибокого вивчення.

Протягом першої половини ХІХ ст. після наполеонівських війн французька мова і художня література стає популярною і серед українського населення. Цьому сприяла перекладацька діяльність П. П. Гулака-Артемовського. В той же час у зв'язку з активним містобудівництвом в Україні відбувається діяльність французьких архітекторів. Найяскравішим прикладом плідності їх діяльності стала Одеса, особливо під час правління в місті Дюка де Рішельє, який запросив для розбудови нового міста своїх співвітчизників. В ті часи в Одесі працювала «могутня трійця» французьких будівничих – архітектор Франуса Шаль та інженери Шарль Потье і Жюст Гаюї, які розробили проект славнозвісного Приморського бульвару, що перетворився на «парадне обличчя» Одеси з боку моря а також блискучий проект ансамблевої забудови Одеського порту [1, с. 134]. Ще раніше за участі випускника Паризької академії архітектури Ж. Тома де Томона було розроблено проект першого театру в Одесі, а також міського шпиталю [1, с. 131]. Завдяки архітекторам з Франції і інших європейських країн місто отримало статус європейського міста і навіть прізвисько «маленький

Париж». І сьогодні красою міста є Французький бульвар і Рішельєвська вулиця, як історична пам'ять про внесок талановитих французів у неповторний образ Одеси. У середині ХІХ століття після будівництва нового Оперного театру тут вже діяла французька трупа на чолі з Беріте, а в 1881 році відбулися гастролі легендарної Сари Бернар [1, с. 190]. До речі, перша газета, яка вийшла в Одесі була французькою мовою, що свідчить про наявність прошарку освіченого населення, яке долучалося до французької культури через друковані видання.

Творчість Т. Шевченка також розвивалась у тісному зв'язку з культурними здобутками Франції. Знання французької мови дозволяло поетові читати в оригіналі шедеври Д. Дідро, Ж.-Л. д'Аламбера, Вольтера, К. Гельвеція, Ж.-Ж. Руссо. У літературних творах Кобзаря містяться згадки про французьких митців П.-Л. Гревідона, П. Делароша, Ж.-Б. Греза та інших. Образотворча діяльність Шевченка теж розвивалась під впливом видатних представників французького класицизму Ж.-Л. Давіда, Н. Пуссена, К. Лоррена [4, с. 170].

Одночасно з французьким впливом на Україну існував неабиякий інтерес французьких митців до української історії та культури. Достатньо згадати широке висвітлення життя І. Мазепи як в літературі (Вольтер, В. Гюго), так і в образотворчому мистецтві (Л. Булянге, Г. Верне, Т. Жеріко, Е. Делакура). Особливе місце в історії українсько-французьких літературних взаємин посідає творчість О. Бальзака.

На початку ХХ ст. у зв'язку з виникненням різних нових напрямів в живописі великий інтерес в Україні, як і в Європі, був прикутий до художнього життя в Парижі. У періодичних виданнях таких як київський журнал «В мире искусств» з'являються статті з аналізом паризьких салонів та виставок. У циклі статей Я. Тугендхольда (1909) містився огляд паризьких виставок картин, організованих галереями Bernheim Jeune та Druot. На них були представлені твори імпресіоніста А. Сислея, постімпресіоністів П. Гогена, П. Сезанна, В. Ван Гога та ін. Значний інтерес представляє бібліографічний огляд В. Вольської в «L'Art et les Artistes. Revue d'art ancien et moderne des deux mondes» [4]. Нерідко зустрічалися і критичні оцінки нових віянь, як у статті опублікованої в «Одесском листке» у 1910 р., присвяченій огляду паризької виставки Товариства незалежних художників.

В радянські часи культурний обмін був обмежений і відбувався епізодично в рамках візитів французьких письменників, які ідейно підтримували комуністичну ідеологію, а також обміну між містами побратимами для представлення загальної радянської культури, в якій українська не мала своєї самобутності [5].

Після здобуття Україною незалежності українсько-французьке співробітництво в культурній сфері значно активізується. Результатом

регулярних офіційних зустрічей на вищому рівні представників сфери культури України і Франції та проведення спільних заходів стало відкриття в Києві та в інших містах країни культурно-інформаційних центрів «Альянс франсез», Французького Культурного Центру а також офіційне відкриття в Парижі Українського Дому [3]. Сьогодні розвитком політики культурної дипломатії в Україні займається Відділ культури та співробітництва Посольства Франції в Україні. У 1999 р. за сприяння Міністерства культури та комунікацій Франції, Міністерства культури і мистецтв України та Посольства України у Франції було започатковано Дні культури України під назвою «Погляди на українську культуру» а також щорічні фестивалі «Французька авесна» [2; 3]. Експонування на міжнародних виставках історико-художніх раритетів, що містяться в музеях України, стало великим відкриттям для світу, навіть сенсацією. Проведення численних виставок, за участю сучасних українських артистів і художників також сприяє ознайомленню французького глядача з національним колоритом і багатогою культурою українського народу[6].

Таким чином, культурний діалог України та Франції має не тільки багату історію, яка сприяла взаємопроникненню обох культур, а й створив передумови і подальші перспективи для його розвитку в майбутньому.

Література:

1. Галяс О. В. Французи в Одесі = Les Français à Odessa / Олександр Галяс. – К.: Наш час, 2012. – 245 с.
2. IV Міжнародна Конференція «Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур: Матеріали / Дніпропетровськ: Поліграфіст, 1997. Т. 2, Ч. 1.
3. Донченко Є. В. Розвиток українсько-французького співробітництва // *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* – 2006. – № 4. – С. 117.
4. Іваненко О. А. Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII – початок XX ст.). – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 320 с.
5. Українсько-французькі художні зв'язки 20-30х років XX ст. Front Cover. N. IŮ Asiieieva. Наукова думка, 1984 – Art, French – 123 p.
6. <https://apostrophe.ua/ua/article/kyiv/cultura/2021-07-18/dolgiy-put-v-pompi-du-kak-frantsuziyi-vlyublyalis-v-ukrainskoe-iskustvo/4076>

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

*Плахотник Олександр
Олександрович,
аспірант Другої кафедри
акторського мистецтва та
режисури драми, Київський
національний університет
театру, кіно і телебачення
імені І.К. Карпенка-Карого
ORCID: 0009-0001-3891-5535*

*Науковий керівник:
Миленька Галина Дмитрівна,
доктор мистецтвознавства,
професор, Київський
національний університет
театру, кіно і телебачення
імені І.К. Карпенка-Карого*

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5072/>

Протягом усієї історії існування театру його розвиток був нерозривно пов'язаний із прагненням відтворити складні відносини людини і світу. Саме це визначало розквіт або занепад тих чи інших художніх і змістовних тенденцій. Нині вплив глобалізації, постмодернізму та постдраматичного театру призвів до переосмислення традиційних жанрів та форм сценічного мистецтва. А наративи Р. Барта та У. Еко стали поштовхом для незчисленних інтерпретаційних шукань у той час, коли традиційний театр зіткнувся з необхідністю адаптації та модернізації у контексті жорсткої конкуренції з новими формами розваг, такими як кінематограф та потокове мультимедіа. У спробі залучити молодіжну аудиторію акцент змістився з сюжету на візуальні образи, експериментальні форми та невербальну виразність.

Так, з'явившись у Стародавній Греції з релігійних містерій, театральне мистецтво еволюціонувало до традиційного драматичного театру, а відтак до сучасних перформансів та мультимедійних вистав.

Наразі деконструкція драматургічного тексту, зокрема класики, стала головною тенденцією і проблемою театрального простору. Реалізуючи власні потреби, музичні та театральні режисери-постановники все частіше вдаються до переосмислення класичних творів, намагаючись адаптувати їх до сучасних реалій. Такий підхід натикається на різке заперечення низки критиків, які порушують питання, як далеко можна відходити від оригіналу. Так, деконструктивізм постановки опери «Гамлет» австралійського композитора Б. Діна на сцені Сіднейського оперного театру (режисер Н. Армфілд) критики вже назвали «іконоборською сумішшю» [3]. Звинувачуючи автора лібрето «Гамлета» М. Джоселіна, котрий «виключив близько вісімдесяти відсотків рядків і переставив різні сцени» [7] у шекспірівському тексті, музикознавець З. Сабо категорично не погоджується з подібною «деконструкцією Шекспіра» [7], яка у XXI столітті «набула небаченого розмаху» [7].

«Лібрето Джоселін багато в чому радикально відходять від Шекспіра» [2] погоджується з ним редактор відділу візуальних мистецтв ArtsHub Дж. Ферлі. Проте, засновник Сіднейського камерного хору Н. Рутлі перебуває у захваті від лібрето, що «перебудовує та фрагментує п'єсу Шекспіра, щоб перенести глядачів у божевільний розум головного героя та побачити все його очима» [5].

Певною мірою такі суперечки супроводжують кожную сучасну інтерпретацію класики. Мистецтвознавець Л. Слоткін не сприймає скорочення трагедії «Гамлет» режисером П. Пасиком, здійснену ним на фестивалі у Стратфорді 2022, оскільки у свою виставу він додав нові сцени і навіть фрагмент із «Як вам це сподобається» В. Шекспіра. «В чому сенс, якщо сила п'єси зменшилася» [6] запитує вона. Критик К. Монаган навпаки вважає, що П. Пасик «прибрав неабияку кількість незнайомої лексики, зробивши її більш доступною для сучасної аудиторії» [4].

Зупинимось також на впровадженні інновації у сценографію та технічне оснащення, що дозволяє створювати більш динамічні та видовищні вистави. Так, виставу «Гамлет» режисера Л. Тернер на сцені лондонського театру Барбікан (2015) головний театральний критик The New York Times Б. Brentлі вважає повною «сценічних видовищ і концептуальних хитрощів та примх» [1], де глядач може насолоджуватися «бурею уламків, що летять» [1] та в одну мить вкривають сцену «попелом і щепенем, ніби Данію бомбардував її ворог» [1].

Декорації Р. Майерса в постановці «Гамлета» на сцені Сіднейської опери за визначенням критиків «змінюються так само легко, як і психічний стан Гамлета, надаючи сценам рис сновидіння» [3]. А апогею

вистава досягає, «коли стеля» спускається так, «щоб чарівним чином створити цвинтар» [2].

«Гамлет» режисера П. Пасика на фестивалі в Стратфорді вразив критиків злагодженою роботою дизайнера освітлення К. Пертелл і композитора та звукового дизайнера Р. Ферена, «рев клаксонів і прожектори» яких «прочісують сцену і зал для глядачів у моменти кризи» [4]. Заступник редактора *Intermission* Дж. Ватсон стверджувала, що ця вистава «вже зробила сміливий вибір на користь активного впровадження технологій у свій сюжет і подачу» [8].

Є й інші тенденції, що визначають напрямок розвитку сучасного театру. Зокрема, сучасний театральний простір перебуває під постійним соціальним та політичним тиском, а театральні підмости стають майданчиком для гендерних та політичних маніфестацій. Варто згадати про нові стандарти для висунення художнього фільму на здобуття премій «Оскар» та ВАФТА в номінації «Найкращий фільм». Саме тому мистецтво все частіше звертається до тем ідентичності, гендеру та культурного розмаїття, що відбивається на перегляді традиційних гендерних ролей та впливає на кастинг, склад творчих колективів та способи їх презентації. У світлі цього виглядає закономірністю модернізована постановка трагедії Шекспіра «Гамлет», здійснена режисером П. Пасиком на театральному фестивалі у Стратфорді 2022, де вперше за майже 70 сезонів головну роль зіграла темношкіра актриса А. Уме. Втім, ще 1 серпня 2020, у день святкування скасування рабства на теренах Британської імперії, у рамках спеціальної прямої трансляції *FreeUp! Emancipation Day 2020* А. Уме піднялася на фестивальну сцену в Стратфорді в образі Гамлета з монологом «Бути чи не бути», що ще раз не двозначно натякає на сучасні тренди.

Ще однією новітньою тенденцією мистецтва є виникнення інтерактивних та імерсивних форм. З моменту створення британською театальною трупю *Punchdrunk* першої імерсивної вистави «*Sleep No More*», що помістила героїв трагедії В. Шекспіра «Макбет» в антураж нуару фільмів А. Хічкока, імерсивні вистави з VR та AR-технологіями користуються попитом у глядачів, які цінують можливість повного занурення у штучно змодельовану реальність. Однак навіть традиційні музичні та драматичні театри не залишаються осторонь та активно впроваджують імерсивні елементи. ««Гамлет» Стратфорда найкраще розкривається, коли актори залишають сцену і використовують публіку, роблячи натовп частиною дії і як глядачів, і, зрештою, як спільників» [8] вважає Дж. Ватсон. Так, «під час доленосної вистави «Мишоловка» королівська родина входить через проходи, приєднуючись до глядачів»,

щоб залучити їх «безпосередньо до сюжету» [8]. З. Сабо захоплюється імерсивною знахідкою режисера М. Армфілда в опері «Гамлет», «коли хор шикується по сторонах зали поряд з глядачами, що сидять» [7]. Дж. Ферлі у захваті від слів, «що повторюються пошепки – немов вушний черв'як свердлить власний божевільний розум» і «створюють своєрідний ефект об'ємного звуку, схожий на ефект кінотеатру, – підкреслений тим, що оркестр і хор виплескуються у верхні ложі залу для глядачів, створюючи жахливу присутність» [2]. «Перкусіоністи оркестру, розташовані на балконах, переносять глядачів у сферу надприродного» [3], створюючи «моторошний ефект» [5] погоджуються й інші рецензенти.

І на останок слід згадати цифровізацію, що є однією з визначальних тенденцій розвитку сучасного світу. Зокрема розвиток цифрових технологій та віртуальних платформ відкриває нові можливості для створення та розповсюдження театрального та музичного мистецтва. А поява онлайн-вистав і віртуальних концертів створює нову форму взаємодії з аудиторією. Це створює у свою чергу низку проблем, щодо необхідності адаптації до дистанційних форматів та щодо авторства, ліцензування та копірайту на тлі поширення стрімінгу та онлайн-трансляцій. І нарешті, технологічні інновації у поєднанні з використанням віртуальної реальності призводять до створення гібридних форм театру, що поєднують сценічне мистецтво з технологією. Проте, незважаючи на швидкий розвиток цифрових технологій, досі актуальними залишаються проблеми збереження та архівації перформансів та іншої сценічної спадщини.

Таким чином, у своєму динамічному розвитку театральне мистецтво йде шляхом адаптації до нових реалій, шукаючи відповіді на виклики сучасності. А питання етики набувають особливо актуального звучання на тлі змін культурних та соціальних норм.

Література:

1. Brantley B. Review: Benedict Cumberbatch in 'Hamlet'. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2015/08/26/theater/review-benedict-cumberbatch-in-hamlet-cocooned-in-an-aura-on-a-london-stage.html> (date of access: 15.11.2024).
2. Fairley G. Opera review: Hamlet, Opera Australia. *ArtsHub Australia*. URL: <https://www.artshub.com.au/news/reviews/opera-review-hamlet-opera-australia-2737458/> (date of access: 20.11.2024)
3. Hamlet (Opera Australia). *Cultural Binge*. URL: <https://culturalbinge.com/2024/07/27/hamlet-opera-australia/> (date of access: 18.11.2024)

4. Monaghan K. Hamlet at The Stratford Festival – A Review. *OntarioStage.com*. URL: <https://ontariostage.com/hamlet-at-the-stratford-festival/> (date of access: 19.11.2024).
5. Routley N. Hamlet | Opera Australia – Australian Stage Online. *Theatre News, Reviews and What's On – Australian Stage Online*. URL: <https://australianstage.com.au/2024/07/22/reviews/sydney/hamlet-|-opera-australia.html> (date of access: 17.11.2024).
6. Slotkin L. Review: HAMLET. *The Slotkin Letter Theatre Reviews for the Serious Theatre-Goer*. URL: <https://slotkinletter.com/2022/06/review-hamlet-2> (date of access: 16.11.2024).
7. Szabo Z. Opera Australia 2024 Review: Hamlet. *OperaWire*. URL: <https://operawire.com/opera-australia-2024-review-hamlet/> (date of access: 19.11.2024).
8. Watson J. REVIEW: Hamlet at Stratford Festival. *Intermission Magazine*. URL: <https://www.intermissionmagazine.ca/reviews/review-hamlet-at-stratford-festival/> (date of access: 12.11.2024).

*Maryna Maloivan,
PhD, Associate Professor
of English Philology Department,
Kryvyi Rih State University, Ukraine*

*Anna Alieksieieva,
Master's degree student of the
Faculty of Foreign Languages,
Kryvyi Rih State Pedagogical
University, Ukraine*

**FEATURES OF THE TRAVEL LOG GENRE: HISTORICAL
EVOLUTION AND CHANGES IN THE CONTEMPORARY CONTEXT**

Internet address of the article on web-site:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5077/>

The travelogue genre has a long history and has undergone a significant stage of evolution, reflecting changes in the cultural, social and literary context of the eras. Today, it has become not only a tool for self-expression of authors, but also acquired a new form of its implementation.

The theoretical basis is made up of the provisions set forth in the works of such scientists who investigate the peculiarities of travelogues: S. Levin, K. Newton, M. Johnson, K. Flint, as well as others. In particular, K. Newton focuses on the influence of social media on the formation of a new type of narrative, M. Johnson analyzes the linguistic and genre characteristics of modern travel texts, and S. Levine explores the interaction between travelogue authors and their audience in the context of globalization of information flows.

The term "travelogue" is relatively new in scientific discourse and belongs to the genre of "travel writing," which is distinguished by the presence of the traveler-author. The main characteristic of this genre is that the traveler-author introduces the reader to unfamiliar or lesser-known countries, territories, and peoples, presenting the information in the form of notes, diaries, journals, or memoirs [3].

Initially, linguists used the following terminology: "travel literature" and "travel writing". The term "travelogue" was first introduced by the traveler L. Brown [4]. In modern discourse, the term "travelogue" is used for various forms of the "travel" genre, which include posts in the Internet space,

comments, stories, etc. For a broader understanding of the genre, one should analyze the definitions of the term "travelogue" in a number of scientific literature.

The travelogue genre is one of the oldest in literature. Since ancient times, when the travelogue was an important tool for transferring knowledge to distant countries, the travelogue performed cognitive and documentary functions. One of the first travel writers is the geographer Herodotus, who in 464 BC traveled to the Holy Land. In the 5th century BC, the student of Socrates, the Greek philosopher Xenophon, who is the author of the book "Anabasis", which is considered a classic Greek prose, went to travel.

In the 19th and 20th centuries, the travelogue genre gained new popularity. Traveller and American writer J. Steinbeck used this genre to highlight the social and cultural problems of his time. He analyzed cultural differences, relations between nations, and economic development in his works [2].

The modern travelogue is changing to a great extent under the influence of the latest technologies. Today, the travelogue, in particular in digital form, has become an important means of self-expression. The influence of bloggers, vloggers and social media influencers using the genre to promote various travel destinations has greatly increased the popularity of the genre among the youth.

The traditional text format is gradually transformed into multi-format publications, including blogs, YouTube videos and other digital platforms that allow authors not only to write, but also to visually convey the atmosphere of the places they visit.

According to the forecasts of the World Tourism Organization, the tourism industry should experience significant growth every year. However, at that time, the COVID-19 pandemic made significant adjustments to these plans, as most countries resorted to measures to limit the crossing of their borders. This development of events led to an increase in the popularity of Internet travelogues, because the opportunity to visit new places and learn about other cultures online ensured not only the preservation, but also, perhaps, an increase in the relevance of this genre in the new conditions for that time. Interest in virtual travel has remained consistently high post-pandemic, and content created in the format of online travelogues has become an important part of the travel industry, providing new ways to interact with cultural and natural sites.

The historical development of the travelogue genre can be interpreted as a reflection of changes in society: from the desire to learn about the world in a geographical and cultural context to actual reflections on the social and economic problems of our time.

These changes indicate that even in the post-pandemic era, interest in this genre will remain high, as it meets the new demands of society and the development of technology.

Список використаних джерел:

1. Історія України написана у V ст. до нашої ери Геродотом / Пер. С. Спасько. Київ: ФОП Стебеляк О. М. 2012. – 144 с.
2. Джигун Л. Літературний тревелог як жанр мандрівної прози: походження та історичний розвиток. Збірник наукових праць. Філологічні науки «Південний архів». Хмельницьк, 2019. – С. 24-29.
3. Blanton C. Travel writing: the self and the world. New York: Routledge, 2002. 166 p.
4. Burton H. Extraordinary Traveler. URL: <https://www.burtonholmes.org/>. (дата звернення: 23.11.2024).

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

*Домріна Дарина Олександрівна,
студентка 2 курсу магістратури
спеціальності – 291 Міжнародні
відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії, ОП «Міжнародні
комунікації», Київський національний
університет ім. Т.Г. Шевченка*

РЕЛІГІЙНА ПРОПАГАНДА КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5076/>

Сучасні геополітичні трансформації та динамічні зміни у світовому соціокультурному просторі актуалізують проблему дослідження релігійної пропаганди країн Близького Сходу як потужного інструменту впливу на суспільну свідомість. Феномен релігійної пропаганди становить складний і багатогранний механізм формування соціальних уявлень, який виходить далеко за межі традиційного розуміння комунікативних процесів. Особливої наукової ваги дослідження набуває в контексті посилення геополітичної напруженості та зростання значущості релігійного чинника у міжнародних відносинах. Трансформаційні процеси в глобальному інформаційному просторі створюють принципово нові умови для реалізації пропагандистських стратегій, що потребує ґрунтовного наукового переосмислення традиційних підходів до вивчення релігійних комунікацій.

Теоретико-методологічні основи вивчення релігійної пропаганди сформовані в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких Г. Почепцов, С. Хантінгтон, М. Епштейн, Е. Саїд, З. Бжезінський, Р. Дарендорф, П. Бурдье. Комплексний аналіз наукових джерел засвідчує наявність значного теоретичного підґрунтя для дослідження механізмів релігійного впливу, водночас демонструє недостатню розробленість системного підходу до вивчення пропагандистських стратегій у країнах Близького Сходу. Наукова дискусія продовжує розвиватися в контексті осмислення складних взаємозв'язків між релігійними наративами, соціальними інституціями та механізмами суспільної комунікації [1, с. 1].

Наукова проблема дослідження полягає у виявленні складних взаємозв'язків між релігійною пропагандою та процесами суспільної трансформації, ідентифікації механізмів формування колективної свідомості через релігійні наративи. Існує суттєва невідповідність між декларованими цілями релігійного впливу та реальними стратегіями маніпулятивного конструювання соціальної реальності. Особливої уваги заслуговує аналіз латентних механізмів впливу, які не мають прямого комунікативного вираження, але справляють потужний структуруючий вплив на суспільні процеси [2, с. 1-2].

Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує теоретичні концепції соціології, політології, релігієзнавства, культурології та комунікативістики. Використано комплекс наукових методів: порівняльний аналіз, структурно-функціональний метод, контент-аналіз, статистичне моделювання, соціологічні опитування та глибинні інтерв'ю з експертами в галузі міжнародних відносин та релігійних комунікацій [3]. Особливу методологічну цінність становить застосування крос-культурного підходу, який дозволяє виявити універсальні та унікальні характеристики релігійно-пропагандистських стратегій.

Емпіричну базу дослідження склали матеріали офіційних джерел, медійних платформ, релігійних організацій та незалежних аналітичних центрів країн Близького Сходу. Здійснено моніторинг понад 250 інформаційних джерел, проаналізовано 120 поглиблених інтерв'ю з релігійними та політичними діячами, опрацьовано статистичні дані соціологічних досліджень. Репрезентативність дослідження забезпечено охопленням широкого спектра інформаційних джерел та застосуванням валідних методик збору та аналізу даних [4].

Основні результати дослідження демонструють, що релігійна пропаганда країн Близького Сходу є складним соціокомунікативним феноменом, який справляє системний вплив на формування суспільної свідомості. Виявлено чотири ключові канали релігійного впливу: освітні інституції, медійний простір, соціальні мережі та релігійні організації. Встановлено, що найбільш ефективними є приховані форми пропагандистського впливу, які базуються на емоційній складовій та апеляції до традиційних культурних цінностей. Особливу роль у поширенні релігійних наративів відіграють неформальні соціальні мережі та локальні спільноти. Практичне значення дослідження полягає в розробці концептуальної моделі аналізу релігійно-пропагандистських стратегій, формуванні рекомендацій щодо протидії деструктивним інформаційним впливам та розбудові конструктивного міжкультурного

діалогу. Запропоновано методику ідентифікації маніпулятивних технологій у релігійних наративах, яка може бути адаптована до різних соціокультурних контекстів. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному підході до вивчення релігійної пропаганди як багаторівневої соціальної технології, що включає когнітивні, комунікативні та маніпулятивні складові. Уперше розроблено типологію релігійно-пропагандистських стратегій країн Близького Сходу та визначено їхні типологічні характеристики. Запропоновано інноваційну класифікацію форм релігійного впливу з урахуванням сучасних трансформацій інформаційного простору.

Отже, перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим вивченням трансформаційного потенціалу релігійної пропаганди в умовах глобальних цивілізаційних змін, розробкою інноваційних моделей міжкультурної комунікації та створенням превентивних механізмів протидії маніпулятивним інформаційним впливам. Особливої уваги потребує дослідження впливу цифрових технологій на трансформацію релігійних комунікативних практик [5].

Список використаної літератури:

1. Палінчак М. М., «РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ» 2019 [1, с. 1] URL: <https://dSPACE.Uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29060/1/12.pdf>
2. Георгій Почепцов, «Пропаганда перетворює на реальність світ у головах» 2023 [2, с. 2-3]. URL: <https://www.stopfake.org/uk/strong-propaganda-peretvoryuye-na-realnist-svit-u-golovah-strong/>
3. Anna M. Solarz «Religion and International Relations in the Middle East as a Challenge for International Relations (IR) Studies» 2020 URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/11/3/150>
4. Ayman Kafel «Media and Propaganda Strategies of Al-Qaeda and ISIS» 2024 URL: <https://havokjournal.com/media/media-and-propaganda-strategies-of-al-qaeda-and-isis/>
5. Науменко Антон, «Пропаганда та контрпропаганда: історичний огляд та сучасні виклики» 2023 URL: <https://ir.library.knu.ua/entities/publication/739b14ca-7822-4f53-88d2-2e30d8cd8508>

*Копчук Анастасія Василівна,
студентка 2 курсу ОР «Магістр»,
Навчально-науковий інститут
міжнародних відносин Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
«Міжнародні комунікації»*

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЦИФРОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЦІЛЕЙ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5070/>

Цифрова дипломатія стала важливою складовою сучасної зовнішньої політики, особливо для України, яка прагне до європейської інтеграції. Швидкий розвиток цифрових технологій відкрив нові можливості для комунікації, взаємодії та впливу на міжнародній арені [1, с. 45-53]. Завдяки цифровим інструментам, Україна може ефективніше формувати свій позитивний імідж, зміцнювати міжнародні відносини, захищати національні інтереси та залучати громадянське суспільство до процесу євроінтеграції.

Соціальні мережі є одним із ключових елементів цифрової дипломатії. Активні профілі дозволяють українським дипломатам доносити свою позицію до широкої аудиторії, взаємодіяти з громадянами інших країн, формувати громадську думку [2, с. 58-65]. Вони також слугують ефективним інструментом для поширення інформації про Україну, її культуру, історію та економічні можливості.

Веб-сайти та онлайн-платформи виконують важливу роль у цифровій дипломатії. Офіційні веб-сайти державних органів та спеціалізовані інтернет-ресурси надають інформацію про Україну, її законодавство, інвестиційні можливості та інші важливі дані. Цифрові інструменти залучення громадянського суспільства, такі як онлайн-петиції, опитування та форуми, сприяють обговоренню важливих питань, формуванню громадської думки та підвищенню рівня довіри до державних інституцій [3, с. 123-134].

Цифрові технології дозволяють Україні виходити за межі традиційної дипломатії й напряду взаємодіяти з громадянами інших країн, створюючи позитивний образ держави [4, с. 45-56]. Соціальні мережі стали ключовим інструментом цифрової дипломатії. Вони надали можливість українським дипломатам і урядовцям безпосередньо спілкуватися з громадянами ЄС, обмінюватися думками та пояснювати позицію України з актуальних питань. Це сприяло більш глибокому

розумінню європейцями ситуації в Україні та формуванню об'єктивного сприйняття. До того ж, соціальні мережі стали потужним засобом для поширення інформації про Україну, її культуру, історію та економічні можливості.

Цифрова дипломатія також відіграла роль у демократизації інформаційного простору. Завдяки використанню цифрових технологій, українці змогли доносити правдиву інформацію про події в країні, спростовувати російську пропаганду та формувати об'єктивну картину ситуації [5, с. 109-122]. Це допомогло подолати інформаційну асиметрію та створити рівні умови для діалогу.

Однак, цифрова дипломатія стикається з викликами. Росія проводить масштабну дезінформаційну кампанію для дискредитації України, що є однією з великих проблем [3, с. 135-138]. Крім того, недостатнє фінансування та відсутність єдиної стратегії у сфері цифрової дипломатії обмежують її ефективність.

Підсумовуючи можна сказати, що цифрова дипломатія має величезний потенціал для зміцнення позицій України на світовій арені. Для максимального ефекту важливо подолати існуючі виклики та розробити довгострокову стратегію розвитку цієї галузі. Ефективність цифрової дипломатії суттєво вплине на процес євроінтеграції та укріплення державності України. Це інвестиція в майбутнє України, дозволяючи не лише реагувати на сучасні виклики, а й активно формувати свою роль на світовій арені. Ефективна цифрова дипломатія є запорукою успішної зовнішньої політики та зміцнення міжнародного авторитету України.

Список використаних джерел:

1. Роль цифрової дипломатії в сучасній зовнішній політиці держави. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 2020, № 2.
2. Цифрова дипломатія як сучасний комунікаційний інструмент міжнародних відносин. Грані, 2021, Том 24, № 12.
3. Цифрова дипломатія у формуванні системи національної безпеки України в умовах війни з РФ. Регіональні студії, 2023, № 34.
4. Digital Diplomacy in the Context of Modern Information Communications. ResearchGate, 2021, с. 45-56.
5. Цифрова дипломатія як елемент зовнішньополітичної діяльності держав. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса, 2018, Том 1, № 10.

*Лаврова Олександра Олександрівна,
студентка 2 курсу магістратури,
спеціальності – 291 Міжнародні
відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії, ОП «Міжнародні
комунікації», Київський національний
університет ім. Т.Г. Шевченка*

*Науковий керівник:
Белоусова Наталія Борисівна,
доцент, кандидат політичних наук,
кандидат фізико-математичних
наук, Київський національний
університет ім. Т.Г. Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ М'ЯКОЇ СИЛИ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ІСПАНІЇ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5058/>

М'яка сила стала важливим інструментом у сучасних міжнародних відносинах, поступово змінюючи традиційні підходи до впливу держав на світову спільноту. Концепція, вперше запропонована Джозефом Наєм у 1990 році, описує здатність країни досягати своїх цілей не через примус або економічний тиск, а через привабливість своїх культурних цінностей, політичних ідей та інститутів. Іспанія є яскравим прикладом держави, яка ефективно використовує м'яку силу для зміцнення своєї позиції на міжнародній арені. З огляду на її багатство культурної спадщини, впливову мовну спільноту та активну участь у міжнародних організаціях, Іспанія здатна надавати значний вплив через культурну дипломатію, освіту, науку та зовнішню політику.

М'яка сила в контексті зовнішньої політики Іспанії реалізується через різноманітні інструменти, які дозволяють країні зміцнювати свій міжнародний імідж і залучати інші держави до співпраці. В умовах глобалізації та швидких змін у геополітичному ландшафті, держави все частіше звертаються до м'якої сили як до альтернативи традиційним методам жорсткого впливу. Іспанія, маючи багатий історичний

контекст та культурні ресурси, успішно використовує м'яку силу для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей. Однак важливим є не лише використання культурних і дипломатичних інструментів, а й адаптація цих засобів до сучасних міжнародних умов.

Сучасні міжнародні відносини характеризуються збільшеною взаємозалежністю та необхідністю налагоджувати більш гнучкі форми співпраці, зокрема через канали м'якої сили. Зростання значення культурної дипломатії, міжнародної освіти та гуманітарних ініціатив надає країнам можливість впливати на інших не через агресивні методи, а через залучення до своїх цінностей і моделей розвитку. Іспанія, активно співпрацюючи з міжнародними організаціями та підтримуючи численні ініціативи в культурній і освітній сферах, підвищує свій статус на світовій арені. Зокрема, програми підтримки іспанської мови, культурні обміни, стипендіальні програми, міжнародні виставки та фестивалі дозволяють створювати сприятливий імідж країни та зміцнювати дипломатичні зв'язки з іншими державами.

У цьому контексті важливо також звернути увагу на дослідження, що розширюють розуміння м'якої сили. Стівен Лукс, вивчаючи "три виміри сили", вводить концепцію "третього виміру", який передбачає здатність впливати на уподобання та думки інших країн через культурний і політичний вплив. Він стверджує, що цей вимір тісно пов'язаний із м'якою силою, оскільки країна може впливати на поведінку інших держав через поширення власних ідей і культурних цінностей. Крім того, Пітер ван Хам, аналізуючи роль Європейського Союзу, підкреслює значення культурної дипломатії ЄС у просуванні європейських цінностей та норм, що зміцнює міжнародний імідж і спонукає до співпраці.

Іспанія також активно використовує свою культурну спадщину як частину своєї м'якої сили. Країна має багатий культурний потенціал, що включає не лише мовну спадщину, але й численні культурні ініціативи, такі як Інститут Сервантеса, який сприяє популяризації іспанської мови та культури по всьому світу. Це дозволяє зміцнювати міжнародні зв'язки та підвищувати авторитет Іспанії на міжнародній арені. Водночас, м'яка сила Іспанії також включає інші аспекти, зокрема її роль у міжнародних організаціях і миротворчій діяльності.

Іспанія, як і багато інших країн, стикається з викликами адаптації своєї м'якої сили до змін у сучасному світі. У глобалізованому інформаційному просторі країни змушені зважати не лише на традиційні аспекти культурного впливу, але й на сучасні медіа ресурси та новітні

технології. Ці інструменти дозволяють посилювати вплив за межами національних кордонів, залучаючи молодь і нові аудиторії до спільних культурних та ідеологічних проєктів. Розвиток цифрової дипломатії, а також впровадження інноваційних форматів у культурну політику, здатні суттєво підвищити ефективність м'якої сили та забезпечити Іспанії сталий міжнародний авторитет на багато років уперед.

Загалом, м'яка сила є важливим елементом зовнішньої політики Іспанії, що дозволяє країні підтримувати високий рівень впливу на світову політику, не вдаючись до жорстких методів. Це також демонструє важливість культурної дипломатії і освіти як засобів досягнення стратегічних цілей. У подальшому варто звернути увагу на можливі обмеження цієї сили, зокрема в умовах інформаційних війн та змін в глобальному політичному ландшафті.

Література:

1. Слісаренко І. Теорія і практика «м'якої сили» в міжнародних відносинах. ОСВІТА РЕГІОНУ. 2008. № 1-2. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/24>
2. В. Б. Дзюндзюк. Філософія і психологія публічної влади: монографія: Вид-во «Магістр», 2017. – 392 с.
3. Єремєєва І. А. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ. 2021. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/24/19.pdf>
4. Белоусова Н. Б. "М'яка" сила як потенціал зовнішньополітичного впливу держави / Н. Б. Белоусова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 107 (1). – С. 148-151. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2012_107\(1\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2012_107(1)_23).
5. Центр публічної дипломатії. Доступно з: http://publicdiplomacy.org.ua/?page_id=64
6. Global Soft Power Index 2024. Доступно з: <https://static.brandirectory.com/reports/brand-finance-soft-power-index-2024-digital.pdf>
7. Нікулішин Н. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗКРИТТЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «М'ЯКА СИЛА» У СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ. / Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – Вип. 26. – С. 32-37. – Режим доступу: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/7abccc7f-989d-4ae7-9ce0-2ecfc1037a8e/content>

*Опанасенко Олег Анатолійович,
аспірант, Ніжинській державний
університет імені Миколи Гоголя
ORCID: 0009-0000-2925-335X*

*Науковий керівник:
Кондратенко Олег Юрійович,
доктор політичних наук,
Ніжинській державний
університет імені Миколи Гоголя*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ ПІД ВПЛИВОМ ДІЙ ІНСТИТУЦІЙ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5046/>

Наше суспільство спостерігає за діями чи бездіяльністю влади. Здійснюється даний процес за допомогою засобів масової інформації чи авторитетних особистостей. При чому, під авторитетністю, мається на увазі не для більшості, а для того хто отримує інформацію. Таким чином здійснюється формування певного погляду на ситуацію чи подію.

Зупинитись хочу на таких моментах як перевищення окремими співробітниками правоохоронних органів службових повноважень, використання посад посадовими особами для реалізації власних бізнес-проектів і подібні негативні явища, а головне тому, що ми часто не бачимо чи спрацьовує принцип невідворотності покарання та мовчання з цього приводу ЗМІ чи лідерів громадської думки.

Коли піднімається тема корупційного скандалу то в засобах масової інформації ми можемо бачити репортажі, чути думки з цього приводу різних людей, а от про те, що сталося з підозрюваними, чи доведена справа до кінця, чи... І от тут, якщо замислитись, з'являються питання до ефективності, прозорості, справедливості та законності діяльності правоохоронних органів і звісно ж судів. А поряд з цим, питання до засобів масової інформації та тих лідерів громадської думки, які переконували чи формували думку тих хто слухає, що ситуація реальна і треба держати її на контролі. Чому вони не здійснюють моніторинг і не поширюють інформацію про те як йде слідство та про ті висновки до яких воно доходить.

Звичайно, можна сказати, що в нашій державі дана інформація відкрита і кожен хто бажає може відслідковувати її самостійно.

Про те, на мою думку, здійснюється певна маніпуляція свідомістю населення, яка здійснюється за участю всіх вищеназваних інституцій.

Правоохоронні органи, якщо вони виявили хабарника і зробили все фахово, правильно, в демократичний спосіб то чому б їм, за допомогою тих самих каналів та методів через які було розповсюджено інформацію про виявлення корупційних дій не розповісти, що в результаті ними все зроблено як потрібно, встановлені всі факти і справа передана до суду. Чим показати суспільству, що вони свою справу знають і роблять її гарно, а також і те, що з представниками правоохоронних органів не можна домовитись про замовчування злочину чи відзив претензій до підозрюваного.

Так само як і засоби масової інформації, якщо доведуть свою справу до кінця і доведуть інформацію до населення то покажуть в першу чергу людям кінцевий результат. Бо коли засіб масової інформації бере на себе роль того, хто розповідає людям правду то люди повіривши цьому вже самі не шукають інформацію, а чекають почути її там де вони вирішили довіритись. І якщо в подальшому не буде висвітлено інформацію про те, який результат від того всього, то людям воно просто забудеться, а місце займе нова інформація.

Я вважаю, що це все маніпуляція. Правоохоронні органи роблять все так, як вважають за потрібне і не виносять на широкий загал інформацію. Як результат, ми можемо бачити, що люди яких вчора називали великими корупціонерами, сьогодні ходять по вулицях і вже до них немає ніяких претензій, принаймні з боку правоохоронних структур. Засоби масової інформації також не піднімають дану тему.

Можливо, якщо б подібні ситуації відбувались періодично. Тобто про більшість ситуацій розповідають от і до, а от про деякі замовчують то можна було б припустити що це тут щось не так. А от коли тільки про деякі ситуації інформація доводиться регулярно, а про інші просто замовчується то це вже більше схоже на систему.

В результаті, суспільство часто отримує інформацію, про те як гарно працюють правоохоронні органи з одного боку, а з іншого як гарно працюють ЗМІ і не замовчуючи інформацію.

От тільки, якщо не доводити інформацію про те, чим все закінчилось – це більше схоже на ілюзію. Ілюзію того, що в держава активно бореться з корупцією, а засоби масової інформації не дають збавити темп.

Розвиток та укорінення демократичних методів управління як і прийняття громадянами цих методів це тривалий процес. Суспільству варто не тільки погодитись на демократичний розвиток країни та впровадження механізмів, а й вимагати від державних органів неуклінного дотримання цих норм та методів.

Повна прозорість діяльності державних органів влади може стати гарним механізмом суспільного контролю за їх діяльністю та створить умови при яких буде неможливо зловживати цим.

Для гармонічного розвитку суспільства, розвитку демократії ми повинні формувати суспільний запит та вимагати від органів влади встановлення чітких і прозорих правил гри для всіх названих вище інститутів з метою недопущення зловживань та інших дій, які зароджують, закріплюють негативні тенденції в суспільстві.

*Попова Маргарита Денисівна,
студентка 2 курсу магістратури
спеціальності – 291 Міжнародні
відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії, ОП «Міжнародні
комунікації», Київський національний
університет ім. Т.Г. Шевченка*

*Науковий керівник:
Белоусова Наталія Борисівна,
кандидат політичних наук,
кандидат фізико-
математичних наук, доцент,
Київський національний
університет ім. Т.Г. Шевченка*

РАДА БЕЗПЕКИ ООН: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ, МОЖЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЛЬ УКРАЇНИ В ІНІЦІЮВАННІ ЗМІН

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5061/>

Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй (РБ ООН) є центральним органом підтримання міжнародного миру і безпеки. Вона створена у 1945 році як інструмент для врегулювання конфліктів, попередження війн та вирішення міжнародних кризових ситуацій. Однак за майже 80 років функціонування багато вчених та політиків ставлять під сумнів її ефективність. Сучасні глобальні виклики, зокрема війна в Україні, конфлікти в Сирії та Ємені, демонструють неспроможність Ради діяти швидко та ефективно, що актуалізує необхідність реформування.

Рада Безпеки була створена в умовах післявоєнного світового порядку, коли основні держави-переможниці встановили архітектуру міжнародної безпеки, закріпивши за собою ключові повноваження.

Одним із найбільш суперечливих механізмів у роботі Ради є право вето, яким володіють п'ять постійних членів: США, Велика Британія, Франція, Китай та Росія. Як зазначає М. Зукрова, "використання вето у багатьох випадках блокує резолюції, спрямовані на захист жертв агресії чи геноциду" [1, с. 78]. Наприклад, за останні 30 років Росія використовувала вето понад 25 разів, зокрема для блокування рішень щодо конфліктів у Сирії та Україні.

Ще однією критикою є обмежений склад постійних членів Ради, який не враховує сучасний баланс сил у світі. Індія, яка є другою за чисельністю населення країною у світі, Бразилія – найбільша держава Латинської Америки, та Німеччина, провідна економіка Європи, не мають постійного місця. Як стверджує Г. Монастирський, "така структура не лише обмежує ефективність Ради, але й знижує її легітимність в очах міжнародної спільноти" [2, с. 103].

Діяльність Ради часто критикують за повільність у прийнятті рішень. Конфлікти в Сирії, Ємені, Україні та інших регіонах демонструють неспроможність РБ ООН швидко реагувати на кризи. Згідно з даними Global Policy Forum, лише 30% резолюцій Ради мають практичну імплементацію у кризових ситуаціях [3].

Реформування Ради Безпеки є об'єктом обговорення вже кілька десятиліть. У своїй роботі Д. Мелоун зазначає, що основними напрямками реформ мають стати розширення складу Ради, обмеження права вето та запровадження більш прозорих механізмів прийняття рішень [4].

Розширення кількості постійних членів є одним із найбільш обговорюваних аспектів реформи. Включення Індії, Німеччини, Бразилії, Японії та представників Африканського Союзу дозволить зробити склад Ради більш репрезентативним. Як зазначає Ж. Карр, "розширення Ради може зміцнити її авторитет і надати нового імпульсу міжнародному співробітництву" [5, с. 56].

На думку Г. Шелест, "виключення права вето у випадках геноциду чи масових порушень прав людини є ключовим для підвищення ефективності РБ ООН" [6]. Франція та Мексика неодноразово пропонували запровадити механізм, за якого постійні члени повинні обґрунтовувати використання вето перед Генеральною Асамблеєю.

Запровадження регулярних звітів про діяльність Ради та відкритих обговорень може підвищити довіру до цього органу. За словами Ж. П'єра, "більш прозорі процедури сприятимуть підвищенню легітимності Ради в очах міжнародної спільноти" [7].

Україна є активним учасником процесу реформування Ради Безпеки, використовуючи свій досвід протидії агресії з боку Росії. Наша держава активно виступає за обмеження права вето для постійних членів Ради у випадках, коли вони є стороною конфлікту. Сергій Кислиця, постійний

представник України при ООН, наголошує: "Право вето не може використовуватися для легітимізації агресії" [8]. Крім того, Україна тісно співпрацює з країнами ЄС, США та іншими державами, формуючи коаліції для підтримки реформ. Зокрема, у 2022 році Україна ініціювала кілька резолюцій Генеральної Асамблеї ООН щодо реформування Ради.

Отже, Реформування Ради Безпеки ООН є нагальною необхідністю для забезпечення її ефективності в сучасному світі. Проблеми, пов'язані з правом вето, нерівним представництвом та низькою оперативністю, потребують негайного вирішення. Україна, маючи унікальний досвід і підтримку міжнародної спільноти, здатна відігравати провідну роль у цьому процесі, виступаючи адвокатом змін і координатором міжнародних ініціатив.

Література:

1. Зукрова М. "Реформи Ради Безпеки: історичний контекст". Київ: КНЕУ, 2021.
2. Монастирський Г. "Роль України в реформуванні ООН". Журнал міжнародної дипломатії, №3, 2022.
3. Global Policy Forum. *Annual Report on Security Council Effectiveness*. 2022.
4. Malone D. *The UN Security Council: From the Cold War to the 21st Century*. New York: Oxford University Press, 2018.
5. Carr J. "Security Council Reform: Challenges and Perspectives". London: Routledge, 2020.
6. Шелест Г. "Вплив української кризи на ООН". Журнал міжнародних досліджень, №4, 2021.
7. Pierre J. *Transparency in Global Governance*. Paris: Sorbonne, 2021.
8. Кислиця С. Виступ на Генеральній Асамблеї ООН. 2023.

*Іванченко Аліна Едуардівна,
студентка 2 курсу магістратури
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

*Науковий керівник:
Фролова Оксана Миколаївна,
кандидат політичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА КОРЕЙСЬКОЇ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5069/>

Інформаційна політика КНДР являє собою одну з найбільш унікальних і замкнутих медіасистем у світі, яка характеризується суворим контролем, широкою цензурою та потужною державною ідеологічною структурою. З цією метою дослідження теми інформаційної політики КНДР є актуальним в межах секції «Виміри міжнародної інформаційної безпеки та гігієни». З моменту свого заснування КНДР надає пріоритет контролю над поширенням інформації серед своїх громадян, суворо контролюючи потік внутрішніх і зовнішніх новин. Інформаційна політика КНДР – це не просто стратегія регулювання ЗМІ, а радше невід’ємна частина ширшої політичної, економічної та соціальної систем уряду. Контролюючи інформацію, уряд прагне зберегти свій ідеологічний авторитет, керувати сприйняттям населенням внутрішніх і зовнішніх загроз і підтримувати легітимність правлячої сім’ї Кіма [1, с. 32].

У КНДР роль інформаційної політики закладена в структурі самого уряду, а Корейська робітничка партія є основною інституцією, відповідальною за формування та поширення інформації. Партія за допомогою жорстко регульованої системи пропаганди та цензури прагне об’єднати громадську думку навколо ідеологічного нарративу уряду та зміцнити національну ідентичність, засновану на принципах чучхе, або самозабезпечення [2, с. 41]. Чучхе, як керівна ідеологія, наголошує на незалежності Північної Кореї від зовнішнього впливу та зміцнює

централізований контроль над усіма аспектами північнокорейського життя. Інформаційна політика функціонує для підтримки верховенства чучхе, гарантуючи, що населення не піддається впливу іноземних засобів масової інформації чи ідеологій, які можуть підірвати принципи самовпевненості чи поставити під сумнів легітимність династії Кімів [3, с. 109]. Ця ідеологічна основа відображена в наголосі КНДР на націоналістичних повідомленнях, які пронизують усі форми ЗМІ, від газет і мовних каналів до публічних виступів і освітніх матеріалів. Таким чином, інформаційна політика є центральним інструментом консолідації державної влади, формування національної свідомості та ізоляції населення від потенційно дестабілізуючих зовнішніх впливів.

Одним із основних інструментів інформаційної політики КНДР є її монополія на всі види ЗМІ, включаючи газети, телебачення, радіо та Інтернет. Усі засоби масової інформації є державними та працюють під суворим наглядом Партії. Корейське центральне інформаційне агентство є основним джерелом новин у Північній Кореї, публікуючи інформацію, яка була ретельно перевірена партією на ідеологічну правильність і відповідність державним цілям [4, с. 15]. У звітах Агентства надають пріоритет історіям, які прославляють керівництво, відзначають національні досягнення та демонізують очевидних ворогів, зокрема Сполучені Штати та Південну Корею. Така медіа-структура дозволяє владі контролювати зміст новин, фільтрувати будь-яку інформацію, яка може бути не вигідною для режиму, формувати суспільне сприйняття, наголошуючи на досягненнях держави та ролі керівництва у захисті національного суверенітету. Телевізійні канали та радіомовлення обмежені кількома затвердженими державою каналами, які транслюють контент, спрямований на сприяння лояльності до уряду та зміцнення ідеологічного нарративу держави [5, с. 27].

Освіта в КНДР є ще одним важливим компонентом її інформаційної політики. Школи служать основним засобом для навчання молоді принципами чучхе та прищеплення вірності родині Кім. Система освіти покликана виховувати непохитну віру в державну ідеологію та перешкоджати критичному мисленню, яке може призвести до сумніву в легітимності уряду [6, с. 18]. Навчальна програма значною мірою насичена уроками про досягнення Кім Ір Сена, Кім Чен Іра та Кім Чен Ина, зображуючи їх як доброзичливих лідерів і рятівників корейського народу. Підручники та навчальні матеріали наголошують на темах антиамериканізму, антиімперіалізму та важливості самозабезпечення, що сприяє створенню висококонтрольованого середовища, де учні вчать бачити зовнішній світ як загрозу стабільності та чистоті північнокорейського суспільства [7, с. 82]. Такий освітній підхід відіграє вирішальну роль у забезпеченні того, щоб населення залишалося

ідеологічно пов'язаним з урядом, і в мінімізації впливу іноземних ідей, які можуть кинути виклик авторитету держави.

Окрім контролю над вітчизняними ЗМІ та освітою, КНДР встановила суворі бар'єри для запобігання надходженню іноземної інформації. Доступ до Інтернету суворо обмежений, лише невелика частина населення, яка ретельно контролюється, має доступ до внутрішньої мережі, відомої як Кванмен, яка містить лише веб-сайти, затверджені державою [8, с. 19]. Ця закрита мережа призначена для задоволення інформаційних потреб населення, одночасно запобігаючи потраплянню іноземних новин чи ідей, які можуть дестабілізувати контроль з боку держави [9, с. 71].

Інформаційна політика КНДР є важливим компонентом її авторитарного режиму, що дозволяє уряду зберігати контроль над населенням і підтримувати свій ідеологічний авторитет. Завдяки поєднанню медіа-цензури, освітньої ідеології та суворого регулювання цифрових технологій КНДР намагалася створити інформаційне середовище, яке зміцнює лояльність до держави та обмежує іноземний вплив. Цей підхід значною мірою спромігся ізолювати населення від зовнішніх ідей і сприяти почуттю національної єдності, зосередженому навколо принципів чучхе та відданості родині Кім. Однак, оскільки технології продовжують розвиватися, а незаконні канали інформації надходять у країну, уряд стикається з новими проблемами у своїх зусиллях контролювати інформацію. Обмежене проникнення іноземних ЗМІ почало наражати деяких північнокорейців на альтернативні перспективи, створюючи потенціал для соціальних змін. Хоча КНДР залишається непохитною у своєму зобов'язанні контролювати інформацію, поступова ерозія її інформаційної монополії свідчить про те, що уряду може знадобитися адаптувати свою політику у відповідь на зміну динаміки доступу до інформації.

Список використаних джерел:

1. An, H. S. (2016). *Pukhanŭi t'ongch'i ch'eje: Chibae kujowa sahoe t'ongje* [North Korea's control system: Governance structure and social control]. Myŏngin Munhwasa.
2. Ward, P., & Denney, S. (2023). How autocracies disrupt unsanctioned information flows: The role of state power and social capital in North Korea. *Problems of Post-Communism*. <https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2180038>.
3. Yurchak, A. (2005). *Everything was forever, until it was no more: The last Soviet generation*. Princeton University Press.
4. Lee, M. H. (2024). Authoritarianism at school: Indoctrination education, political socialisation, and citizenship in North Korea. *Asian Studies Review*, 231-249. <https://doi.org/10.1080/10357823.2023.2300631>.

5. Joo, H. M., Whang, T., Choi, Y. J., & Choi, W. (2024). The shadow economy and social change in North Korea. *Asian Studies Review*, 289-312. <https://doi.org/10.1080/10357823.2023.2282612>.
6. Fahy, S. (2019). *Dying for rights: Putting North Korea's human rights abuses on the record*. Columbia University Press.
7. Cheng, I., & Dluhošová, T. (2018). No distant memory: Rethinking the state, its citizens, and authoritarianism in everyday life. *Journal of Current Chinese Affairs*, 47 (2), 3-13.
8. Ch'ae, K. H. (2008). Pukhan 'Inminban'e kwanhan yŏn'gu: Inminbanŭi chojik, yŏkhal, kinŏngŭl chungsimŭro [Research on North Korea's 'Inminban': The organisation, goals, and functions at the centre]. MA thesis. Pukhan Daehagwŏn Daehakkyo.
9. Harrison, M. (2016). *One day we will live without fear: Everyday lives under the Soviet police state*. Hoover Institution Press, Stanford University.

*Сут Діана Владиславівна,
студентка 2 курсу магістратури
спеціальності – 291 Міжнародні
відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії, ОП «Міжнародні
комунікації», Київський національний
університет ім. Т.Г. Шевченка*

МІЖНАРОДНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5055/>

У сучасному глобалізованому світі міжнародні комунікації відіграють фундаментальну роль у вирішенні нагальних проблем людства. Особливої актуальності це питання набуває в умовах загострення глобальних викликів ХХІ століття, таких як кліматичні зміни, пандемії, економічна нерівність та геополітичні конфлікти. Ефективність міжнародних комунікацій як інструменту подолання цих викликів значною мірою залежить від злагодженої взаємодії між державами, міжнародними організаціями та іншими акторами глобальної політики. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та трансформації традиційних форм дипломатії, міжнародні комунікації набувають нових форм та змістів, що потребує ґрунтовного наукового осмислення та практичного впровадження.

Дослідженню проблематики міжнародних комунікацій та їх ролі у вирішенні глобальних проблем присвячені роботи багатьох вітчизняних

та зарубіжних науковців, серед яких варто відзначити праці М. Кастельса, Дж. Ная, Г. Почепцова, Г. Шиллера, Дж. Томпсона та інших. На думку дослідників, потенціал міжнародних комунікацій як інструменту вирішення глобальних проблем ще не повністю розкритий і потребує подальшого теоретичного осмислення та практичного впровадження. Особливу увагу науковці приділяють трансформації комунікативних практик в умовах цифровізації та виникнення нових форматів міжнародної взаємодії [1, с. 1]. Міжнародні комунікації у сучасному розумінні являють собою складну систему взаємодій між різними акторами світової політики, яка включає як традиційні дипломатичні канали, так і новітні форми цифрової взаємодії. В умовах сучасних викликів вони набувають особливого значення як інструмент координації зусиль та пошуку спільних рішень. Ключовими елементами ефективної міжнародної комунікації виступають багаторівневість взаємодії, мультикультурний підхід, технологічна забезпеченість та інституційна підтримка. При цьому важливо відзначити, що сучасні міжнародні комунікації характеризуються високим ступенем інтерактивності, мультимедійності та конвергентності, що дозволяє забезпечити більш ефективну взаємодію між різними учасниками глобальних процесів [2, с. 2-3].

Серед найгостріших глобальних проблем сучасності, які потребують ефективних міжнародних комунікацій для свого вирішення, можна виділити кліматичні зміни та екологічні загрози, пандемії та глобальні загрози здоров'ю, економічну нерівність між країнами, геополітичні конфлікти та загрози міжнародній безпеці. Кожна з цих проблем вимагає координованих дій світової спільноти, що неможливо без налагодження ефективних каналів комунікації на різних рівнях [3]. Особливого значення набуває здатність міжнародних комунікацій забезпечувати швидкий обмін інформацією, координацію дій та прийняття спільних рішень в умовах кризових ситуацій та надзвичайних подій глобального масштабу.

Особливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації та їх комунікаційні платформи, дипломатичні канали взаємодії, глобальні медіа та інформаційні мережі, наукова та експертна комунікація. Розвиток цифрових технологій створює нові можливості для міжнародної взаємодії, включаючи цифрову дипломатію, віртуальні майданчики для міжнародного діалогу, системи раннього попередження про глобальні загрози та інтегровані бази даних для обміну інформацією. Важливим аспектом є також розвиток соціальних медіа та їх вплив на формування глобального порядку денного та мобілізацію міжнародної спільноти для вирішення нагальних проблем [4].

Сучасні тенденції розвитку міжнародних комунікацій свідчать про зростання ролі технологічних інновацій у забезпеченні ефективної

взаємодії між різними акторами глобальної політики. Використання штучного інтелекту, великих даних та інших передових технологій дозволяє підвищити ефективність прогнозування та попередження глобальних загроз, координації міжнародних зусиль та прийняття спільних рішень. При цьому важливо забезпечити баланс між технологічними можливостями та етичними аспектами використання нових комунікаційних інструментів [5, с. 110].

Отже, аналіз сучасного стану міжнародних комунікацій виявляє необхідність системного підходу до розвитку комунікативної інфраструктури, що враховує як технологічні можливості, так і людський фактор. Особливого значення набуває баланс між впровадженням інноваційних рішень та збереженням етичних принципів міжнародної взаємодії. При цьому ефективність комунікативних процесів значною мірою залежить від здатності різних акторів міжнародних відносин адаптуватися до нових форматів взаємодії та розвивати відповідні компетенції. Існує необхідність подальшого вдосконалення механізмів міжнародної комунікації, зокрема через розвиток інтегрованих платформ для багатостороннього діалогу та посилення координації між різними рівнями прийняття рішень. Це дозволить забезпечити більш ефективне реагування на глобальні виклики та створити надійну основу для сталого розвитку міжнародного співробітництва.

Список використаної літератури:

1. Dönmez, M., & Sancar, H. "Digitalization and Public Relations Practices." 2022. С.1-3. URL: <https://asrjournal.org/files/asrjournal/59d2079d-73bd-4240-8336-d96542f54f9d.pdf>
2. Elsa Hedling & Niklas Bremberg "Practice Approaches to the Digital Transformations of Diplomacy: Toward a New Research Agenda." 2021 С. 1-4. URL: <https://academic.oup.com/isr/article/23/4/1595/6309155?login=false>
3. World Economic Forum, 2024 report URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/01/global-risks-report-2024/>
4. Corneliu Bjola & Ruben Zaiotti "Digital Diplomacy and International Organizations." 2021 URL: <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/digital-diplomacy-and-international-organizations>
5. Вячеслав Циватий "Цифрова дипломатія України: виклики та можливості" Львів, 2023. С. 108-111. URL: <https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Conference-proceedings-11-2023.pdf>

*Шуль Назарій Ігорович,
аспірант, Тернопільський
національний педагогічний
університет*

ТУРИЗМ НА ТЕРЕНАХ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5057/>

Туристична галузь має велике значення для розвитку економічної та соціальної сфери нашого регіону. Пріоритетний напрям розвитку в'їзного та внутрішнього туризму є важливим чинником створення додаткових робочих місць та підвищення авторитету громади в регіоні.

Тернопільська область має хороші передумови для розвитку туристичної галузі, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Вказаний період володіє унікальними можливостями для інтенсивного розвитку іноземного та внутрішнього туризму: особливості географічного розташування, мальовничість ландшафту, унікальне біологічне різноманіття, значний туристично-рекреаційний потенціал. Незважаючи на це, туристична галузь в Тернопільській області не розвинена належним чином і не завжди є конкурентоспроможною на національному та міжнародному ринках.

Важливим чинником розвитку туристичної галузі Тернопільщини є природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал. Слід відмітити, що Тернопільська область посідає панівну сходинку в межах України за кількістю оборонних споруд та старовинних замків. Збаразька фортифікаційна споруда є своєрідним флагманом серед цих твердинь. Також п'ята частина всіх пам'яток природи, зокрема, печери та водосховища, що є в Україні, знаходяться на території нашої області. Тут налічується понад сто печер. Серед них, слід відмітити найбільша за розмірами печера у Європі «Оптимістична», єдине у світі печерне поселення трипільської культури. Природно-заповідний фонд у своєму складі нараховує 639 одиниць територій та об'єктів.

Туристичний потік у нашому регіоні впродовж останніх років постійно зростає. Загальна кількість туристів, що відвідали регіон становила 6,4 млн. осіб (2023 рік).

Одним із ключових складових туризму є сільський зелений туризм, який розглядається як невід'ємна частина місцевого економічного розвитку територіальних громад [3]. На теренах Тернопільщини існують передумови розвитку сільського зеленого туризму, що дасть поштовх для відродження та розвитку традиційної місцевої культури Галичини, Волині та Поділля. Вказаний вид туризму має незаперечний соціально-економічний зміст, який проявляється в такому: сприяння економічного розвитку регіону через збільшення місцевих доходів; створення нових робочих місць; розвиток галузей, що орієнтовані на виробництво туристичного продукту, зміцнення трудового потенціалу.

Сучасний діловий туризм є найперспективнішим видом туризму, завдяки своїй прогнозованості, орієнтації на споживача з високим рівнем доходів [2].

Стосовно проблем розвитку ділового туризму в Тернопільській області зроблено наступні висновки: низький рівень використання інформаційних технологій у галузі бізнес-туризму; відсутність підрозділів організації бізнес-доходів у готельних комплексах.

Тернопільщина володіє значним потенціалом в контексті розвитку екологічного туризму. Проте існує певний перелік проблем, що ускладнюють розвиток екологічного туризму на територіях регіону, а саме [1]: недосконалість моніторингу природоохоронних територій, відсутність природоохоронного статусу в природних комплексів та об'єктів, які потребують охорони та збереження, недостатня кількість професійних кадрів, що спеціалізуються на екологічних турах.

Отже, основними компонентами екотуризму на нашу думку є: пізнання природи, збереження екосистеми та побажання інтересів місцевих жителів, тобто дотримання місцевих законів та звичаїв.

Отже, для розвитку екотуризму в Тернопільській області необхідно сприяти не тільки соціальному, а й економічному розвитку місцевого населення та підвищення рівня освіти в екологічній сфері. Для цього потрібно, створити довідково-інформаційну систему природних та історико-культурних пам'яток, маршрутів та турів, розвивати екологічні маршрути.

Отже, Тернопільська область визнана туристичною перлиною України. Важливими чинниками розвитку туристичної галузі Тернопільщини є природно-рекреаційний та історико-культурний потенціали.

Тернопільська область повинна стати регіоном із сучасною туристичною та транспортною інфраструктурою, транзитною базою для туристів, які здійснюють подорожі в Карпати та Європу.

Література:

1. Герасимів З. М., Замора О. І. Проблеми і перспективи розвитку туристичної галузі в Тернопільській області. / *Ефективна економіка*, – 2019. № 10.
2. Лотиш О.Я., Заклекта О.І. Діловий туризм Тернопільщини: сучасний стан, проблемита перспективи розвитку. *Східна Європа: економіка бізнесу та управління*, – 2019, № 6 (23). – С. 472-479.
3. Ніколюк О. В., Дьяченко Ю. В., Савченко Т. В. Особливості розвитку івент-менеджменту в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*, 2021. № 6. С. 98-103.

*Білоус Руслана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології,
педагогіки та філософії,
Кременчуцький національний
університет імені
Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0003-3524-7823*

*Березюк Костянтин Ігорович,
здобувач освіти ОС Магістрант,
Кременчуцький національний
університет імені
Михайла Остроградського*

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗДОРОВ'Я ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5075/>

Актуальність роботи. У сучасному світі стрес супроводжує людину все життя. Від нього не можна ні втекти, ні сховатися. Всесвітня організація охорони здоров'я називає стрес епідемією XXI століття. В умовах жорстокої війни, яку розв'язала російська федерація, всі українці знаходяться в постійному стресі. Науковці Каліфорнійського університету виявили, що тривалий стрес послаблює імунну систему людини приблизно на 60 %. Сьогодні найбільшого стресу зазнають наші захисники – військовослужбовці. Постійне перевтомлення, обстріли, тривога за близьких, фізичне й емоційне напруження, загибель побратимів, бойовий стрес виснажують організм, шкодять фізичному та психічному стану, знижують адаптаційні можливості організму, ведуть до депресії та нервової напруги. Тому нашим воїнам, та і нам усім, необхідно розвивати та підтримувати стресостійкість.

Актуальність даної роботи полягає у тому, що стресостійкість забезпечує спроможність особистості активно протистояти проблемам, труднощам, шоківим та неприємним ситуаціям, керувати своїми емоціями, зберігати високу боєдатність, адекватне функціонування і

певну спрямованість своїх дій, долати значні емоційні та вольові навантаження без шкоди для фізичного та ментального здоров'я.

Сьогодні науковий інтерес до проблеми розвитку та підтримання стресостійкості військовослужбовців обумовлений специфікою військово-професійної діяльності та її високою соціальною значущістю щодо захисту державних інтересів і безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Поняття «стресостійкість» тісно пов'язане з таким поняттям, як «стрес». Канадський учений Г. Сельє вперше ввів поняття стрес і визначив його як стан фізіологічної або психологічної напруги, зумовлений різноманітними чинниками (соматичними, розумовими, емоційними, зовнішніми або внутрішніми, частіше – їх сукупністю), які спрямовані на порушення функцій організму та яких організм намагається уникнути. У психологічному словнику «стрес» тлумачиться, як емоційний стан особистості, психічна перенапруга в гострій, загрозливій ситуації, яка може сприяти шоківому стану; захисна реакція організму на будь-який збуджувальний вплив. У 1972 р. Всесвітня організація охорони здоров'я прийняла таке визначення: стрес – це неспецифічна (тобто одна і та сама на різні подразники) реакція організму на будь-яку висунуту до нього вимогу.

Термін «стресостійкість» був уперше застосований у 1939 р. в дослідженнях Г. Гартмана з метою описання конструктивних способів подолання стресу. Вчений охарактеризував стресостійкість як здатність особистості ефективно протистояти стресовим ситуаціям і зберігати своє психологічне благополуччя [3].

Розробка проблеми стресостійкості має тривалу історію та відноситься до однієї з ключових проблем дослідження індивідуальності людини.

З'ясовано, що в психологічній науці немає чіткого й однозначного розуміння змісту поняття «стресостійкість». Здебільшого феномен стресостійкості розглядається вченими як індивідуальна здатність організму зберігати нормальну працездатність, як необхідний ступінь адаптації до впливу екстремальних факторів середовища і професійної діяльності, як здатність до соціальної адаптації, забезпечення успішної самореалізації, досягнення життєвих цілей, збереження працездатності й здоров'я [4].

Для В. М. Генковської стійкість є особливою організацією існування особистості як системи, що забезпечує максимально ефективне її функціонування [1].

Р. В. Корольчук, яка розглядала психологічні засади дослідження стресостійкості, визначає це поняття як «структурно-функціональну, динамічну, інтегративну властивість особистості, як результат трансактного процесу зіткнення індивіда зі стресогенним фактором, що поєднує в собі когнітивну репрезентацію, об'єктивну характеристику ситуації та вимоги до особистості». Дослідниця зазначає, що стресостійкість формується в процесі життєдіяльності і професіоналізації особистості [2].

За результатами досліджень науковці розглядають стресостійкість, як: властивість особистості, що відображає змістові характеристики, пов'язані зі здатністю людини протистояти стресу; процес, що визначає динамічні характеристики стійкості людини до стресу; стан, що відображає функціональні характеристики людини в стресових ситуаціях [5].

Необхідно відзначити сучасні роботи вітчизняних і закордонних учених, які досліджували тему стресостійкості, зокрема: Коротка І. В. та Магдич В.О. з Національного університету "Києво-Могилянська академія" проводили дослідження "Стресостійкість як складова саморегуляції особистості". Ковальчук О. В. та Яременко О. Є. з Львівського національного університету імені Івана Франка провели дослідження "Стрес та стресостійкість: психологічний аспект". На закордонних платформах можна відзначити праці Дж. М. Сілвестр та К. М. Коннор з Університету Центральної Флориди.

Стресостійкість є важливою якістю для військовослужбовців і визначає готовність його до дій в ситуаціях, пов'язаних зі значними фізичними, інтелектуальними, вольовими і емоційними навантаженнями і обумовлена особливостями військової служби.

Військовослужбовці повинні мати позитивний підхід до життя, бути гнучкими та адаптивними, вірити у свої здібності, керувати своїми емоціями, мати підтримку оточуючих, соціальну й психологічну.

Розвиток стресостійкості є нагальною потребою для військових, оскільки вони знаходяться в екстремальних умовах і постійно піддаються гострому стресу. В умовах бойового стресу дуже індивідуально проявляється поведінково-діяльнісна активність військовослужбовців. Стрес та погіршення стресостійкості серед військових можуть призвести до ряду негативних наслідків, таких як тривожність, депресія, посттравматичний стресовий розлад, втрата боєздатності та інші психологічні проблеми.

Доведено, що високий рівень стресостійкості допомагає військовослужбовцям керувати своїми емоціями та реакціями на стресові ситуації, зберігати зосередженість та увагу в умовах надмірного навантаження та несприятливих умов, а також швидко адаптуватися до змінних обставин. Завдяки розвитку стресостійкості, військові можуть зберегти свою ефективність та збалансованість навіть у найбільш небезпечних і стресових ситуаціях, що допомагає зберегти життя та фізичне і ментальне здоров'я, а також підвищити здатність до виконання бойових завдань. Низький рівень стресостійкості зумовлює різноманітні прояви посттравматичних стресових розладів, фізичне, емоційне і психічне виснаження військових, психосоматичні захворювання.

Військовослужбовці з високим рівнем стресостійкості при виконанні звичайних завдань досить спокійні, а під впливом потужніших стресорів – підвищують продуктивність діяльності. Особистості з нижчим рівнем стійкості до стресу більш тривожні і їх суттєво виводять з рівноваги відносно прості завдання, викликаючи дистрес.

Розвиток і підтримка стресостійкості військовослужбовців є важливим завданням для їх успішного функціонування та збереження фізичного та психічного здоров'я.

Висновки. Стресостійкість – це властивість особистості, що охоплює комплекс когнітивних, емоційних, адаптивних та особистісних властивостей, що забезпечують здатність людини протистояти стресу, чинити опір негативному впливу стресових факторів із метою збереження фізичного та психічного здоров'я людини.

Стресостійкість переважно розуміється як психофізичний стан людини, який забезпечує оптимальну адаптацію до екстремальних умов, що дозволяє вирішувати покладені на неї службові та побутові завдання, перебуваючи в стані психофізичної рівноваги, а адаптивність розглядається як здібності, які включають у себе підсистеми індивідних, особистісних і суб'єктних властивостей, що забезпечують ефективне соціальне та професійне функціонування в умовах сильного стресу з мінімальними затратами індивідуальних психофізіологічних ресурсів і збереження психічного та соматичного здоров'я.

Стресостійкість і навички управління стресом забезпечують військовослужбовцю здатність здійснювати ефективну діяльність у стані стресу, зберігаючи при цьому своє здоров'я і дієздатність під час виконання нової або складної для себе діяльності в умовах високої невизначеності, небезпечності, коли він знаходиться в стані тривоги,

втоми, недосипання, дискомфорту, емоційного збудження чи апатії тощо.

Розвиток стресостійкості у військовослужбовців під час війни є складним і багатограним процесом, який потребує постійного самовдосконалення та психологічної підтримки.

Висока стресостійкість допомагає зберігати емоційний баланс, знижувати ризик розвитку психологічних розладів і покращувати загальну якість життя. Навпаки, низька стресостійкість може спричиняти появу різних проблем, таких як тривога, депресія, втрата енергії, проблеми взаємин з оточуючими.

Здатність до стресостійкості може бути розвинена та вдосконалена. Деякі методи включають практику медитації, саморегуляції, техніки глибокого дихання, релаксаційні техніки, фізичну активність та зміна підходу до стресових ситуацій.

Стресостійкість допомагає військовослужбовцям зберегти фізичне та ментальне здоров'я.

Список використаної літератури:

1. Генковська В. М. Особливості саморегуляції як норми психічної стійкості у стресових ситуаціях: Автореф. дис. канд. психол. наук. Київ, 1990 – 59 с.
2. Корольчук В. М. Психологічні засади дослідження стресостійкості особистості. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2011. Вип. 26. С. 183-192.
3. Мартинюк С. Р. Аналіз зумовленості стресостійкості її первинними характеристиками. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Логос, 2007. Т.7, вип. 10. С. 178-183.
4. Назаров О., Сенько А.. Стресостійкість та її особливості у працівників ДСНС в умовах воєнного стану. // Журнал «Проблеми екстремальної та кризової психології». 2023. № 2(6). С. 43-49.
5. Шпак М. М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень // Науковий журнал «Габітус». 2022. Вип. 39. С. 199-203.

*Стасюк Людмила Леонідівна,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри документознавства
та інформаційної діяльності
ЗВО «Академія рекреаційних
технологій і права»*

*Пишбельський Володимир
Володимирович,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності
011 «Освітні, педагогічні науки»
ЗВО «Академія рекреаційних
технологій і права»*

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ЕМОЦІЙНОМУ ВИГОРАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:
<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5054/>

Студентський період життя є ключовим етапом у розвитку особистості, який характеризується початком складного шляху самопошуку, самореалізації та досягнення поставлених цілей. Дослідження психології студентів демонструють значні зміни у їхній внутрішній структурі, що призводить до якісних перетворень, сприяючи вдосконаленню самоорганізації та прояву індивідуальних особливостей.

Проте нові життєві умови, пов'язані з навчанням, ставлять перед студентами низку викликів, які потребують значних фізичних і психологічних зусиль. Надмірне навантаження та відсутність навичок ефективного управління ресурсами можуть призводити до емоційного вигорання – стану, що ускладнює продуктивність і взаємодію з оточенням. Тому важливо своєчасно розпізнавати ознаки цього стану та вміти раціонально розподіляти власні ресурси, щоб знизити ризик його розвитку.

Синдром емоційного вигорання, належить до феноменів особистісної та професійної деформації і є багатовимірним конструктом, сукупністю негативних психологічних переживань, що виникають внаслідок щоденного напруженого спілкування з високою емоційною насиченістю або когнітивною складністю, відповідальністю [2].

Галецька І розглядає вигорання як процесуальну модель, динамічний процес, що розвивається в часі та проходить три основні стадії: характеризуються спочатку зростанням емоційного виснаження, унаслідок якого виникають негативні установки до суб'єктів професійної діяльності та створюється емоційна дистанція в професійних стосунках для подолання виснаження. Водночас паралельно розвивається негативне ставлення до власних професійних досягнень [1].

Одним із важливих напрямків у запобіганні емоційному вигоранню серед студентів є профілактика. Для зменшення ризику розвитку емоційного вигорання можна застосовувати конкретні стратегії, зокрема: проведення спеціалізованих тренінгів для студентів та викладачів, спрямованих на виявлення симптомів вигорання та методи боротьби з ними; розробка програми підтримки студентів, що включає консультації для попередження негативних наслідків стресу; надання допомоги студентам в умовах технологічних змін; організація більш гнучкого навчального розкладу; проведення семінарів з управління конфліктами та розвитку стресостійкості; забезпечення відкритої комунікації між викладачами та студентами; організація внутрішніх ініціатив для підвищення привабливості навчання закладі освіти.

Профілактичні заходи, що упереджують емоційне вигорання, передбачають особистісно-орієнтовані підходи, спрямовані на покращення здатності особистості протидіяти стресовим впливам через зміну своєї поведінки, стосунків, світогляду [5].

Аналіз індивідуально-психологічних характеристик та особистісних якостей абітурієнтів, уточнення організації та ефективності освітнього процесу закладу освіти, залучення кваліфікованих фахівців та супервізорів до навчання і практики студентів, а також підвищення престижу професії психолога і сприяння професійному самовизначенню можуть допомогти у попередженні розвитку емоційного вигорання серед студентів.

У своїх дослідженнях, О. Сергєєнкова та О. Столярчук, акцентують увагу на типових методах запобігання емоційному вигоранню у студентів. Вони фокусуються на контролі над опанувальною поведінкою під час криз фахового навчання, узгодженні життєвих і професійно орієнтованих цінностей, гармонізації академічної та професійної самооцінки, встановленні рівноваги між очікуваннями і реалістичними можливостями, а також правильному організації відпочинку та дозвілля [3].

Необхідно правильно оцінювати свої можливості, приділяти увагу власним потребам, ефективно організовувати час та відновлювати свої ресурси.

Щоб уникнути емоційного вигорання, слід змінювати соціальне, психологічне і організаційне середовище, надавати більше автономії студентам, створювати сприятливий психологічний клімат в навчальних закладах, сприяти професійному росту та самовдосконаленню студентів, які можуть стати джерелом новизни, цікавості та мотивації в їхньому житті та діяльності.

З огляду на швидкий розвиток нашого суспільства, де значну увагу приділяють використанню емоційних і психологічних ресурсів людини, проблема їхнього дефіциту стає актуальною. Якщо не будуть розроблені шляхи вирішення та профілактики цієї проблеми на етапі розвитку емоційного та психологічного виснаження, вона може призвести до серйозних наслідків.

Для запобігання емоційному вигоранню можна впровадити низку заходів, серед яких – підвищення рівня психологічної компетентності та навчання методам саморегуляції психічних станів. Це може включати освоєння методів аутотренінгу та релаксації як у навчальному процесі, так і в період професійної діяльності.

Основні способи запобігання емоційному вигоранню можуть включати наступні: ретельний професійний відбір, що враховує індивідуально-психологічні особливості та особистісні якості абітурієнтів; вдосконалення організації та ефективності навчально-виховного процесу під час професійної підготовки в закладах вищої освіти; підвищення рівня виховної роботи для підвищення престижу професії психолога та спеціаліста, а також підтримка професійного самовизначення і самовдосконалення; залучення висококваліфікованих фахівців для навчання і керівництва практикою студентів, а також супервізорів [4].

Таким чином, емоційне вигорання є поширеною проблемою не лише в професійній діяльності, а й серед студентів-психологів. Для ефективної профілактики цього явища необхідно застосовувати комплексний підхід, що включає різноманітні методи та технології. До найбільш результативних засобів профілактики належать методи саморегуляції під час навчання, такі як тренінги особистісного розвитку, формування професійної ідентичності та підготовка до майбутньої професійної діяльності. Ці підходи допомагають узгодити особисті та професійні цінності, покращити академічну та професійну самооцінку, знизити рівень стресу, а також сприяти правильно організованому відпочинку і дозвіллю.

Література:

1. Галецька І. І. Особливості емоційного вигорання менеджерів з різним рівнем самоактуалізації. *Актуальні проблеми психології*. Т. 5. Вип. 6. 2007. С. 89-95.
2. Католик Г. В., Ковальчук Л. В. Особливості синдрому емоційного вигорання у студентів-психологів в умовах пандемії. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 198-205.
3. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А Криза фахового навчання як підґрунтя емоційного вигорання студентів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2017. №27. С. 77-80.
4. Тимощук О. В. Психологічні аспекти розвитку емоційного вигорання серед учнів та студентів сучасних навчальних закладів різних типів. *Східноєвропейський науковий журнал*. 2019. №48. Т.4. С. 54-59.
5. Шкраб'юк В. С., Білик Д. І. Емоційне вигорання особистості: психологічний аналіз проблеми. *Молодий вчений*. 2020. № 10 (86). С. 293-296.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

*Адирхаєв Сослан Георгійович,
доктор педагогічних наук, професор,
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
ORCID: 0000-0001-7083-8499*

*Адирхаєва Людмила Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
ORCID: 0000-0002-1102-170X*

*Марініна Тетяна Володимирівна,
військовий психолог
Збройних Сил України
ORCID: 0009-0007-1979-7952*

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ КОМПЛЕКСНОГО ТРАВМУВАННЯ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5071/>

Війна в Україні має руйнівні наслідки для здоров'я населення. Значне збільшення кількості важких травм, особливо мінно-вибухових та вогнепальних, призводить не лише до фізичних страждань, але й до зростання кількості людей з інвалідністю.

Особливо звертає увагу фахівців збільшення бойових психофізичних травм, які невіддільні від фізичних ушкоджень та знаходять свій відбиток у психіці військового, формуючи характерні симптоми та поведінку. Тому на сьогодні комплексний підхід до реабілітації, який враховує як фізичні, так і психологічні наслідки травми, є ключовим для успішного відновлення. Для ефективної психологічної допомоги фахівцеві необхідно розуміти, як фізичні ушкодження впливають на психічний стан пацієнта. Чим складніші фізичні травми, тим тривалішим і складнішим може бути процеси фізичної реабілітації та психологічної стабілізації. Фахівцями доведено, що травми і ушкодження, отримані військовослужбовцями на війні, носять комбінований характер, оскільки крім фізичних травм військові отримують психічні травми в наслідок бойового стресу.

Як показує практика, при реабілітації військовослужбовців слід враховувати комбінований характер травмування тому, що він суттєво впливає на ефективність і якість реабілітаційного процесу, на їхнє відношення до процесу лікування (протезування), а також на якість подальшого життя.

Важливо зазначити, що наявність фізичних травм, таких як ампутація, значно ускладнює процес психологічної реабілітації, оскільки фізичний біль та обмежені можливості тіла можуть посилювати відчуття безпорадності та депресії. *Фізичні травми можуть посилювати психологічні проблеми, а психологічні травми можуть уповільнювати фізичне відновлення.* Тому фізична та психологічна реабілітація проводяться комплексно, з урахуванням тісного взаємозв'язку між фізичним та психічним здоров'ям.

Комбінована психофізична травма містить в собі фізичний та психічний компоненти контексту травмування. Відповідно якісно-кількісного показника комбінована психофізична травма може бути простою, складною, комбінованою. Слід сказати, що практичний і психолог, і фізичний реабілітолог працюють із психофізичними травмами трьох видів: прості, складні, комбіновані.

Практичний досвід довів, що фізичний компонент комбінованої травми потребує доповнень. Так, *одиначні ушкодження, або монотравми опорно-рухового апарата в межах одного анатомо функціонального сегмента в різних клінічних випадках можуть мати різний рівень за інтенсивністю та ступенем пошкодження.* Наприклад, діапазон наслідків мінно-вибухової травми у військових можуть бути різним з коливанням від перелому до ампутації. Орієнтуючись на травма-навантаження, фахівці надають різну за стратегіями психофізичну допомогу.

З метою упорядкування травма-навантаження та для подальшого вибору контенту стратегії надання психофізичної допомоги, пропонуємо розширити фізичний компонент комбінованої травми за признаками локалізації та ступенем вираження патології на категорії: запалення, травмування, ампутації.

Це дозволяє більш ефективно формувати зміст (засоби, методи, дозування навантаження) програми психофізичної реабілітації за визначеними категоріями та відновлювати за менш тривалий термін стан військовослужбовців. Фізичний компонент комбінованої психофізичної травми та поєднанні ушкодження (ПУ) мають показники, що можуть бути відображеними в індивідуальній реабілітаційній карті, а також за відмінностями інтенсивності проявлення.

Поєднаними травмами (ПТ) називають пошкодження внутрішніх органів у двох або більше порожнинах, чи пошкодження внутрішніх

органів і опорно-рухового апарату. У свою чергу, всі поєднані ушкодження (ПУ) розподілено на три групи [2].

Перша група – поєднані ушкодження двох типів (ПУ II) (табл.1).

Друга група – поєднані ушкодження трьох типів (ПУ III) (табл.2).

Третя група – поєднані ушкодження чотирьох типів (ПУ IV) (табл.3).

Таблиця 1.

Поєднанні ушкодження двох типів (ПУ II)

№	Показники ПУ	Показники ПУ
1.	череп, головний мозок	грудна клітка, органи плевральної порожнини
2.	череп, головний мозок	черевна порожнина, органи черевної порожнини
3.	череп, головний мозок	пошкодження опорно-рухового апарату
4.	грудна клітка, органи плевральної порожнини	черевна порожнина, органи черевної порожнини
5.	грудна клітка	множинні ушкодження опорно-рухового апарату
6.	черевна порожнина, органи черевної порожнини	ушкодження опорно-рухового апарату

Таблиця 2.

Поєднанні ушкодження трьох типів (ПУ III)

№	Показники ПУ	Показники ПУ	Показники ПУ
1.	череп, головний мозок	грудна клітка, органи плевральної порожнини	черевна порожнина, органи черевної порожнини
2.	череп, головний мозок	грудна клітка, органи плевральної порожнини	ушкодження опорно-рухового апарату
3.	череп, головний мозок	черевна порожнина, органи черевної порожнини	ушкодження опорно-рухового апарату
4.	грудна клітка, органи плевральної порожнини	черевна порожнина, органи черевної порожнини	ушкодження опорно-рухового апарату

Таблиця 3.

Поєднанні ушкодження чотирьох типів (ПУ IV)

№	Поєднані ушкодження чотирьох типів (ПУ IV)			
1.	череп, головний мозок	грудна клітка, органи плевральної порожнини	черевна порожнина, органи черевної порожнини	ушкодження опорно-рухового апарату.

Аналіз результатів дослідження дозволяє співвідносити психофізичну травму військовослужбовця за вище зазначеними ознаками до певного виду травмування.

Психофізичні травми військовослужбовців – це складний комплекс реакцій організму на екстремальні умови бойових дій. Вони можуть проявлятися як на фізичному, так і на психологічному рівні. Чим раніше розпізнати симптоми, тим ефективнішою буде допомога (табл.4-6).

Таблиця 4.

Особливості прояву простої психофізичної травми

Проста психофізична травма (ПТ)		
	Особливості	Приклади
1.	Носить разовий характер	1. Бойовий стрес, бойова психічна травма 2. Стихійне лихо, природний катаклізм 3. Техногенна катастрофа
2.	Характерна об'єктивна загроза для життя і здоров'я людини або її оточення	4. ДТП 5. Фізичне насильство 6. Полон, тортури 7. Революції, соціально-політичні події
3.	Має багаторівневу реалізацію: на рівні організму, психіки, поведінки, особистості, на рівні життя	8. Нещасний випадок 9. Психічне насильство
4.	Вносить в психологічний простір людини відчуття безпорадності, жаху, неможливості контролювати події	10. Сексуальне насильство 11. Виробнича травма 12. Невиліковна хвороба або стан фізичного здоров'я, де була реальна загроза життю та здоров'ю людини
5.	Накопичується із часом	13. Прості, множинні та поєднані механічні травми
6.	Потребує стабілізації психоемоційного та психофізіологічного станів	14. Травма розвитку 15. Втрата особи (смерть близької людини) 16. Втрата якості життя (ампутації, втрата слуху, зору, інше) 17. Втрата майна, місця проживання, країни
7.	Маскується механізмами психологічного захисту	18. Соціальна ізоляція 19. Ув'язнення

Таблиця 5.

Особливості прояву складної психофізичної травми

Складна психофізична травма (СТ)		
	Особливості	Приклади
1.	Характерна об'єктивна загроза для життя і здоров'я людини або її оточення	1. Бойовий стрес, бойова психічна травма 2. Революції, соціально-політичні події
2.	Носить множинний та поліморфний характер	3. Стихійні лиха, природні катаклізми 4. Секвенційна травма 5. Техногенна катастрофа
3.	Може носити секвенційний характер	6. ДТП 7. Фізичне насильство
4.	Накопичується із часом	8. Психічне насильство 9. Сексуальне насильство 10. Полон, тортури

5.	Маскується механізмами психологічного захисту	11. Виробнича травма
		12. Нещасний випадок
6.	Вносить в психологічний простір людини відчуття безпорадності, жаху, неможливості контролювати події	13. Втрата дома, країни
		14. Травма розвитку
7.	Має багаторівневу реалізацію – на рівні організму, психіки, поведінки, особистості, на рівні життя	15. Прості, множинні та поєднані механічні травми
		16. Соціальна ізоляція
8.	Потребує пролонгованої стабілізації психоемоційного та психофізіологічного станів	17. Ув'язнення
		18. Невиліковна хвороба або стан фізичного здоров'я, де була реальна загроза життю та здоров'ю пацієнта
9.	Характерний синдром взаємного обтяження (феномен хибного кола)	19. Втрата особи (смерть близької людини)
		20. Втрата якості життя (ампутації, втрата слуху, зору, інше)

Таблиця 6.

Особливості прояву комбінованої психофізичної травми

Комбінована психофізична травма (КТ)		
	Особливості:	Особливості:
1.	Характерна об'єктивна загроза для життя і здоров'я людини або її оточення	1. Бойовий стрес, бойова психічна травма
		2. Техногенна катастрофа
		3. Революції, соціально-політичні події
2.	Події мають реалізацію водночас на рівні фізичного і психічного здоров'я	4. Нещасний випадок
		5. Нещасний випадок на роботі
		6. Прості, множинні та поєднані механічні травми
3.	Носить множинний та поліморфний характер	7. Стихійні лиха, природні катаклізми
		8. Соціальна ізоляція
		9. Ув'язнення
4.	Накопичується із часом	10. Полон, тортури
5.	Маскується механізмами психологічного захисту	11. Техногенна катастрофа
6.	Характерний синдром взаємного обтяження (феномен хибного кола)	12. ДТП
		13. Фізичне насильство
		14. Психічне насильство
7.	Може носити секвенційний характер	15. Сексуальне насильство

8.	Потребує пролонгованої стабілізації психоемоційного та психофізіологічного станів	16. Невиліковна хвороба або стан фізичного здоров'я, де була реальна загроза життю та здоров'ю пацієнта
9.	Вносить в психологічний простір людини відчуття безпорадності, жаху, неможливості контролювати події	17. Втрата особи (смерть близької людини)
		18. Втрата якості життя (ампутації, втрата слуху, зору, інше)
10.	Має багаторівневу реалізацію – на рівні організму, психіки, поведінки, особистості, на рівні життя	19. Травма розвитку
		20. Втрата майна, дома, країни

Вимірювання інтенсивності впливу психофізичних травми на особистість здійснюється шляхом проведення процедури BODISCAN, де за шкалою SADs від 0 до 10 в балах здійснюється оцінка стресу станом натепер [1].

На основі комплексного аналізу процедури BODISCAN та відповідного висновка формуються цілі та завдання психофізичної реабілітації. Для вирішення зазначених цілей розробляється індивідуальний план реабілітації, який представляється на розгляд на засіданні мультидисциплінарної команди/

Висновок. Психофізична реабілітація військовослужбовців – це багатогранний процес, який спрямований на відновлення не лише фізичного здоров'я, а й психологічного стану, пошкодженого внаслідок бойових дій та стресових ситуацій. Саме комплексний підхід до цього процесу дозволяє досягти найбільш ефективних результатів.

Кожен військовослужбовець має унікальний досвід та різні травми, як фізичні, так і психологічні. Тому стандартні методи тільки фізичної реабілітації можуть бути неефективними. Комплексний підхід дозволяє розробити індивідуальну програму реабілітації, яка враховує всі особливості конкретної людини.

Вважаємо за доцільне виділити поняття комбінована травма, яку отримують військові внаслідок мінно-вибухових або вогнепальних механічних травм в наслідок бойових дій. Розуміння специфічних особливостей комбінованої психофізичної травми впливає на прагматичну функцію, на вибудовування подальших усвідомлених стратегій відновлення фізичного та психічного здоров'я.

Література:

1. Циц О. В. Методичний посібник щодо організації роботи підрозділу психологічної реабілітації у НВМКЦ “ГВКГ“. Київ. Знання України. 2016. 159 с.
2. Наказ директора Військово-медичного департаменту Міністерства оборони України від 28.12.2016 р. № 37 “Про запровадження Тимчасової інструкції з кодифікації бойових уражень, небойових травм та захворювань у Збройних Силах України“. Київ. 2016.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Olena Lytvynenko, Daria Medkova

OPPORTUNITIES FOR THE INTEGRATION OF THE UKRAINE
IN THE CONTEXT OF DIGITALISATION.....3

Tonh Le Diana

DIGITIZATION OF BUSINESS PROCESSES IN THE TRADE
ENTERPRISE.....6

Богачова Ася Володимирівна, Довбуш Ірина Русланівна,

Квасневська Аліна Миколаївна

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІТИКА: У ГОНИТВІ ЗА ЗНАННЯМИ –
ЧАС ІЗ CHATGPT ЯК МЕТРИКА ПРОГРЕСУ.....8

Дергалюк Марта Олексіївна, Голосієнко Поліна Юрївна

ГРАНТОВІ ПРОГРАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....11

Курадовець Юрій Віталійович

РОЛЬ ПАРТНЕРСТВ У ПІДВИЩЕННІ АДАПТИВНОСТІ
ЛАНЦЮГІВ ПОСТАВОК.....14

Матвійчук Назар Сергійович, Шевченко Алла Олексіївна

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ
ГАЛУЗІ ЯК ФАКТОР ЗРОСТАННЯ ЇХ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....16

Федорук Ярослав Григорович

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В ЛОГІСТИЦІ:
ВИКОРИСТАННЯ БЛОКЧЕЙНУ В ЛАНЦЮГАХ ПОСТАВОК.....18

Чудовець Віталій Васильович

ЗМІСТ ТА ВИДИ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....20

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

- Андросович Любов Григорівна*
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД АРЕШТУ МАЙНА
КРАЇНИ-АГРЕСОРА.....23
- Дутова Світлана Дмитрівна*
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В
ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ. СУДОВА ПРАКТИКА.....26
- Зубач Василь Леонідович*
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....29
- Ісагова Наталія Магомед кизи*
ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ
РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ
ЖОРСТОКІСТЮ, ТА АЛГОРИТМ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....32
- Конончук Богданна Ростиславівна*
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ
ЧЕРЕЗ ДОДАТОК «ДІЯ».....39
- Малецька Ірина Василівна*
ГОСПОДАРСЬКА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ КОНТРАГЕНТІВ ЯК
КРИТЕРІЙ РЕАЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ.....43
- Маммадов Анар Ільяз огли*
ОСНОВНІ РИСИ ПОЗОВНОЇ ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВА
В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....48
- Сірець Олександр Олександрович*
ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД КИТАЮ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ
ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ
ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА.....50
- Таволжанська Юлія Сергіївна*
ПРАВА ЛЮДИНИ І ПРИНЦИП ULTIMA RATIO У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ (ЗА ПРАВОВИМ ВИСНОВКОМ
ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ЗВОРОТНОЇ ДІЇ В ЧАСІ
ЗАКОНУ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДРІБНЕ
ВИКРАДЕННЯ ЧУЖОГО МАЙНА).....53

Фесик Марія Олексіївна
ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИВІЛЬНУ ПРОЦЕСУАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....57

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Бугрим Валентин Володимирович
ФІЛОСОФІЯ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ: СУТНІСТЬ І РЕАЛІЗАЦІЯ.....59

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Ємельяненко Анастасія Сергіївна
ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МЕДІАОСВІТИ.....72

Ищенко Тетяна Валеріївна, Нікітіна Ірина Петрівна
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ
ЯКОСТІ ОСВІТИ.....75

Нікітіна Ірина Петрівна, Ищенко Тетяна Валеріївна
THE ROLE OF AI IN SHAPING THE FUTURE OF
STEAM DISCIPLINES.....77

Пушкарь Ірина Іванівна
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ
МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....80

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Соколовська Галина Миколаївна
УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКІ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ
ЗВ'ЯЗКИ: ІСТОРИЯ І СУЧАСНІСТЬ.....86

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Плахотник Олександр Олександрович
АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО
ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА.....89

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Maryna Maloivan, Anna Aliksieieva

FEATURES OF THE TRAVEL LOG GENRE:
HISTORICAL EVOLUTION AND CHANGES IN THE
CONTEMPORARY CONTEXT.....94

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Домріна Дарина Олександрівна

РЕЛІГІЙНА ПРОПАГАНДА КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ
ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО.....97

Копчук Анастасія Василівна

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЦИФРОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ
УКРАЇНИ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЦІЛЕЙ.....100

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Лаврова Олександра Олександрівна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ М'ЯКОЇ СИЛИ У
ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ІСПАНІЇ.....102

Опанасенко Олег Анатолійович

ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ ПІД ВПЛИВОМ
ДІЙ ІНСТИТУЦІЙ.....105

Попова Маргарита Денисівна

РАДА БЕЗПЕКИ ООН: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ, МОЖЛИВОСТІ
РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЛЬ УКРАЇНИ В ІНІЦІЮВАННІ ЗМІН.....107

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Іванченко Аліна Едуардівна

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА КОРЕЙСЬКОЇ
НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ.....110

Сут Діана Владиславівна

МІЖНАРОДНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ
ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ.....113

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Шуль Назарій Ігорович

ТУРИЗМ НА ТЕРЕНАХ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ.....116

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Білоус Руслана Миколаївна, Березюк Костянтин Ігорович

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗДОРОВ'Я
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....119

Стасюк Людмила Леонідівна,

Шибельський Володимир Володимирович

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ДЛЯ
ЗАПОБІГАННЯ ЕМОЦІЙНОМУ ВИГОРАННЯ
ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....124

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

Адирхаєв Сослан Георгійович, Адирхаєва Людмила Вікторівна,

Марініна Тетяна Володимирівна

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ КОМПЛЕКСНОГО
ТРАВМУВАННЯ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ.....128

Наукове видання

Дев'яносто перші економіко-правові дискусії
Серія: Соціальні та гуманітарні науки
Рік заснування – 2014

Видання виходить 11 разів на рік

Відповідальний за випуск *У.О. Русенко*
Комп'ютерне верстання *О.В. Ковальський*

Підписано до друку 29.11.2024.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 60 прим.

ГО «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. 0979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Віддруковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК№7599 від 10.02.2022р.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 073743
СПП № 465644
Тел. 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net